National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

S.O.U.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1946: 55
ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

UTREDNING

RÖRANDE

SEXUALUNDERVISNINGEN

I HÖGRE SKOLOR

JÄMTE

FÖRSLAG TILL HANDLEDNING I SEXUALUNDERVISNING

FÖR LÄRARE I HÖGRE SKOLOR

AV

1943 ÅRS SEXUALUNDERVISNINGSSAKKUNNIGA

STOCKHOLM
1946

Statens offentliga utredningar 1946

Kronologisk förteckning

1. Betänkande angående rundradion i Sverige. Dess aktuella behov och riktlinjer för dess framtida verksamhet. Norstedt. 167 s. **K.**
2. Dödföddheten och tidigdödligheten i Sverige. Dess samband med nativitetsminskningen och dess förhållande vid olika former av förlossningsvård samt dess socialmedicinska och befolkningspolitiska betydelse. Av C. Gyllenswärd. Beckman. 115 s. **S.**
3. Betänkande med förslag till ändrade grunder för flottningslagstiftningen m. m. Hæggström. 99 s. **Jo.**
4. Betänkande med förslag angående uniformspliktens omfattning för viss personal vid försvarsväsendet. V. Petterson. 59 s. **Fö.**
5. Betänkande om barnkostnadernas fördelning med förslag angående allmänna barnbidrag m. m. V. Petterson. 351 s. **S.**
6. Betänkande om barnkostnadernas fördelning med förslag angående allmänna barnbidrag m. m. Bilagor. Beckman. 153 s. **S.**
7. Betänkande och förslag rörande åtgärder för att begränsa antalet kontraktsanställt manskap inom krigsmakten. Beckman. 136 s. **Fö.**
8. 1941 års lärarlönesakkunniga. Betänkande med förslag till boställsordning för folkskolans lärare m. m. Marcus. 146 s. **Fi.**
9. 1945 års universitetsberedning. 1. Docentinstitutionen. Hæggström. 62 s. **E.**
10. Betänkande med förslag till omorganisation av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen m. m. Katalog- o. Tidskriftstryck. 217 s. **K.**
11. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 4. Skolpliktstidens skolformer. 2. Folkskolan. A. Allmän del. Idun. 341 s. **E.**
12. Betänkande om tandläkarutbildningens ordnande m. m. Del 1. Beckman. 216 s. **E.**
13. Investeringsutredningens betänkande med utredning rörande personal- och materielresurser m. m. för genomförande av ett arbetsprogram enligt av utredningen tidigare framlagt förslag. Marcus. 72 s. **Fi.**
14. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 4. Skolpliktstidens skolformer. 4. Realskolan. Praktiska linjer. Idun. 193 s. **E.**
15. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 4. Skolpliktstidens skolformer. 2. Folkskolan. B. Förslag till undervisningsplaner. Idun. 253 s. **E.**
16. Betänkande angående forsknings- och försöksverksamheten på jordbrukets område i Norrland. V. Petterson. 133 s. **Jo.**
17. Den familjevårdande socialpolitiken. Beckman. 132 s. **S.**
18. P M angående utvecklingsplanering på jordbrukets område. Marcus. 252 s. **Jo.**
19. Betänkande med förslag rörande den ekonomiska försvarsberedskapens framtida organisation. Idun. 92 s. **Fo.**
20. Betänkande angående den centrala organisationen av det civila medicinal- och veterinärväsendet. Idun. 361 s. **S.**
21. Betänkande med utredning och förslag angående rätten till arbetstagares uppfinningar. Norstedt. 71 s. **Ju.**
22. Betänkande med förslag till ordnande av kreditgivnings- och rådgivningsverksamhet för hantverk och småindustri samt bildande av företagarnämnder. Marcus. 144 s. **H.**
23. Socialvårdskommitténs betänkande. 12. Utredning och förslag angående moderskapsbidrag. Beckman. 115 s. **S.**
24. Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkande. 1. Förslag till effektiviserad kurators- och arbetsförmedlingsverksamhet för partiellt arbetsföra m. m. Katalog- o. Tidskriftstryck. 200 s. **S.**
25. Betänkande med förslag till lag med särskilda bestämmelser om uppfinningar m. m. av betydelse för rikets försvar. Norstedt. 37 s. **Ju.**
26. Betänkande angående tjänstepensionsförsäkringens organisation. Marcus. 71 s. **H.**
27. Betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1946/47 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. Marcus. vij, 378 s. **Fi.**
28. Bilagor till betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1946/47 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. Marcus. 95 s. **Fi.**
29. 1943 års jordbrukstaxeringssakkunniga. Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser i fråga om taxering av inkomst av jordbruksfastighet samt lag om jordbruksbokföring. Marcus. 282 s. 3 bil. **Fi.**
30. Socialutbildningssakkunniga. 2. Utredning och förslag rörande statsvetenskapliga examina m. m. Hæggström. 127 s. **E.**
31. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 6. Skolans inre arbete. Synpunkter på fostran och undervisning. Idun. 194 s. **E.**
32. Betänkande med förslag till förordning angående allmänt kyrkomöte m. m. Hæggström. 161 s. **E.**
33. Försäkringsutredningen. Förslag till lag om försäkringsrörelse m. m. 1. Lagtext. Norstedt. iv, 150 s. **H.**
34. Försäkringsutredningen. Förslag till lag om försäkringsrörelse m. m. 2. Motiv. Norstedt. vj, 441 s. **H.**
35. Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 6. Tiden juli 1944—juni 1945. Idun. 476 s. **Fo.**
36. Parlamentariska undersökningskommissionen angående flyktingärenden och säkerhetstjänst. 1. Betänkande angående flyktingars behandling. Beckman. 500 s. **S.**
37. Socialvårdskommitténs betänkande. 13. Förslag angående folkpensioneringens administrativa handhavande m. m. V. Petterson. 114 s. **S.**
38. Betänkande med förslag rörande officersutbildningen inom armén m. m. Hæggström. xiij, 504 s. **Fö.**
39. Den svenska växtodlingens utvecklingstendenser samt dess inriktande efter kriget. Idun. 106 s. **Jo.**
40. Betänkande angående hantverkets och småindustriens befrämjande. Marcus. 192 s. **H.**
41. Betänkande med förslag till skogsvårdslag m. m. Marcus. 430 s. **Jo.**
42. Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken. Del 1. Idun. 282 s. **Jo.**
43. Betänkande med förslag till verkstadsorganisation för väg- och vattenbyggnadsväsendet. Sv. Tryckeri AB. (2) 105 s. **K.**
44. Sakkunniga angående arbetsförmedlingens organisation. Del 1. Den offentliga arbetsförmedlingen under krigsåren. V. Petterson. 390 s. **Fi.**
45. Betänkande med förslag till åtgärder för främjande av ridhästaveln m. m. Norstedt. 94 s. **Fö.**
46. Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken. Del 2. Idun. 606 s. **Jo.**
47. Rationalitetsvariationerna inom det svenska jordbruket. Av L. Nanneson. Idun 84 s. **Jo.**
48. 1945 års lönekommitté. 1. Betänkande med förslag till statliga löneplaner m. m. Marcus. 240 s. **Fi.**
49. Ärvdabalksakkunnigas förslag till föräldrabalk. Norstedt. 192 s. **Ju.**
50. Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m. Del 2. Sv. Tryckeri AB. iv, 216 s. **E.**
51. Sakkunniga angående arbetsförmedlingens organisation. Del 2. Den offentliga arbetsförmedlingens framtida organisation. Motiv och förslag. V. Petterson. 189 s. **Fi.**
52. Socialvårdskommitténs betänkande. 14. Utredning och förslag angående ålderdomshem m. m. Beckman. 88 s. **S.**
53. Betänkande om befolkningspolitikens organisation m. m. Beckman. 70 s. **S.**
54. Utredning angående reglering av den territoriella församlingsindelningen i Stockholm. Av E. Schalling. V. Petterson. 254 s. **E.**
55. Utredning rörande sexualundervisningen i högre skolor jämte förslag till handledning i sexualundervisning för lärare i högre skolor. Hæggström. 103 s. 4 pl. **E.**

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1946:55
ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

UTREDNING

RÖRANDE

SEXUALUNDERVISNINGEN

I HÖGRE SKOLOR

JÄMTE

FÖRSLAG TILL HANDLEDNING I SEXUALUNDERVISNING

FÖR LÄRARE I HÖGRE SKOLOR

AV

1943 ÅRS SEXUALUNDERVISNINGSSAKKUNNIGA

STOCKHOLM 1946
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A.B.
461252

KUNGL. BIBLIOTEKET STOCKHOLM

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1946:53

ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

UTREDNING

RÖRANDE

SEXUALUNDERVISNINGEN

I HÖGRE SKOLOR

AVGIVEN

FÖRSLAG TILL RIKTLINJER I

SEXUALUNDERVISNING

FÖR LÄROVERKEN OCH SKOLOR

AV

1945 ÅRS SEXUALUNDERVISNINGSSAKKUNNIGA

STOCKHOLM 1946

IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A.B.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Skrivelse till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet 5

AVDELNING I

Utredning rörande sexualundervisningen i högre skolor.

1. Sexualundervisningens nuvarande omfattning och inplacering 9
   a. Undervisningen i allmänna läroverk och kommunala mellanskolor .. 9
   b. Undervisningen i kommunala flickskolor 10
   c. Undervisningen i övriga högre skolformer 11
2. Förslag till sexualundervisningens anordnande 12
   a. Undervisningen i allmänna läroverk och kommunala mellanskolor .. 12
   b. Undervisningen i kommunala flickskolor 13
   c. Undervisningen i övriga högre skolformer 14

Bilaga:

Resultat av enquête angående den nuvarande sexualundervisningen i högre allmänna läroverk, samrealskolor och kommunala mellanskolor

Bearbetning av inkomna svar från ämneskonferenser och rektorsämbeten utförd av de sakkunnigas sekreterare, lektor K. E. Näsmark 15

AVDELNING II

Förslag till handledning i sexualundervisning för lärare i högre skolor.

Förord 27

1. Behovet av sexualundervisning i skolorna 28
2. Lärarna och sexualundervisningen 30
3. Sexualundervisningen inom ämnet biologi med hälsolära. Anvisningar rörande undervisningens mål, omfattning och bedrivande 38
   A. I allmänna läroverk, kommunala mellanskolor och flickskolor 38
      a. Lågstadiet (klasserna 1^5, 2^5—1^7, 2^7) 38
      b. Mellanstadiet (klasserna 5^5, 4^4—6^7, 5^6, ring I^4) 43
      c. Högstadiet (ring III^3, IV^4—klass 7^7, 6^6) 48
   B. I övriga högre skolformer 50
4. Sexualundervisningen inom skolans övriga ämnen 51
5. Råd och anvisningar rörande behandlingen av lärjungar med ovanor och oarter på det sexuella området. Åtgärder från skolans sida efter sexuella övergrepp mot lärjungar 52
6. Om åtgärder från skolans sida vid konstaterade fall av sexuellt samliv mellan lärjungar samt vid fall av graviditet hos skolflickor 58

Bilagor:

Lektionsexempel 63
1. Särskild undervisning om menstruation för flickor i 11-årsåldern 65
2. Lågstadiets undervisning 67
3. Mellan- och högstadiernas undervisning 72
Jämförande schematisk översikt över sexualundervisningens inplacering i folkskolor och högre skolor 102

Planscher 105

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet

Härmed få 1943 års sexualundervisningssakkunniga vördsamt överlämna »*Utredning rörande sexualundervisningen i högre skolor jämte förslag till handledning i sexualundervisning för lärare i högre skolor*».

De sakkunniga, som i enlighet med dem den 12 augusti 1943 givna direktiv förut ha överlämnat dels skrivelse den 10 januari 1944 rörande anordnande av kortare fortbildningskurser i sexualundervisning för folk- och småskollärare, dels ock den 1 juni 1944 Förslag till handledning i sexualundervisning för lärare i folkskolor, ha med avgivande av föreliggande betänkande slutfört sitt uppdrag.

Som särskilt tillkallade experter åt de sakkunniga ha medverkat rektorn vid Jönköpings kommunala flickskola Elisabeth Dahr, läroverksadjunkten vid Högre reallläroverket å Norrmalm i Stockholm Gustav A. Lindberg samt lektorn vid Högre allmänna läroverket i Härnösand Sven F. P. Silén.

Såsom de sakkunnigas sekreterare har tjänstgjort lektorn vid Högre allmänna läroverket för gossar å Södermalm i Stockholm Karl-Erik J. Näsmark.

Lektionsexemplet för mellan- och högstadierna har underkastats granskning av överläkaren vid S:t Eriks sjukhus i Stockholm, docenten Sam Clason.

Stockholm den 13 augusti 1946.

GUNNAR AHLBERG

C. W. HERLITZ

ELSA-BRITA NORDLUND

ARVID RUNESTAM

/Karl-Erik Näsmark.

AVDELNING I

UTREDNING RÖRANDE SEXUALUNDERVISNINGEN I HÖGRE SKOLOR

1. Sexualundervisningens nuvarande omfattning och inplacering.

a. Undervisningen i allmänna läroverk och kommunala mellanskolor.

Sedan sexualundervisningen börjat praktiseras inom läroverk och kommunala mellanskolor, har den funnit sin naturliga inplacering i klasserna 5^5 och 4^4 samt ring I^4 i samband med undervisningen om människokroppen och hälsoläran. Genom en enquête (se bilaga sid. 15) till alla dessa läroanstalters ämneskonferenser i biologi med hälsolära ha 1943 års sexualundervisningssakkunniga försökt få någon uppfattning om, huru många lektioner som ägnas denna sexualundervisning. Av 204 tillfrågade konferenser uppge 1 st. 0 timme, 21 st. 1 timme, 78 st. 2 timmar, 49 st. 3 timmar, 39 st. 4 timmar och 14 st. mer än 4 timmar. *I genomsnitt ha 2,9 timmar använts* (se sid. 17).

Då 15—17 års åldern måste betraktas som alltför hög för meddelandet av läroverkens första sexualundervisning, ha många läroverk sedan länge praktiserat den metoden att på realskolans lågstadium, vanligen i klass 1^5, 1^4 vid genomgång av däggdjuren, lämna en första elementär sexualupplysning. 102 ämneskonferenser uppge, att dylik undervisning lämnas vid läroanstalten, medan 101 meddela, att ingen sådan undervisning förekommer på detta stadium. I regel torde den, där den finnes, ha tagit 1—2 lektioner. De uppgivna tiderna variera mellan 10 minuter och 4 timmar (se sid. 16).

Sedan år 1935 utgår ett särskilt anslag av statsmedel för bestridande av kostnaderna för i regel två föreläsningar per läroverk för högsta eller näst högsta ringen omfattande fördjupade synpunkter på medicinska, biologiska och etiska sexualfrågor. I enquêten uppge 39 av 60 svarande högre allmänna läroverks konferenser, att dylika föreläsningar ha hållits (under alla eller blott vissa år) sedan 1935, medan 20 meddela, att inga föreläsningar anordnats. Dessa föreläsningar ha i omkr. 52 % av fallen bestritts av läkare och i omkr. 48 % av lärare (se sid. 17).

Beträffande sexualundervisningen i läroverken framhålles i »*Metodiska anvisningar till undervisningsplanen för rikets allmänna läroverk*», utgivna av Kungl. Skolöverstyrelsen, 1935, sid. 150—151, följande:

»I samband med undervisningen om människokroppens byggnad och förrättningar bör även *könslivets biologi och hygien* behandlas. Denna undervis-

ning bör omfatta följande moment: människans könsorgan; äggceller och sädesceller; befruktning; huvuddragen av fosterutvecklingen; förlossningen; barnets beroende av modern före och efter förlossningen; könsmognad (pollutioner, menstruation); hygieniska synpunkter. — Därjämte böra ärftligheten och dess betydelse omnämnas, varvid även rasbiologiska och rashygieniska spörsmål kunna omtalas.

Vidare bör inskärpas, att könslivets naturliga mål och mening är släktets fortplantning och att sexuell återhållsamhet bör iakttagas, till dess individen nått sin fulla utveckling och är i stånd att bilda hem samt vårda och uppfostra sina barn.

I samband med undervisningen om smittsamma sjukdomar böra könssjukdomarna, deras symptom, förekomst och smittovägar samt stora utbredning och farlighet omnämnas.

Det är av vikt, att undervisningen om människans fortplantning förberetts i föregående klasser genom behandling av växters och djurs fortplantningsförhållanden (t. ex. ståndarmjölsöverföring, befruktning och fröbildning hos växterna, fortplantning och fosterutveckling hos olika djur), varvid fortplantningens nödvändighet för artens bestånd betonas.

Av allra största betydelse är, att undervisningen om könslivet sker med omdöme, finkänslighet och allvar, att läraren äger en på samma gång naturlig och upphöjd syn på de frågor, han behandlar, samt att undervisningen sker på ett sådant sätt, att den främjar lärjungarnas sedliga fostran samtidigt som den skall söka giva dem en naturlig syn på könslivet och dess problem.

Sexualundervisningen bör icke givas någon särställning utan ingå som ett naturligt led i skolans undervisning. Dock böra gossar och flickor, där de eljest åtnjuta gemensam undervisning, skiljas åt vid behandlingen av människans könsliv. I de fall, då så anses önskvärt, kan rektor uppdraga åt skolans läkare, eventuellt annan läkare eller lärare att i stället för klassens biologilärare meddela undervisning i dessa frågor.

Det är önskvärt, att samtliga elever i gymnasiets högsta ring beredas tillfälle att åhöra en eller ett par föreläsningar i sexuella frågor (särskilt hygieniska, psykologiska och etiska) av huvudläraren i biologi, skolans läkare eller annan därtill kompetent och lämplig person.

Behandlingen av i denna punkt angivna kursmoment bör ske enligt i huvudsak samma plan i realskolans högsta klass, i ring I^4 och i krets 3.»

b. Undervisningen i kommunala flickskolor.

På visst sätt torde sexualundervisningens fostrande betydelse tidigare ha uppmärksammats i flickskolorna än i övriga högre skolformer. Dess inplacering är i stort sett analog med den i läroverken. I klass 1^7 och 1^6 samt även i klass 2^7 meddelas vanligen en profylaktisk upplysning om menstruationen och

en elementär första sexualundervisning i samband med kursavsnittet om däggdjuren. Den egentliga sexualundervisningen, som ges i samband med kursen om människokroppen och genomgången av hälsoläran, är förlagd till klass 6^7 och 5^6 och torde i sina huvuddrag överensstämma med den i läroverkens klass 5^5 och 4^4 samt ring I^4 meddelade, även om den mera är orienterad med tanke på flickornas behov. I vissa fall torde i avgångsklasserna även möjlighet ha funnits att låta abiturienterna åhöra ett par föreläsningar i sexualhygien och sexualetik, ofta hållna av kvinnlig läkare.

Några metodiska anvisningar finnas ej utarbetade för de kommunala flickskolorna, utan härvidlag ha i tillämpliga delar de för läroverken gällande anvisningarna varit normerande.

c. Undervisningen i övriga högre skolformer.

Utöver de under a. och b. behandlade skolformerna finns i vårt land flera andra högre skolformer. Dessa äro kommunala och enskilda läroanstalter, närmast jämförbara med läroverken, olika former av tekniska och praktiska skolor samt folkhögskolor. Av flera skäl har det varit svårt att få någon tillförlitlig bild av sexualundervisningens anordning och omfattning inom alla dessa skolformer. Flera skolor arbeta under rätt fria former och vissa ha ett helt annat arbetssätt än de med läroverken närmast jämförbara skoltyperna. Andra skolor ansluta sig såväl beträffande kursplaner som arbetssätt nära till läroverken; deras frihet är närmast betingad av deras ställning som enskilda läroanstalter. I regel torde de enskilda läroverken och de enskilda flickskolorna ha tillämpat samma principer för sexualundervisningen, som varit gällande inom läroverk resp. flickskolor. Avvikelser i den ena eller andra riktningen förefinnas dock säkerligen. De bero främst på vilka lärare, som ha handhaft undervisningen och vilka ledande principer skolan ansett sig böra tillämpa. En betydande individuell variation torde här ha förelegat, i allmänhet dock ej avsevärt större än den, som många gånger är tillfinnandes även inom statliga eller kommunala läroanstalter.

I folkhögskolornas undervisning torde tillfälle i många fall givas till en vidgad behandling av vissa kunskapsområden, framför allt beträffande för dessa skolors mogna ungdom väl lämpade etiska aspekter. I den kurs i hälsolära, som inom dessa skolformer brukar meddelas, torde lika ingående kunskaper om människans sexualliv kunna lämnas som i läroverken.

2. Förslag till sexualundervisningens anordnande

a. Undervisningen i allmänna läroverk och kommunala mellanskolor.

I stort sett har erfarenheten visat, att den nuvarande inplaceringen av sexualundervisningen har varit väl funnen. Den har på ett naturligt sätt anslutit sig till kursen i övrigt och bildat *ett organiskt led* i den fortlöpande biologiundervisningen — tillsammans med behandlingen av däggdjuren på lågstadiet och i kursen om människokroppen på mellanstadiet — och har alltså icke intagit någon särställning. Abiturienterna i högsta ringen ha emellertid delgivits en från schemat frikopplad undervisning i föredragsform, vilket varit en nödvändig följd av biologins ställning som tillvals- resp. tilläggsämne på det differentierade gymnasiet.

En sedan länge prövad och som acceptabel befunnen inplacering finns det knappast någon anledning att utan bärande skäl ändra på. Högstadiets och mellanstadiets anordning bör därför kvarstå i sitt nuvarande skick. Däremot föreligga vissa skäl, som motivera en uppflyttning av den första, elementära sexualundervisningen från klass 1^5*) till klass 2^5, oaktat att den i klass 1^5 är väl ansluten till kursen om däggdjuren. Ett av dessa skäl är, att denna läroverkens första sexualundervisning bör ses mot bakgrunden av vad lärjungarna successivt inhämtat om växternas förökning och ryggradsdjurens fortplantning. Då ryggradsdjuren icke äro färdigbehandlade förrän på vårterminen i klass 2^5 och då växternas förökning ges en översiktlig genomgång först på höstterminen i klass 2^5, synes det vara lämpligast att ta lågstadiets sexualundervisning på vårterminen i klass 2^5 i samband med en kort sammanfattande återblick på växternas förökning och ryggradsdjurens fortplantning. Även om den sålunda icke kommer att behandlas inom kursavsnittet däggdjur, ges den på detta sätt en naturlig inramning och får framför allt en solidare underbyggnad än förr. Ett annat skäl, som obetingat talar för denna, ett års senare inplacering, är förhållandet, att det gång efter annan framförts anmärkning mot att det är ett för långt tidsintervall mellan den elementära sexualundervisningen i klass 1^5 och den utförligare i klass 5^5 (4^4, I^4). Det stoff, som man lämpligen kan meddela 11-åringarna i klass 1^5, är av sådan natur, att hela denna undervisning måste bli skäligen schematisk. Innan ungdomen upp-

* I klass 1^4 synes sexualundervisning vara rätt överflödig, då sådan meddelats under närmast föregående läsår i folkskolans klass 6.

nått 15—16 års åldern och få sexualundervisning i klass 5^5, uppstår behov av ytterligare upplysning utöver den i klass 1^5 meddelade. Då de sakkunniga nu föreslå, att lågstadiets sexualundervisning skall omfatta profylaktiska upplysningar om pubertetsutvecklingen, pollutioner, onani, förhudsbesvär m. m., är det av största vikt, att dessa icke ges *för* tidigt. Ur viss synpunkt kan till och med 12-års åldern i klass 2^5 anses vara i tidigaste laget. En sexualundervisning i klass 2^5 vinner avsevärt mycket på, att den ett år högre åldern här möjliggör en grundligare och allsidigare undervisning. (Ett enda moment bör dock kvarstå i klass 1^5, nämligen menstruationsupplysningen åt flickorna.) Ett tredje icke betydelselöst skäl för denna 1-åriga uppflyttning är den omständigheten, att i folkskolan är motsvarande undervisning förlagd till klass 6, som motsvarar 2^5 i realskolan beträffande lärjungeåldern. Då det är ytterst angeläget att absolut parallellitet förefinnes mellan lågstadiets sexualundervisning inom olika skolformer, för att garantera att *alla* lärjungar utan undantag erhålla denna grundläggande undervisning, synes detta vara ett avgörande skäl för dess förläggande till klass 2^5.

Hur inplaceringen på de olika skolstadierna är tänkt, framgår av en bifogad schematisk översikt (sid. 102—103).

Beträffande innehållet i och utformningen av sexualundervisningen är det önskvärt, att den blir så vitt möjligt likvärdig i olika skolor. Till ledning för lärarna finnas i denna handledning fullständigt utarbetade lektionsexempel, dels ett avsett för klass 2^5 (bilaga 2 sid. 67), dels ett för klass 5^5, 4^4 och gymnasiet (bilaga 3 sid. 72). Det senare är så beskaffat, att det innehåller allt stoff, som skall meddelas till och med högsta ringen. Ur detta stoff skola vissa på sid. 44 uppgivna moment behandlas i ring I^4 och resten anstå till ring III^3, IV. En sammanfattning av dessa sistnämnda moment bör förutom ring I^4:s moment ingå i undervisningen för klass 5^5, 4^4 (se sid. 44).

b. Undervisningen i kommunala flickskolor.

Med läroverken analoga förhållanden äro för närvarande rådande i de kommunala flickskolorna, dock med den skillnaden, att tidsintervallet mellan lågstadiets och det högre stadiets sexualundervisning är *1 år längre* än i motsvarande realskoleform. (Sjuklassig flickskola jämförd med femårig realskola och sexklassig med fyraårig, se schemat sid. 102—103). Även om åldern, då den mera utförliga undervisningen ges — klass 6^7 och 5^6 — måste anses vara väl hög, kan f. n. någon tidigare inplacering icke tänkas, emedan undervisningen har sin naturliga anknytning i kursen i hälsolära. Av i stort sett samma skäl som åberopades för att sexualundervisningen i klass 1^5 i realskolan skulle uppflyttas till klass 2^5, bör den i flickskolans klass 1^7 *uppflyttas till dess klass* 2^7. Den kommer då att ligga parallellt med den i realskolans klass 2^5 och folkskolans klass 6 meddelade.

För att göra de med normalskolekompetens från flickskolorna avgångna flickorna jämställda med de i regel 2 år äldre studenterna från läroverkens gymnasier i fråga om utbildning, synes det vara ett rimligt krav, att, där möjligheter finnas, dessa flickor före skolgångens slut på enahanda villkor (anslag av statsmedel) få två—tre föreläsningar av läkare eller lärare behandlande vidgade sexualetiska och sexualhygieniska synpunkter.

De lektionsexempel, vilka som bilaga 2 och 3 äro fogade till handledningsförslaget (sid. 67 och 72), torde i det väsentligaste även kunna tjäna som underlag för flickskolornas sexualundervisning. Om stoffets uppdelning torde enahanda regler böra gälla som för läroverkens vidkommande (se sid. 13 och 44).

c. Undervisningen i övriga högre skolformer.

Under åberopande av vad de sakkunniga anfört under avdelning 1 c sid. 11 är det svårt att yttra sig om, huruvida inplaceringen av sexualundervisningen och omfattningen av densamma inom övriga högre skolformer varit fullt tillfredsställande eller ej. Vad som i första hand är önskvärt är, att inom alla skolor av samma skolform en någorlunda likvärdig sexualundervisning kommer till stånd. Härvidlag torde det ej löna sig mycket att föreskriva så och så många undervisningstimmar i någon bestämd klass eller årskurs, detta med tanke på skolformernas frihet och individualiserade arbetsformer. Bättre torde därför vara att generellt uttala det önskemålet, att mogen ungdom, som från dessa övriga högre skolformer går ut i förvärvsarbete eller till fortsatt studiearbete inom högskolor etc., inhämtat det kunskapsmått, som inrymmes i föreliggande handlednings lektionsexempel för mellan- och högstadierna, eller att detta i tillämpliga delar blivit föremål för diskussion inom undervisningsavdelningen, inom gruppen eller studiecirkeln.

De skolformer, som böra ha lättast att, såväl beträffande sexualundervisningens inplacering som dess utformning, ansluta sig till de under a och b behandlade skolformerna, äro givetvis enskilda läroverk och flickskolor. För deras vidkommande böra de föreslagna föreskrifterna för läroverken och de kommunala flickskolorna gälla.

Resultat av enquête angående den nuvarande sexualundervisningen i högre allmänna läroverk, samrealskolor och kommunala mellanskolor.

Bearbetning av inkomna svar från ämneskonferenser och rektorsämbeten utförd av de sakkunnigas sekreterare, lektor K. E. Näsmark.

Vid sammanträde den 13 april 1945 beslöto 1943 års sexualundervisningssakkunniga att tillställa samtliga ämneskonferenser i biologi med hälsolära vid landets högre allmänna läroverk, samrealskolor och kommunala mellanskolor ett frågeformulär för inhämtande av upplysningar angående sexualundervisningens bedrivande. Samtidigt därmed skulle en skrivelse utgå till rektorsämbetena vid nämnda läroanstalter, i vilken rektorerna uppmanades att konfidentiellt lämna upplysningar om under deras rektorstid inträffade sexuella övergrepp och konstaterade oarter och ovanor på det sexuella området. I anslutning därtill skulle vederbörande rektorers personliga uppfattning om värdet av en av skolan meddelad sexualundervisning efterfrågas.

Tabell 1. Översikt av antalet utsända skrivelser och cirkulär och inkomna svar härpå.

	Högre allmänna läroverk	Realskolor	Kommunala mellanskolor	Summa
Antalet tillfrågade ämneskonferenser:	64	79	76	219
Antalet svarande ämneskonferenser: .	60	73	71	204
Antalet svarande konferenser i % av tillfrågade	93,7 %	92,4 %	93,4 %	93,2 %
Antalet tillskrivna rektorsämbeten ..	64	79	76	219
Antalet svarande rektorsämbeten ...	54	70	68	192
Antalet svarande rektorsämbeten i % av tillskrivna	84,4 %	88,6 %	89,5 %	87,7 %

I. Svaren från ämneskonferenserna i biologi med hälsolära.

Första frågan: Förekommer sexualundervisning i någon av realskolans bägge lägsta klasser? Ja! Nej! I vilken klass? ..... Hur lång tid har den i allmänhet tagit? .....

Här nedan återgives i tabellform, hur olika ämneskonferenser besvarat denna fråga. En och annan har svarat ja men icke uppgivit någon tid.

Tabell 2. Sexualundervisningen på realskolans lågstadium (Klass 1 och 2).

	Högre allmänna läroverk	Realskolor	Kommunala mellanskolor	Summa
Förekommer sexualundervisning på lågstadiet				
..... Ja!	35	34	33	102
..... Nej!	24	39	38	101
Klass på detta stadium förekommer ej	1	—	—	1
Summa	**60**	**73**	**71**	**204**
Av dem som svarat *ja!* ha följande antal uppgivit följande tider:				
10 minuter	1	—	—	1
½ timme	1	1	1	3
1 timme	5	7	7	19
1—2 timmar	3	1	1	5
2 timmar	12	4	7	23
2—3 timmar	1	2	1	4
4 timmar	—	1	1	2
Utan angivande av tidsuppgift ha följande angivit undervisningen				
I samband med genomgång av däggdjuren	5	5	7	17
I samband med hela kursen	12	12	10	34
Vid repetition av människokroppen ..	—	—	1	1

Andra frågan: Hur lång tid har i genomsnitt anslagits till sexualundervisning i klass 5⁵, 4⁴, ring I⁴? .....

Tabell 3. Översikt av använd tid till sexualundervisning i klass 5⁵, 4⁴, Ring I⁴.

	Högre allmänna läroverk	Realskolor	Kommunala mellanskolor	Summa
0 timme	1	—	—	1
1 timme	1	6	2	9
1—2 timmar	9	—	3	12
2 timmar	15	23	23	61
2—3 timmar	7	6	4	17
3 timmar	11	11	11	33
3—4 timmar	4	7	5	16
4 timmar	6	12	15	33
4—5 timmar	1	2	3	6
5 timmar	—	2	5	7
5—7 timmar	5	2	—	7
Avdelning saknas	—	2	—	2
Summa	**60**	**73**	**71**	**204**

Förenklas översikten, så att uppgiften 1—2 timmar slås ihop med uppgiften 1 timme, 2—3 timmar med 2 timmar etc., blir sammanställningen följande:

	Högre allmänna läroverk	Realskolor	Kommunala mellanskolor	Summa
0 timme	1	—	—	1
1 timme	10	6	5	21
2 timmar	22	29	27	78
3 timmar	15	18	16	49
4 timmar	7	14	18	39
5 timmar	—	2	5	7
över 5 timmar	5	2	—	7
Avdelning saknas	—	2	—	2
Summa	**60**	**73**	**71**	**204**

I genomsnitt har *2.9 timmar* använts till sexualundervisning i 5^5, 4^4, I^4.

Tredje frågan: Har det årligen brukat hållas några föreläsningar i sexualkunskap för lärjungar i högre ringar? Ja! Nej! ..... I vilken ring? ..... Och av vem? ..... Skolläkare, annan läkare, lektorn i biologi, annan av skolans biologilärare, annan lärare eller av .....

Av *60 svarande* ämneskonferenser från högre allmänna läroverk uppgiva *39* att sådana föreläsningar ägt rum, *hela tiden eller viss del av tiden*, som dessa föreläsningar med statsmedel funnits till. *20* läroverk svara *nej* på frågan. 1 läroverk är ej fullständigt.

Av de 39, som svarat ja, har undervisningen ägt rum:

i 26 fall i högsta ringen
i 2 fall i högsta ringen tillsammans med klasserna 5^5 och 4^4
i 5 fall i de bägge högsta ringarna
i 4 fall i näst högsta ringen och
i 2 fall i ring I^4 och I^3.

Summa 39.

Dessa föreläsningar ha:

i 17 fall hållits av skolläkare
i 11 fall av annan läkare
i 18 fall av biologilektorn
i 5 fall av annan av skolans biologilärare
i 2 fall av kristendomslektorn och
i 1 fall av resande föreläsare.

Summa: 54 fall fördelade på 39 läroverk. (Flera läroverk uppge, att vissa år har skolläkaren hållit föreläsningarna, andra år åter biologilektorn, eller omvänt.)

Läkare ha sålunda bestritt denna undervisning i 28 fall.
Lärare ha sålunda bestritt denna undervisning i 26 fall.

Anmärkning: Till några få fall, där undervisning endast ägt rum ett enda eller kanske två år och därefter upphört, har hänsyn icke tagits vid uppgörande av statistiken. Dessa fall äro därför icke inkluderade i siffrorna ovan.

Fjärde frågan: Anser Ni med nu gällande kursplaner och timplaner att inplaceringen av sexualundervisningen (1^5;—5^5, 4^4, I^4;—III^4, II^3 eller IV, III^3;) är lämplig? Om inte, varför? .....

Här nedan återgives en tabellarisk sammanställning över inkomna svar på denna fråga, där försök till redovisning av alla olika synpunkter göres.

Tabell 4. Översikt av åsikterna om lämpligheten med nuvarande inplacering av sexualundervisningen.

	Högre allmänna läroverk	Realskolor	Kommunala mellanskolor	Summa
Är nuvarande inplacering av sexualundervisningen lämplig?				
Svar: ..... Ja!	42	60	65	167
..... Nej!	4	—	1	5
Ej avgivit svar	—	1	4	5
Inplaceringen bör ske:				
i klass 4^4, 5^5, i ring I^4, IV:	7	—	—	7
i klass 4^4, 5^5, i ring I^4	2	—	—	2
i klass 4^4, 5^5	—	10	—	10
i klass 1^5, 4^4, 5^5, ring I^4	3	—	—	3
i klass 3^4, 4^4	—	1	—	1
Något tidigare än i 4^4, 5^5, »före könsmognadens inträdande»	1	1	1	3
Ja! men i 4-årig realskola bör kontroll av folkskolans kunskaper ske	(1)	—	—	(1)
För långt intervall 1^5—5^5	1	—	—	1
Ja! Men handelslinjen har för få timmar	—	(1)	—	(1)
Summa	**60**	**73**	**71**	**204**

Svaren med *Ja!* utgöra inalles *81.9 procent av alla svar.*

Femte frågan: Vilka moment anser Ni böra sparas till gymnasiets högstadium?

Tabell 5. Översikt av åsikterna om vad som bör sparas till högsta ringarna.

	Högre allmänna läroverk	Realskolor	Kommunala mellanskolor	Summa
Frågan *obesvarad* av	6	41	45	92
Ingenting bör sparas	16	16	12	44
Etiska och sociala moment	12	3	5	20
Utförligare moment, som kräva förkunskaper och mognad	6	13	9	28

	Högre allmänna läroverk	Realskolor	Kommunala mellanskolor	Summa
Sexualhygien, fosterutveckling, förlossning; ärftlighet	7	—	—	7
Ömtåligare saker (aborter, preventivmedel, könssjukdomar)	9	—	—	9
Det diff. gymnasiets biologiska kurs *ej* obligatorisk. Därför sexualupplysning in tidigare	1	—	—	1
Särskilda synpunkter[1]	2	—	—	2
Ej fullständigt gymnasium	1	—	—	1
Summa	**60**	**73**	**71**	**204**

Av de 112 svaren (204 — 92 obesvarade) anse sålunda 44 — d. v. s. *39.3 procent* — att *ingenting bör sparas*. Resterande 68 svar — = *60.7 procent* — dela upp sig på varierande önskemål, ovan sammandragna under några rubriker.

Sjätte frågan: Anser Ni, att klass 5⁵, 4⁴, som nu är fallet, skall erhålla samma sexualundervisning som i ring I⁴ eller utöver ring I⁴:s undervisning erhålla en sammanfattning av det Ni anser bör ingå i undervisningen på gymnasiets högstadium?

Tabell 6. Översikt av åsikterna om klass 5⁵:s 4⁴:s sexualundervisning i förhållande till den i ring I⁴.

	Högre allmänna läroverk	Realskolor	Kommunala mellanskolor	Summa
Klass 5⁵, 4⁴ bör erhålla följande sexualundervisning:				
Densamma som i ring I⁴	38	32	20	90
Utöver ring I⁴:s en sammanfattning av de högre ringarnas	21	28	39	88
Utöver ring I⁴:s något etik	1	—	—	1
Frågan *obesvarad*	—	13	12	25
Summa	**60**	**73**	**71**	**204**

Skillnaden mellan de högre allmänna läroverkens uppfattning och framför allt de kommunala mellanskolornas är påfallande.

[1] Könshormoninsöndringen (i sin helhet), befruktningsduglighet hos kvinnan (Ogino-Knaus' metod), begreppet abort (i sin helhet), nedärvningen (och i samband därmed steriliseringsfrågan i hela dess vidd), rasbiologiska och rashygieniska spörsmål; en del sjukliga förändringar i samband med sexualorganens byggnad och funktioner. Psykologiska synpunkter böra uppskjutas, varjämte de hygieniska och etiska synpunkterna ånyo böra beaktas.

Sjunde frågan: Har Ni för övrigt några särskilda synpunkter och önskemål?

Tabell 7. Översikt av frekvensen lämnade svar på frågan om särskilda synpunkter och önskemål.

	Högre allmänna läroverk	Realskolor	Kommunala mellanskolor	Summa
Har Ni några särskilda synpunkter eller önskemål?				
Svar: Nej!	6	15	8	29
Frågan *obesvarad*	18	18	27	63
Svar med anförande av särskilda synpunkter och önskemål[1]	36	40	36	112
Summa	**60**	**73**	**71**	**204**

[1] *Resumé över viktigare framförda önskemål och synpunkter:*

1. Biologikursens omfång tillåter ingen utökning av sexualundervisningen. (3 st.)
2. Tiden för biologi i klass 5^5, 4^4, ring I^4, då människokroppen läses, är för knapp. Den bör betydligt utökas. (8 st.)
3. Föreläsningarna i högsta ringen — respektive i realskolans avslutningsklass — eller all sexualundervisning bör *skolläkaren* sköta. (15 st.)
4. Sexualundervisningen bör meddelas av *lärare*, ej utomstående t. ex. läkare. (8 st.)
5. Sexualundervisningen bör på ett naturligt, respektive omärkligt sätt inpassas eller ingå i den fortlöpande biologiundervisningen (såväl realskolan som gymnasiet). Får ej givas dominerande plats respektive ges sensationsställning. (18 st.)
6. Ärftlighetsläran införes i realskolans avslutningsklass och ges åt alla gymnasister. (4 st.)
7. Läraren bör ge en grundlig etisk framställning och inpränta att könsdriften ålägger människan *ansvar* mot sig själv och andra. (3 st.)
8. Etik från 5^5, 4^4 och uppåt respektive lagstiftning och etik från 5^5, 4^4 uppåt (2 st. + + 2 st.)
9. Ingen etik och moral med i sexualundervisningen. Ges i annat sammanhang. (1 st.)
10. Uppdelning av könen vid undervisningen. (6 st.)
11. Olämpligt skilja könen åt vid denna undervisning. Särprägel! (2 st.)
12. Särskilda problem vid samgymnasier. (1 st.)
13. Föreläsningarna i högsta ringen böra hållas *2 år* tidigare respektive liknande föreläsningar böra hållas för klass 5^5, 4^4. (1 + 1 st.)
14. Orientering redan i 2^5, 1^4. (2 st.)
15. Undervisning blott till smärre grupper, ej i stora klasser. (1 st.)
16. Tryckt handledning respektive broschyr böra utdelas till lärjungarna i avgångsklasserna. Skolläkaren kan eventuellt intresseras respektive bör intresseras. (4 st.)
17. Varsamhet, återhållsamhet, särskilt på yngre stadier. (1 st.)
18. Utförligare lärobok i sexualundervisning för lågstadiet respektive i zoologi. Bättre bildmaterial. (1 + 1 st.)
19. In i undervisningen: smittoskydd, abortrisker och för flickor olika förlossningssätt. (1 st.)
20. Biologien måste göras obligatorisk i ring II^4, I^3. (2 st.)
21. Lärarna skall ha »fria händer» i undervisningen respektive »må befrias», om de inte vilja undervisa. (1 + 1.)

22. Anslag till lektioner respektive ökade möjligheter till utbildning av lärare. (1 + 2 st.)
23. Eleverna känna tacksamhet respektive böra få tillfälle till privata samtal med läraren. (1 + 1 st.)
24. Särskilda fackmän böra hålla sexualundervisningen. SÖ bör tillhandahålla sådana. Respektive lämpliga filmer visas. (1 + 1 st.)
25. Mera undervisningsmetodik i SÖ:s kurser än det var år 1937. (1 st.)
26. Handledning för lärare schematiskt och klart uppställd. (1 st.)
27. Handledningen föreslås på remiss till läroverken för yttrande. (1 st.)
28. »Offentlig diskussion har visat, att stora meningskiljaktigheter föreligga beträffande etiska värderingar i hithörande frågor. Läraren bör här icke tvingas att följa några direktiv. Radikala uppfattningar kunna sabotera hemmens uppfostran, medan starkt moralisk-religiösa kunna förefalla eleverna verklighetsfrämmande och därmed äventyra undervisningens mål.» Eleverna böra underrättas om »alla möjligheter till sexuell upplysning och rådfrågning, som stå till buds».

»Samma önskemål som om *all* undervisning: att vi slipper alltför mycket reglementerande och paragrafskrivande och att största möjliga utrymme lämnas åt den enskilde lärarens omdöme.»

»Önskvärt med sexualundervisning redan i klass 2[4], så länge inte alla elever i folkskolans sista klass fått sådan undervisning. Dagspressens många utförliga skildringar av våldtäkter och aborter inverka ogynnsamt på den uppväxande ungdomen. Filmen bidrar också många gånger till att i alltför hög grad fästa ungdomens uppmärksamhet vid sexualfrågor.»

»Sexualundervisningen bör försvinna som särskilt undervisningsmoment och helt inrymmas i den normala undervisningen. Varför skall man fördärva en sak genom att skrika ut den som något märkvärdigt?»

II. Svaren från rektorerna vid samtliga läroanstalter, som tillfrågats.

Skrivelsen till rektorsämbetena efterlyste

1. eventuella sexuella övergrepp mot lärjungarna vid skolan ifråga,
2. iakttagna oarter och ovanor på det sexuella området hos skolans lärjungar,
3. rektors personliga uppfattning om värdet av sexualundervisningen.

Tabell 8. Översikt av huru många rektorer, som svarat på frågorna 1, 2 och 3, bland de 192 rektorer, som givit svar.

	Högre allmänna läroverk	Realskolor	Kommunala mellanskolor	Summa
Fråga 1:				
Inga sexuella övergrepp rapporterade	48	63	59	170
Sexuella övergrepp rapporterade	6	7	9	22
	54	**70**	**68**	**192**
Fråga 2:				
Inga oarter eller ovanor på det sexuella området ha iakttagits	35	46	44	125
Oarter eller ovanor ha iakttagits	19	24	24	67
Summa	**54**	**70**	**68**	**192**

	Högre allmänna läroverk	Realskolor	Kommunala mellanskolor	Summa
Fråga 3:				
Svaret innehåller *ingen* personlig deklaration om värdet av sexualundervisningen	22	30	22	74
Svar *med* personlig deklaration	32	40	46	118
Summa	**54**	**70**	**68**	**192**

Antalet tillfrågade rektorer var 219. Antalet svarande var 192. Jfr tabell 1.

Uttryckt i procent av de inkomna 192 svaren blir antalet rapporterade (22) sexuella övergrepp 11.5 procent, antalet omnämnda (67) oarter och ovanor etc. 34.9 procent och antalet svar med personlig deklaration (118) om sexualundervisningens betydelse 61.4 procent.

1. *Översikt av lämnade uppgifter om sexuella övergrepp:*

Det bör påpekas, att det varit svårt att avgöra, om vissa fall vore att hänföra till sexuella övergrepp eller oarter-ovanor. De 22 fallen fördela sig på följande sätt:

a. Fall av *homosexualitet* ..... = 12
b. Fall av *våldtäkt* eller försök till *våldtäkt* .. = 5
c. Fall av *övrig förförelse* ..... = 3
d. Fall av *tidelag* ..... = 1
e. Fall av *exhibitionism* ..... = 1

22.

Då de i rektorernas svar lämnade upplysningarna äro av konfidentiell natur, kan här icke lämnas någon redogörelse för de olika fallen.

2. *Översikt av lämnade uppgifter med anledning av frågan om förekomsten av »oarter och ovanor på det sexuella området».*

Frågans formulering *»oarter och ovanor på det sexuella området»* har visat sig mindre lämpligt vald och täcker icke helt de företeelser, som de sakkunniga tänkte sig erhålla besked om. De svarande rektorerna ha i de allra flesta fall uppfattat saken så, att med frågan åsyftades sådana företeelser som onani, obscent tal, oanständiga teckningar etc. Sexuellt umgänge, graviditet, abort eller dylikt ansågs av flera rektorer *ej* böra inrangeras däri utan ställas utanför. Flera rektorer framhålla sålunda, att »oarter och ovanor på det sexuella området» *ej* vid något tillfälle har observerats, men redogöra sedan för vid läroverket konstaterade fall av sexuellt umgänge, graviditet etc. Många rektorer nöja sig med att kort och gott konstatera det första, men nämner icke ett ord om eventuell förekomst av sexuellt umgänge o. dyl., eftersom detta *icke direkt efterfrågats* i skrivelsen till rektorsämbetena.

Tabell 9. Översikt av 114 lämnade uppgifter från 67 läroverk med anledning av frågan »oarter och ovanor på det sexuella området».

	Antal konstaterade fall vid:			
	Högre allmänna läroverk	Realskolor	Kommunala mellanskolor	Summa
Sexuellt umgänge utan graviditet som följd:				
Mellan minderåriga	2	—	—	2
Bägge parter skolungdom	1	—	—	1
Kvinnlig lärjunge — utomstående	5	5	9	19
Manlig lärjunge — utomstående	4	4	1	9
Sexuellt umgänge med graviditet som följd:				
Bägge parter skolungdom	7	5	—	12
Kvinnlig lärjunge — utomstående	7	5	5	17
Manlig lärjunge — utomstående	3	—	—	3
Sexuellt umgänge med nedsmittning som följd:				
Kvinnlig eller manlig lärjunge	3	4	1	8
Summa	**32** fall	**23** fall	**16** fall	**71** fall
Fördelade på:	16 h. a. l.	18 realsk.	8 k. m. sk.	42 l vk.
Onani	3	4	4	11
Obscent prat	—	2	—	2
Sexuellt okynne	2	2	2	6
Sexuella anteckningar i klassbok	1	—	—	1
Medfört olämplig litteratur	3	4	1	8
Teckningar med sexuellt innehåll	1	4	5	10
Oblygt tilltag vid skoldans	1	1	1	3
Medfört preventivmedel i skolan	1	1	—	2
Summa	**44**	**41**	**29**	**114**

3. *Rektorernas åsikter om sexualundervisningen i skolorna.*

Tabell 10. Översikt av rektorernas åsikter om sexualundervisningen i skolorna.

	Antal svar avgivna av rektorer vid:			
	Högre allm. läroverk	Realskolor	Komm. mellanskolor	Summa
I. Allmänna omdömen:				
1. Skolan kan ej undandraga sig skyldigheten att hålla sexuell undervisning	1	—	—	1
2. Sexualundervisningen torde ej kunna skattas högt nog	—	1	—	1
3. Stor uppgift att fylla (nödvändig)	1	1	3	5
4. Rätt bedriven och lämpligt inplacerad har sexualundervisningen fostrande (stor fostrande) betydelse	8	17	24	49
5. Om den haft fostrande betydelse vågar jag ej uttala mig om	2	5	2	9

	Antal svar avgivna av rektorer vid:			
	Högre allm. läroverk	Realskolor	Komm. mellan-skolor	Summa
6. Stor betydelse, om verkligt lämplig person handhar den med takt och omdöme	1	—	—	1
7. Rätt person, annars obotlig skada	1	1	—	2
8. Finns ej ansvarskänsla är sexualundervisningen sämre än ingen undervisning alls	—	1	—	1
9. Helt beroende på läraren	1	3	10	14
10. Sexualundervisningen överreklamerad	—	1	—	1
11. Sexualundervisningen bedrives slentrianmässigt och har för knapp tid	—	—	1	1
12. Sexualundervisningen rensar luften	—	1	—	1
13. Sexualundervisningen innehåller för många ???	—	1	—	1
14. Inga särskilda synpunkter att framföra	(1)	—	(2)	(3)
II. Sexualundervisningens inplacering:				
15. Sexualundervisningen svårast under puberteten	1	—	—	1
16. Sexualundervisningen in på ett tidigare stadium	5	—	3	8
17. Sexualundervisningen *ej* för tidigt	—	2	—	2
18. Bör avpassas efter olika åldersstadier och komma successivt i samband med biologiundervisningen. Mindre uppseendeväckande	7	2	8	17
19. Föredrag i avgångsklasserna viktiga	3	—	2	5
20. Etik dels i biologi, dels i kristendom	1	—	—	1
21. Etik i kristendomsundervisningen	2	—	1	3
III. Vem bör handhava sexualundervisningen?				
22. Skolläkaren bäst att sköta sexualundervisningen	1	3	4	8
23. Biologiläraren bäst att sköta sexualundervisningen	6	4	3	13
24. Biologiläraren—skolläkaren *bägge* sköta sexualundervisningen	1	2	1	4
25. Samarbete skolläkaren—biologiläraren—kristendomsläraren	—	1	—	1
26. Alla ämnes-representanter bidraga till sexualundervisningen	1	—	—	1
27. Kvinnlig tillsynslärare bra	1	—	—	1
28. Föredrag av skolläkare i avgångsklasserna	7	1	—	8
29. Föredrag av biologilektor i IV bra	2	—	—	2
30. Ofta är biologilärare olämpliga undervisare	1	1	—	2
31. Särskilda SÖ:s res. konsulenter bra	2	2	4	8
32. Hänvändelse till skolläkaren eller skolsköterska vid sexualbekymmer	2	—	—	2
IV. Sexualundervisningens innehåll:				
33. Äktenskapet norm — självklart	1	—	—	1
34. Oändligt mera på det etiska planet än på det biologiska	—	—	2	2
35. Särskild vikt vid dess etiska och sociala sidor	1	—	—	1
36. I fråga om sexualetik står jag helt på den kristna ståndpunkten	1	1	1	3
37. Undervisningen kompletteras med en broschyr (utdelad i avgångsklassen)	1	1	—	2
V. Uttalat synpunkter angående handledningen	1	1	—	2
Summa	**63**	**53**	**69**	**185**
Fördelade på	32 hal.	40 srsk.	46 kmsk.	118 l vk.

AVDELNING II

FÖRSLAG TILL HANDLEDNING I SEXUALUNDERVISNING FÖR LÄRARE I HÖGRE SKOLOR

Förord.

Föreliggande handledning är avsedd att användas vid undervisningen i allmänna läroverk, med dem jämförliga övriga statliga samt kommunala och enskilda skolor jämte folkhögskolor. Med tanke på lärjungarnas ålder inom dessa skolformer är det stoff, som handledningen omfattar, väsentligt utvidgat utöver det som förekommer i den handledning för folkskolans lärare, som år 1944 fastställts av Kungl. Maj:t.

Då emellertid sexualundervisningens karaktär och syfte givetvis måste vara samma för alla skolformer, föreligger inom vissa avsnitt av denna handledning för de högre skolorna även till formen stora likheter med folkskolehandledningens framställning.

Handledningen omfattar dels anvisningar för lärarna om undervisningens bedrivande, dels lektionsexempel, visande hur undervisningen kan läggas upp.

Beträffande sexualundervisningens fördelning på olika läroämnen har det synts lämpligt, att huvudparten förlägges till ämnet biologi med hälsolära. I lektionsexemplen har inrymts allt det stoff, som lämpligen bör tagas upp till behandling inom ämnet biologi med hälsolära i skolan. Vissa begränsade avsnitt av lektionsexemplet för mellan- och högstadierna kunna dock med fördel hänskjutas till behandling inom ämnena historia med samhällslära och kristendomskunskap. Det är därför nödvändigt, att en gemensam ämneskonferens inom de berörda ämnena överlägger om vilka delar av sexualupplysningen, som skola läggas inom resp. ämnen.

Lektionsexemplen äro givetvis icke avsedda att följas i detalj; de avse endast att visa, hur undervisningen lämpligen *kan* läggas upp. Det är dock av vikt, att de fakta, som handledningen inrymmer, komma med i lärarens framställning. Det rikhaltiga stoff, som står infört i form av fotnoter, är i första hand avsett att tjäna läraren till vägledning vid besvarandet av frågor från lärjungarnas sida eller vid diskussioner inom klassen av hithörande spörsmål. Det bör dock understrykas, att åtskilligt av detta notstoff är av sådan karaktär, att det, i den mån tiden så medgiver, lämpligen kan inryckas i den fortlöpande undervisningen.

Det har i olika sammanhang framförts, att skolornas kvinnliga lärjungar på vissa punkter skulle vara i behov av en annorlunda lagd framställning än den för de manliga lärjungarna. Av flera skäl har det emellertid här icke ansetts lämpligt att framlägga skilda lektionsexempel för de bägge könen. I stort sett torde de föreliggande exemplen täcka alla lärjungarnas behov, och det får ankomma på lärarna att avpassa sin undervisning så, att den täcker både de manliga och de kvinnliga elevernas behov.

1. Behovet av sexualundervisning i skolorna.

Utvecklingstendensen inom vissa områden av samhällslivet framhäver på ett tydligt sätt önskvärdheten och betydelsen av en i skolan meddelad sexualupplysning som en integrerande del i medborgarfostran. Sexualundervisningen förmedlar också ett kunskapsstoff, som är av stor uppfostrande betydelse.

Även om alltså tungt vägande skäl tala för nödvändigheten av skolans sexualundervisning, saknas icke invändningar emot en sådan.

På en del håll har man mött sexualundervisningen i skolorna med viss tvekan. Ämnet är onekligen ömtåligt och det ställer rätt stora krav på lärarna. Man har på olika håll andragit skäl emot en dylik undervisning i skolorna. Bland sådana skäl har nämnts, att sexualundervisning bör bedrivas individuellt och meddelas av föräldrarna och då helst i form av svar på till dem direkt ställda frågor. Man har pekat på att lärjungarna i en skolklass befinna sig på olika utvecklings- och mognadsstadier. En kollektiv undervisning, även om den kan gagna några, för vilka den kommer lägligt, riskerar dock att skada andra, som icke befinna sig i för densamma lämpligt utvecklingsstadium. Man har vidare anfört, att sexualundervisningen skulle ställa större krav på läraren, än han många gånger vore i stånd att fylla. Detta gäller särskilt i klasser, som äro sammansatta av gossar och flickor.

Det lyckligaste vore otvivelaktigt, om ungdomen i sina egna hem av föräldrarna kunde få en lämplig sexualundervisning. Nu visar emellertid erfarenheten, att en tillfredsställande upplysning ställer så stora fordringar på hemmen, att uppgiften ofta kan bli dem övermäktig. Detta beror på flera omständigheter. Föräldrarnas kunskaper äro ofta icke tillräckliga, deras intresse för barnens fostran i dessa stycken varierande och deras hämningar mången gång starkt framträdande. Deras oförmåga att på ett naturligt sätt träda i kontakt med sina ungdomar på detta område, är ibland påfallande.

När hemmen alltså icke kunna lämna ungdomen nödig handledning på detta livsområde, går uppgiften till skolan såsom den näst hemmen närmast ansvariga. Det föreligger i och för sig ett oavvisligt behov av undervisning på detta centrala livsområde, som i högre grad än hittills bör beaktas vid ungdomens fostran. I nutiden äro också de frestelser, som särskilt ungdomen utsättes för, av den art, att de ställa de unga inför stora svårigheter. Erfarenheten visar också, att många tragiska människoöden bero på en kombination av bristande ansvarskänsla och allt för små kunskaper om sexuallivet och om de risker, som olämpliga sexualförbindelser medföra. Genom en rätt lagd och i rätt tid i sko-

lorna meddelad sexualundervisning torde bättre förutsättningar kunna skapas för att skydda ungdomen. Det fattas i dessa ting vägledande klara besked och fasta normer, vilka det måste anses vara skolans plikt att meddela.

Uppfattningen, att man bör lämna ungdomen upplysning om sexuallivet endast i form av svar på direkt framställda spontana frågor i ämnet, står sig icke vid kritisk granskning. Av olika skäl drar sig ungdomen för att ställa frågor i hithörande ämnen. Detta hindrar icke, att frågorna kunna finnas där, och att de unga redan eventuellt ha rönt ett skadligt inflytande av att icke ha fått dem på ett tillfredsställande sätt förklarade och utredda. I alla händelser gäller, att frågor om förhållanden berörande sexuallivet, de må vara uttalade eller ej, måste besvaras av dem, som hava ansvar för det nya släktets uppfostran.

Ungdomen måste skyddas både mot sådan sexuell upplysning, som inger skadliga skräck- och skuldkänslor, och mot sådan, som minskar de ungas motståndskraft i en kritisk situation. Ävenså bör sexualupplysningen vara så utformad, att de skyddas för sådana skadeverkningar, som handlingar riktade emot dem av obetänksamma, illasinnade eller abnorma individer eljest kunna medföra.

De högre läroanstalternas sexualundervisning måste även utformas med tanke på ungdomarnas blivande uppgift såsom föräldrar. Det sista skolåret är det sista tillfälle, som erbjudes samhället att på ett betryggande sätt ge den mogna ungdomen en saklig information om hembildning, havandeskap och förlossning samt om de etiska, sociala, ekonomiska och hygieniska synpunkter härpå, som lämpligen böra anläggas. Även denna sida av sexualundervisningen är ett viktigt led i medborgarfostran.

Avsikten med skolans fostran är att giva ungdomen så stora förutsättningar som möjligt för att sexuallivets utveckling skall kunna ske på ett normalt sätt. Den måste bibringas en sådan inställning till hela detta livsområde, att den därigenom får en effektiv hjälp att i sin livsföring bemästra sexuallivets olika problem. Framför allt får undervisningen i hithörande ting icke förbise att taga i bruk de starka uppbyggande krafter för de ungas karaktärsfostran och idealbildning, som kärlekslivet rätt behandlat innehåller. I stället för att undergräva skall detta hjälpa till att bygga upp personligheten och skänka värdighet och hållning åt livsstilen.

Skolan bör ombesörja en i huvudlinjerna enhetlig undervisning rörande sexuallivet, en undervisning, som tar tillbörlig hänsyn på en gång till det allmännas krav på den enskildes livsföring och till ungdomens eget bästa, en fostran, som kompletterar den i de enskilda hemmen givna.

2. Lärarna och sexualundervisningen.

Med kännedom om arten av den utbildning, som de högre skolornas lärare erhålla vid universitet och högskolor, torde man i allmänhet kunna utgå ifrån, att de för närvarande icke erhålla någon särskild handledning i fråga om sexualundervisningen, dennas rätta uppläggning och metodik. Icke annat än i undantagsfall torde tillfälle under provåret ges att allsidigt behandla frågor och problem, som stå i samband med sexualundervisningen. Det förefaller sannolikt, att frånvaron av dylik information är en av orsakerna till att många lärare endast med tvekan vilja åtaga sig att meddela sexualundervisning.

Det är dock klart, att det är skolans oavvisliga plikt att lämna lärjungarna en så beskaffad sexualundervisning, att den kan vara dem till gagn såväl under den fortsatta skolgången som senare ute i livet. Tusentals unga människor ha på olika sätt bittert fått erfara, vad avsaknad av upplysning i sexuella frågor har inneburit. Det är för att förebygga, att ungdomen i framtiden skall ställas lika ogynnsamt, som sexualundervisningen bör meddelas åt *all* skolungdom. Anser sig läraren icke vara kapabel att fullgöra denna undervisning, bör han rådgöra med rektor och ämneskonferensen och eventuellt försöka få någon kollega att biträda honom härvidlag eller ock genom rektors förmedling få undervisningen anförtrodd åt läkare eller annan därför lämpad person.

Viktigt vid all sexualundervisning är, att därvid meddelade fakta äro klart formulerade och korrekta och att framställningen är naturlig och okonstlad samt fri från all sentimentalitet. Härigenom tjänar undervisningen bäst sitt innersta syfte, som är att genom en saklig information bidraga till ungdomens karaktärsfostran.

En sexualundervisning, som inte kan bygga på ett biologiskt premissmaterial av tillräcklig stabilitet, förfelar till stor del sin uppfostrande och övertygande verkan. De lärare, som hysa betänkligheter mot en jämförelsevis grundlig biologisk sexualupplysning och kunna antagas vara benägna att behandla den delen av ämnet alltför kortfattat och ytligt, måste försöka övervinna sin motvilja, om de överväganden och diskussioner av etisk och psykologisk art, som skola vila på det primära biologiska kunskapsunderlaget, skola få tillräcklig resonans för att tjäna sitt fostrande syfte. Denna rent metodiska avvägningsfråga torde icke alltid ha beaktats i tillbörlig grad.

Med hänvisning till förekomsten av ämneslärarsystem i de högre skolorna kan måhända den tesen hävdas, att beträffande sexualundervisningen lämp-

ligen någon sorts boskillnad bör införas beträffande biologi-, kristendoms- och historielärarnas åligganden, så att de förstnämnda böra inskränka sig till att behandla uteslutande de medicinska-biologiska avsnitten, kristendomslärarna de etiska-moraliska och historielärarna de sociala-ekonomiska. En sådan strikt uppdelning av uppgifterna är dock icke möjlig. Varje lärare med erfarenhet av sexualundervisning vet, att i den biologiska delen därav etiska synpunkter måste anläggas och att man ej heller vid denna biologiska framställning av stoffet kan utelämna de sociala-ekonomiska aspekterna. Med kännedom om de stora svårigheter, som mången gång föreligga inom de högre skolorna att synkronisera kursmoment inom olika ämnen med olika undervisare, är det dessutom fara värt, att åtskillig slagkraft, som en sådan etikundervisning kunde påräkna, ginge förlorad, om den exempelvis måste invänta en sådan senare tidpunkt, då tillfälle inom kristendomsundervisningen erbjöde sig. Därför är det nödvändigt, att biologiläraren i sin sexualundervisning också behandlar etiska synpunkter. Detta innebär icke något intrång på kristendomslärarens uppgift att ur rent kristliga aspekter ge lärjungarna en fördjupad, etisk livssyn. Ämnet är betjänt av, att det blir sakligt belyst av både biologi- och kristendomslärare.

Dock finns det vissa delar inom etiken, som torde erbjuda biologilärarna vissa svårigheter att gå in på och som sedan gammalt har brukat ingå i kristendomsundervisningen. Dit höra t. ex. många frågor, som stå i samband med äktenskapet. Även om en framställning av hithörande frågor icke är inryckt i lektionsexemplet för mellan- och högstadierna, förutsättes det, att kristendomsläraren ordentligt går igenom dessa spörsmål med ungdomen. Om detta sker i form av en direkt information från lärarens sida, en klassdiskussion eller med utgångspunkt från ett lärjungeföredrag får givetvis bero på omständigheterna. Därvid är det likväl ytterst viktigt, att de unga få fullt klart för sig, att familj och hem bildar samhällets grundstomme och sammanhålles dels av kärleken mellan man och hustru och mellan föräldrar och barn, dels av den rättsordning, som äktenskapet utgör. Det senare utgör ett stöd för den förra. Funnes icke denna rättsordning, skulle familjebildning och hembildning vara prisgivna åt ett godtycke och en osäkerhet, som särskilt för barnen kunna innebära stora vådor. För dem betyder ett äktenskaps upplösning något, som sätter hela deras existens i fara. I barnets föreställningsvärld utgör nämligen fader—moder—barn en oupplöslig enhet och på denna enhets soliditet beror dess trygghet. Äktenskapets rättsordning har därför ett omistligt etiskt värde. Om detta utsäges, måste dock framhållas, att fall kunna inträffa, då ett äktenskap icke kan och icke bör få bestå, emedan dess fortsatta bestånd skulle vålla större skada för makar och barn än dess upplösning skulle innebära.

En svårighet vid uppläggningen av sexualundervisningen är avbalanseringen mellan dess olika komponenter. Göres undervisningen ensidigt biologisk-

medicinsk, och anse sig lärarna härmed ha fyllt sin uppgift, är det dock troligt, att den mera mogna och reflekterande, diskussionsbenägna ungdomen anser den vara ofullständig. Ungdomarna deklarera kanske inte öppet sin åsikt om den meddelade undervisningens grad av fullständighet, men de känna otvivelaktigt, att det är något, som fattas. Å andra sidan gäller — och det är något, som nog mera ofta ger sig till känna i form av hänvändelser till läraren — att en för knapphändig och schematisk biologisk-medicinsk framställning av många ungdomar ävenledes uppfattas som otillräcklig. Först när ämnet givits en tillräckligt utförlig och allsidig framställning ha de unga verkligen fått en kunskap av sådan art och vidd, att de i sin livsföring äro betjänta därav.

En fara, som en renodlat anatomisk-fysiologisk framställning kan medföra, är, att ungdomen kan få en bild av människans kärleksliv, som är ensidig. Även om detta på intet sätt är lärarens avsikt, kan följden likväl lätt bli sådan.

Sexualundervisningen rymmer många problem. Ett av dem är att på ett riktigt sätt anpassa det meddelade lärostoffet till lärjungarnas utvecklingsnivå. Lågstadiets undervisning torde härvidlag ej erbjuda de största svårigheterna, ej heller det högsta gymnasiestadiets. Dessa svårigheter möta främst vid undervisningen i realskolans avslutningsklass och i ring I[4] med hänsyn till lärjungarnas starkt differentierade utvecklingsnivå på detta stadium. Lärjungarna äro här i åldern 15—17 år. Beroende på tidigare eller senare inträdande pubertet kan klassens utvecklingsgrad på detta stadium förete en rätt växlande bild. Medan vissa lärjungar äro tidigt utvecklade och rätt avancerade i fråga om förkunskaper och ha behov av en kompletterande, fördjupad och korrigerande sexualkunskap, äro andra utvecklade i normal tid och behöva i första hand upplysning av mera elementär art. Andra åter äro påfallande sent utvecklade och ha tankemässigt sysslat ganska obetydligt med sexuella frågor. De äro icke mogna för en ingående information. Undervisningen måste läggas så, att den tillgodoser alla dessa parters legitima behov. Vissa lärjungar, de försigkomna och sexuellt »tidigt väckta», kunna ha en ganska krass, kanske något utmanande inställning till vad skolan kan ha att förmäla i dessa stycken och kunna uppfatta dennas lärdomar litet överlägset som en beskäftig korrigering eller komplettering av deras tidigare vetande. Andra lärjungar äro ömtåliga och sensibla och finna alla utredningar om anatomiska och fysiologiska detaljer profanerande och pinsamma. Inte minst med tanke på dessa senare lärjungar är det av den största vikt, att framställningen genomgående sker med takt, omdöme och finkänslighet. En i bästa välvilja meddelad undervisning, som är överdrivet detaljerad och osmidig, riskerar att inge dessa unga motvilja och avsmak för lärarens framställning. Vissa elever ha aversion mot att under förhör redogöra för anatomiska fakta etc. Detta gör, att läraren här måste frångå vanliga principer för frågefördelningen. Den kännedom han har om

lärjungarna och dessas reaktionssätt inför undervisningen, säger honom nog, vilka som böra skonas för frågor.

En fråga, om vilken rätt divergerande meningar råda, är den, om pojkar och flickor skola undervisas gemensamt eller åtskilt. I anvisningarna för undervisningen på olika skolstadier framhållas några synpunkter på detta problem. Här skall blott understrykas vikten av att lärarna vid undervisningen på mellanstadiet (klass 5^5, 4^4, ring I^4) beakta den stora känslighet, som ungdomarna vid denna ålder kunna förete och deras olust mot att få frågor av hithörande art ventilerade i det motsatta könets närvaro. Allt talar för lämpligheten av att på detta åldersstadium tillämpa åtskild undervisning, där så kan ske, medan lågstadiets mera successivt, portionsvis meddelade undervisning liksom högstadiets i föredragsform lämnade undervisning utan större olägenheter ofta kan delges bägge könen gemensamt.

Skolans uppgift är icke blott kunskapsmeddelelse utan även karaktärsfostran. I intet fall är det angelägnare att ha detta i sikte än vid sexualundervisningen. Är det något livsområde, som aldrig kan frikopplas från karaktärs- och samvetslivet, så är det sexuallivet. Vad här sker och uppleves, sätter ofelbart spår i karaktären, på gott och ont. Det etiska momentet i sexualundervisningen skall framhäva den spänning mellan motsatta tendenser inom människan, som draga i skilda riktningar, men också visa på den överordnade helhet i hennes väsen, som vi äro vana att kalla personligheten och det mänskliga driftlivets nödvändiga underordnande under densamma, om inre splittring, karaktärförsvagning och osäkerhet i handel och vandel skall kunna undvikas. Det är i sista hand icke det från personlivet lösgjorda biologiska livet, som skall diktera människans göranden och låtanden. Det är tvärtom människanpersonen, som skall reglera driftlivet. Därvid kan det visserligen hända, att band måste påläggas driften, som kunna kännas tryckande och svåruthärdliga. Det gäller ifråga om alla drifter, icke blott den sexuella. Det bör emellertid göras klart, att lika ofta, och i längden, personligheten och dess fordringar äro det sunda biologiska livets bästa bundsförvanter.

Det är också ett *samhällets* krav, att de unga skola lämna skolan med en så beskaffad kunskapsbehållning, att de ha en klar uppfattning om vad det nutida samhället anser sig ha rätt att fordra av dem som samhällsmedborgare. De böra genom skolans försorg ha fått besked om de normer, som reglera samlevnaden inom kultursamhällets ram och om följderna och efterverkningarna, om man inte följer dem. Detta program är ett positivt led i skolans fostrargärning och ungdomen får härigenom klara linjer uppskisserade beträffande de sociala och etiska aspekterna på människans sexualliv. Genom hemmens försorg veta säkerligen de flesta ungdomar vad föräldrar och samhälle vänta av dem. Men skolan bör ansvara för att alla utan undantag få visshet härom. Ungdomen måste genom sexualundervisningen få en klar uppfattning om de förpliktelser, som medfölja det intima samlivet mellan man och kvinna. Det är

därför nödvändigt, att det på lämpligt sätt klargöres, att det sätt, varpå sexuallivet utformas, icke blott är den enskildes egen personliga angelägenhet utan också utgör ett samhälleligt intresse av synnerlig betydelse. De unga böra genom framställningen lära sig förstå, att samhället icke sällan blir den part, som får bära de yttersta konsekvenserna, ekonomiska och andra, av ett under uppväxtåren inlett sexuellt samliv.

Det har framhållits, att skolans sexualundervisning icke bör eller får vara så beskaffad, att den bild av en etiskt och socialt lämplig livsföring, som därvid ges, illa överensstämmer med de ungas erfarenheter av vad de finna vara vanligt ute i livet. Man menar, att skolan härigenom lär ut ett, medan livet ter sig annorlunda, och att skiljaktigheten härvidlag skulle allvarligt äventyra skolans fostrande gärning. Det är riktigt, att undervisningen ej får vara verklighetsfrämmande, men den får å andra sidan icke anpassas efter sådana normer för livsföringen, som icke äro föredömliga eller önskvärda med hänsyn till samhällets och de enskilda individernas bästa. Man bör ej underskatta skolans möjligheter att gynnsamt påverka de ungas utveckling till människor med goda, sunda levnadsvanor. Undervisningen bör klarlägga, vad som ur etisk och samhällelig synpunkt utgör icke önskvärda företeelser, och som därför icke bör vara normgivande. På detta sätt och naturligtvis genom hela inriktningen av undervisningen i övrigt kunna goda förutsättningar skapas hos ungdomen för ett ställningstagande i en riktning, som gynnar dess sunda personlighetsutveckling.

När i undervisningen vissa normer för den enskildes sexualliv uppställas, bör detta inte ske utan ingående motivering. Man bör t. ex. inte utan kommentar framhålla, att avhållsamhet under uppväxtåren är den enda riktiga vägen. Detta, som i och för sig är fullt riktigt, bör givetvis sägas ut oförbehållsamt och klart, men det bör sägas icke endast mot bakgrunden av det positiva värdet i avhållsamheten, utan det bör även klargöras, hur situationen kan utvecklas, om avhållsamhet icke iakttages. Först då framstår nödvändigheten av ett avhållsamt ungdomsliv i sin rätta dager. Med andra ord, det är nödvändigt, att hos de unga inpränta, icke endast *att* de böra leva i avhållsamhet, utan också *varför* de böra leva så under uppväxtåren. Först då når undervisningen sitt egentliga mål. Framställningen härav i lektionsexemplet (sid. 86—90) är utarbetad med tanke på att denna motivering skall framstå så övertygande som möjligt.

Som framgår av lektionsexemplet (sid. 88) bör avhållsamhet under uppväxtåren kraftigt understrykas såsom det enda skolan med gott samvete kan rekommendera. Det bör tydligt och klart framhållas, att det är för de ungas egen personlighetsutveckling och framtida väl, som linjen »kärlek—äktenskap —barn» bör följas. Vid motiveringen bör läraren framhålla, att några av de tyngst vägande argumenten för avhållsamhet under ungdomsåren höra samman med dessa års brist på andlig mognad. Psykologiskt kanske mest viktigt

är, att ett för tidigt påbörjat sexualliv ofta frikopplas från målsättningen: hem, familj och barn. Sexuallivet bör från början associeras härmed och följaktligen utvecklas under ansvar och hänsyn både gentemot motparten och samhället. Förutsättningarna för ett sådant förhållande föreligga inte under uppväxtåren. Lärjungarna måste läras förstå, att de hedersbegrepp och den omtanke om nästan, som tillämpas i vårt dagliga liv, måste få en total tillämpning, när det gäller människans sexualliv.

Avhållsamhetens positiva värden böra framhållas. Det synes också välbetänkt, att läraren för de unga påpekar, att avhållsamhet för friska människor är ofarlig, och vidare vad som för dem mera sällan torde vara känt, nämligen att uppväxtålderns sexuella väntetid med dess starka driftsspänningar är en kraftkälla, som verkar utvecklande på personligheten och på alla sidor av intellektuell och kroppslig verksamhet.

Det bör understrykas, att vid sidan av den egentliga sexualundervisningen skolan och alla dess lärare kunna fullgöra en också i detta sammanhang mycket betydelsefull fostrargärning genom att hjälpa ungdomarna att på lämpligt sätt organisera sina fritidssysselsättningar och därvid låta deras olika intressen komma till sin rätt. I första hand är det sådana lärjungar, som lida brist på sunda intressen och som verka slappa och håglösa, på vilka skolans uppmärksamhet bör koncentreras. Ju mera skolan förmår stimulera dessa lärjungar till sund och härdande sport, idrott och friluftsliv — i den mån de äga fysiska förutsättningar härför — ju mer den förmår intressera dem för andra nyttiga och sunda fritidssysselsättningar, desto bättre är det. Man måste härvid besinna, vilken artificiell livsföring en stor del av städernas ungdom tvingas att föra. Trångboddhet och andra omständigheter driva ofta ut ungdomen från hemmen. Detta gör det än mer angeläget, att skolan i någon lämplig form försöker länka dessa lärjungars intressen in på utvecklingsbefrämjande områden. Med full förståelse för de utomordentliga svårigheter, som yppa sig för skolan härvidlag, måste det likväl fastslås, att häri ligger en av fostrans allra största uppgifter.

Diskussionslysten ungdom drar sig sällan för att i samband med undervisningen eller oftare under föreningsdiskussioner påpeka, att vad de inhämta från omvärldens livsföring ej alltid står i överensstämmelse med skolans syn på ungdomsårens liv. Även om sådana diskussionsinlägg inte framkomma, är det av vikt, att läraren vid lämpligt tillfälle analyserar förtjänsterna och avigsidorna hos ungdomens nöjesliv och på så sätt hjälper ungdomen att bilda sig en sund uppfattning härom.

När läraren är inne på dessa frågor, är det angeläget, att han på lämpligt sätt framhåller spritförtäringens ofta ödesdigra inverkan i detta sammanhang: stegrad sexualdrift, avtrubbat omdöme, övermod och falskt självförtroende. Över huvud taget gäller för skolans nykterhetsundervisning, att nödvändigheten av ungdomsnykterhet — och nykterhet över huvud taget — aldrig

framstår så klart dokumenterad, som när den ses mot bakgrunden av de vådor, som spritförtäring medför på sexuallivets område.

Huruvida lärarna i detta sammanhang böra ingående uttala sig om den mer eller mindre ofördelaktiga inverkan, som modern dans *kan* utöva, kan med skäl ifrågasättas. Det kan, med tanke på hur vanlig dansen är inom umgängeslivet, knappast leda till annat resultat än en i stort sett rätt tydlig opposition från de ungas sida. För ungdom i allmänhet är dansen ett spontant uttryck för en sund livsglädje. Med tanke härpå bör det därför räcka med ett kort påpekande om, att *vissa former* av modern dans verkar sexuellt eggande och framför allt ett understrykande av de stora risker, som äro förbundna med *dans i förening med spritförtäring*. På den punkten är det nödvändigt, att ungdomen får en mycket bestämd deklaration från skolans sida, en deklaration, som också vid lämpliga tillfällen borde adresseras till föräldrar, målsmän och arrangörer av ungdomsfester.

Vid undervisningen böra givetvis de olika situationer beröras, som kunna uppstå såsom en följd av för tidiga sexualförbindelser. På annan plats i denna handledning ges anvisningar om det sätt, på vilket detta lämpligen kan ske. Här skall endast påpekas nödvändigheten av att vid undervisningen framhålla, att man under inga förhållanden får se ned på eller uttala sig ringaktande om ogifta, gravida kvinnor, ogifta mödrar och utomäktenskapliga barn. I stället bör sägas, att det är förenligt med en god samhällsanda att på allt sätt försöka hjälpa dem. Skolan bör stanna vid att ange direktiven för en socialt ansvarsmedveten livsföring men akta sig att uppamma anlag till fariseism hos de unga.

Framställningen om preventivmedlen har i lektionsexemplet (sid. 91) givits den utformningen, att först några korta uppgifter om viktigare typer lämnas, varefter delges en översikt över de fall, då de bruka användas och orsaken därtill. Det är av vikt att med kraft understryka preventivmedlens endast relativa skyddsverkan. Framställningen måste klargöra, att preventivmedlen icke ha uppfunnits och icke äro avsedda för att uppväxande ungdomar med mindre risk skola kunna leva i sexuella förbindelser.

För den mognare ungdomen vill sexualundervisningen ta sikte på de ungas kommande roll av familjebildare och föräldrar och ge dem tillräcklig kunskap om familjebildningens, havandeskapets, förlossningens och barnsängstidens problem. Även upplysning om de sociala hjälpåtgärder av olika slag, som numera finnas, bör därvid ingå i undervisningen. Stor vikt har lagts vid, att dessa sidor av sexualundervisningen skola bli väl tillgodosedda (se lektionsexemplet). Även de frågor, som stå i samband med den sena äktenskapsbildningen och arvshygieniska synpunkter på valet av partner i äktenskapet, bör man inte försumma att taga upp till behandling.

Samarbetet mellan hem och skola visar en tydlig tendens till utveckling i dagens skolliv. I åtskilliga angelägenheter ha föräldrar och lärare funnit det

ändamålsenligt att mötas till gemensam överläggning, ofta inom föräldraföreningarnas ram. Det förefaller välbetänkt att på detta samarbetsprogram även upptaga frågan om skolungdomens sexualundervisning. Det är för föräldrarna värdefullt att få veta, vad en planerad sexualundervisning kommer att omfatta, hur pass utförlig den kommer att bli inom olika avsnitt och för ungdom på olika åldersstadier, samt vilka syften skolan tänkt sig att nå genom den. Det är naturligtvis också för läraren en hjälp och en fördel att få höra föräldrapartens åsikt om vissa frågor i detta sammanhang. Tillfället bör även kunna utnyttjas av rektor eller lärare att framlägga synpunkter i direkt föräldraupplysande syfte, t. ex. hur hemmen böra ställa sig till nöjeslivets olika sidor, nöjesläsning, ungdomsfester alkoholfrågan etc.; allt sidor av ungdomslivet, som kunna ha vissa återverkningar på ungdomens sexualliv. Föräldrarna böra, när det gäller dessa frågor, få möjlighet att ventilera sina bekymmer, farhågor och erfarenheter. Ämnet är utomordentligt rikt och mångenstädes brännande aktuellt, varför en förtroendefull, öppen diskussion bör ge många tvehågsna och ovissa föräldrar positiva synpunkter och klara besked. Vill man åstadkomma en sanering och samtidigt hjälpa hemmen i deras många gånger svåra uppfostringsuppgifter, så måste vägen gå genom ett fördomsfritt och intimt samarbete mellan hem och skola.

Märker läraren, att en lärjunge visar tecken på psykisk rubbning eller kroppslig sjukdom, skall han jämlikt gällande författning söka kontakt med skolläkare eller skolsköterska, för att så allsidig utredning av fallet som möjligt skall kunna komma till stånd. På samma sätt bör han förfara, när vissa former av sexuella beteenderubbningar, konstaterade fall av homosexualitet, lärjungegraviditet eller nedsmittning med smittosam könssjukdom ha inträffat. (Se för övrigt sid. 56 och sid. 62.) För lärjungar, som icke ha sina hem i läroverksorten utan bo inackorderade, råda ofta sådana miljöförhållanden, som tarva en viss övervakning och kontroll. I sådana fall har skolsköterskan ofta en viktig uppgift att fylla.

3. Sexualundervisningen inom ämnet biologi med hälsolära.

Anvisningar rörande undervisningens mål, omfattning och bedrivande.

A. I allmänna läroverk, kommunala mellanskolor och flickskolor.

a. Lågstadiet (klasserna 1^5, 2^5—1^7, 2^7).

Lågstadiets sexualundervisning, som skall komma inom klasserna 2^5 resp. 2^7, bör under närmast föregående årskurser successivt förberedas. Denna förberedelse bör utmynna i en ytterst summarisk sammanfattande introduktion strax före sexualundervisningen. Härigenom ställes människans fortplantningsbiologi i organiskt sammanhang med de högre djurens. Elevernas kunskap om växternas förökning och ryggradsdjurens fortplantning gör, att undervisningen om människans fortplantning vilar på ett konkret underlag och på ett naturligt sätt blir inordnad i sitt rätta sammanhang. Det torde på detta stadium vara en av de viktigaste uppgifterna.

Lågstadiets undervisning bör alltså med hänsyn till det ovan anförda uppdelas i två moment, av vilka det första är det introducerande stadiet, det andra det direkt informerande.

Moment I: Klasserna 1^5—2^5 och 1^7—2^7.

Förkunskaper: Den i folkskolans första klass meddelade första elementära sexualundervisningen.

Mål: Att sammanfatta de under klasserna $1^5 + 2^5$ resp. $1^7 + 2^7$ meddelade uppgifterna om växternas förökning och ryggradsdjurens fortplantning, så att detta kunskapsstoff bildar den bakgrund, mot vilken sexualundervisningen i klass 2^5, 2^7 skall ses.

På detta skolstadium, då lärjungarna äro 11—13 år gamla, bör *undervisningen omfatta:*

Växternas förökning.

Djurens fortplantning.

Särskild undervisning för flickor om menstruation.

Allmänna anvisningar för undervisningen: I »Metodiska anvisningar till undervisningsplan för rikets allmänna läroverk» framhålles (sid. 150) följande: »Det är av vikt, att undervisningen om människans fortplantning förberetts i föregående klasser genom behandling av växters och djurs fortplantningsförhållanden». Denna förberedande sexualundervisning, som lämpligast sker *successivt* under den fortlöpande undervisningen i klasserna 1^5 och 2^5 (resp. 1^7 och 2^7), bör för växternas del ges en sammanfattning i samband med den avslutande behandlingen av växternas byggnad m. m., som ingår i klass 2^5:s kurs.

Härvid böra följande moment behandlas:

Blommans delar — ståndare, pistiller och deras uppgifter — han- och honblommor — pollination, vindblommor och insektsblommor — befruktning — fröbildning.

Framställningen av befruktningen, dess förutsättningar och ändamål är härvid det mest betydelsefulla. Det är av vikt, att behandlingen göres klar och översiktlig. Det är därför önskvärt, att framställningen illustreras med planscher, bilder och teckningar samt iakttagelser på levande material. Det är lämpligt att demonstrera olika frukttyper och frön och genom planscher, pressade växter och teckningar ge en bild av motsvarande växter i knopp- och blomstadiet.

Undervisningen om djurvärlden har gått från högre djur till lägre. Vid den sammanfattande återblicken på djurens fortplantning torde det för jämförelsens skull vara lämpligt att börja nedifrån och gå uppåt. Början göres då med fiskarna, varefter med utgångspunkt från deras fortplantningsförhållanden lämnas en enkel, jämförande översikt av de övriga viktigare ryggradsdjurens fortplantning.

Denna återblick bör inte göras särskilt utförlig. En lektion torde vara tillfyllest. För ändamålet kan man lämpligen begagna en frikopplad »läxfri timme», då exempelvis en friluftsdag tagit bort en läxtimme.

Undervisningen åskådliggöres genom teckningar på svarta tavlan, genom studier av planscher och spritpreparat. Däremot torde det vara onödigt att genom dissektion av typdjur befästa de anatomiska detaljerna. Dels äro dissektioner tidsödande och även dyra, dels ge de beträffande djurens könsorgan ur demonstrationssynpunkt föga behållning.

I klass 1^5 (1^7), då barnen äro 11—12 år gamla, böra flickorna meddelas lämplig kunskap om menstruationen och dess hygien. Det är viktigt, att de erhålla denna undervisning, innan de själva få sin första menstruation, så att de ha klart för sig, vad det är fråga om och veta, hur de skola sköta sig.

(Se bilaga 1 sid. 65.)

Moment 2: Klass 2^5 och flickskolans klass 2^7.

Förkunskaper: I folkskolans första klass har en första elementär sexualundervisning meddelats, omfattande skillnaden mellan könen, sambandet

mellan far, mor och barn i hemmet, fosterutvecklingen och födelsen samt barnets beroende av modern efter födelsen. I realskolans klasser 1^5 och 2^5 och flickskolans klasser 1^7, 2^7 och 1^6 ha ryggradsdjurens fortplantning genomgåtts gruppvis och sedan i den inledande sexualundervisningen sammanställts som en introduktion till framställningen av människans fortplantning. I realskolans klass 1^5 och i flickskolans klass 1^7 ha flickorna erhållit en förebyggande upplysning i menstruationshygien.

Mål: Målet bör vara att ge lärjungarna kunskaper i enkel och överskådlig form om människans fortplantning sedd mot bakgrunden av den under tidigare klasser genomgångna fortplantningsbiologien hos ryggradsdjuren. De lärjungar, som förut inte haft några konkreta föreställningar om hithörande frågor, erhålla härigenom auktoritativ upplysning och de, som haft felaktiga föreställningar rörande sexuallivet, få dessa genom undervisningen tillrättalagda och korrigerade.

På detta sätt garanteras en viss likvärdig kunskapsnivå på detta område för alla lärjungar i 12—13-årsåldern.

Undervisningen måste vidare omfatta meddelande av kunskaper i speciellt profylaktiskt syfte såsom framställning av pubertetsålderns utveckling och därjämte upplysning om pollutioner, onani, förhudsbesvär m. m.

Undervisningens omfattning: Följande moment böra behandlas vid undervisningen:

Skillnaden mellan pojkar och flickor.
Övergångsåldern (puberteten).
Könsorganens byggnad och funktion.
Onani.
Befruktning.
Fosterutveckling.
Förlossning.
Barnets beroende av modern före och efter förlossningen.
Upplysning rörande de sexuellt abnorma.

Allmänna anvisningar för undervisningen. Det är angeläget, att sexualundervisningen på intet sätt göres sensationell. Ur den synpunkten vore det därför önskvärt, att gossar och flickor undervisades gemensamt. Häremot kunde måhända invändas, att medan flickorna ofta äro ganska utvecklade, befinna sig gossarna mera på barnstadiet. Sexuallivets problem börja redan bli aktuella för flickorna, medan gossarna ännu i stort sett äro omedvetna om dem. Detta skulle kunna åberopas som ett skäl att på detta stadium skilja gossar och flickor åt. Ett annat sådant vore, att de vid åtskild undervisning kände sig mera fria. De spontana frågorna skulle då komma utan de hämningar, som närvaron av det andra könet kanske kan medföra. Då väsentliga

delar av detta åldersstadiums sexualundervisning, särskilt de förberedande partierna, meddelas successivt under biologikursens förlopp, innebär en åtskild undervisning stora praktiska olägenheter. Uppfattningen om vad som är lämpligt härvidlag, är emellertid skiftande. På ett par punkter är det säkerligen lämpligt att skilja gossar och flickor åt, nämligen vid genomgång av pollutioner, menstruation och onani. Framställningen av onani ansluter man lämpligen till behandlingen av pollutioner. I fråga om onani äro framför allt pojkarna i behov av upplysning. Uppgiften är att så upplysa lärjungarna, att frågan för dem får riktiga proportioner. Hur man här lämpligen bör gå fram ses i lektionsutkastet. (Se bilaga 2 sid. 69.) Kapitlet menstruation har dessutom behandlats med flickorna redan i klass 1^5 och 1^7.

Varje form av undervisning och då också sexualundervisningen måste noga anpassas efter lärjungarnas ålder, deras behov av upplysning och deras förmåga att tillgodogöra sig lärostoffet. I de klasser det här är fråga om, äro lärjungarna 12—13 år gamla. Pojkarna äro ännu i prepuberteten, medan flickorna bruka befinna sig i pubertetens första fas. Någon större skillnad i behovet av sexualupplysning hos pojkarna och hos flickorna kan knappast sägas föreligga. Emellertid säger det sig ju självt, att man i en flickavdelning på vissa punkter bör lägga undervisningen något annorlunda än i en avdelning för gossar, för att de olika könens speciella behov skola bli så väl tillgodosedda som möjligt.

Erfarenheten har visat, att 12—13-åringar ha ett livligt intresse för rent biologiska fakta rörande människans fortplantning; ett stort latent frågebehov föreligger vanligen. Härvid är det att observera, att pojkar och även flickor ännu i denna ålder äro så utåtvända och oreflekterade, att de i allmänhet låta sig nöja med klara konstateranden av fakta utan att få orsakerna till föreliggande förhållanden utredda. Undervisningen bör på detta åldersstadium vara så rakt på sak och konkret som möjligt. Den bör i allt väsentligt vara ett meddelande av biologiska fakta, varvid abstraktioner eller omskrivningar undvikas. Framför allt bör man ej ingå på behandling av frågeställningar, som för barnen först långt senare kunna bli aktuella. Pubertetsårens psykiska och fysiska utveckling måste dock beröras för 12—13-åringarna, då de icke förrän i 15—17-årsåldern komma att få del av någon ny sexualundervisning. De måste nämligen förberedas på den genomgripande omdaningsprocess, som de själva under de mellanliggande åren komma att genomgå.

På detta åldersstadium böra som i all annan sexualundervisning även etiska synpunkter anläggas, men det bör understrykas, att det är oklokt att på ett mera ingående sätt avhandla sådana ting med 12—13-åringar. På vilket sätt man lämpligen kan gå tillväga framgår av här nedan givna allmänna anvisningar för undervisningen och av lektionsexemplet. (Bilaga 2.)

Framställningen av pubertetsålderns utveckling bör icke syfta till att utreda

kausalsammanhang. Den bör undvika att befatta sig med den roll, som hormonerna spela, och endast omfatta en summarisk redogörelse för de sekundära könskaraktärerna och i korthet några vanligare psykiska symptom, som komma att äga omedelbar aktualitet för dem själva.

Lektionernas antal kan givetvis växla beroende på lärarens sätt att behandla uppgiften. I allmänhet torde högst två lektioner vara till fyllest.

Skolan bör ha tillgång till planscher. Skulle planscher saknas, kan framställningen illustreras genom enkla teckningar på svarta tavlan. Dessa kunna lämpligen följa handledningens förebilder. (Se planscherna I—IV.)

Det är under alla förhållanden olämpligt och riskabelt att barnen ges tillfälle att rita av eventuella teckningar eller planscher. De böra ej efter lektionen ha tillgång till ritningar, som erfarenheten visar kunna användas på ett olämpligt sätt.

Givetvis är säker kunskap av betydelse, men läxläsning och förhör behöver väl knappast användas härför. Ämnet är i och för sig av sådan art, att redan lärarens genomgång ger en kunskapsbehållning, som är tillräcklig.

Det har många gånger visat sig värdefullt, att lärjungarna få komma med frågor om sådant, som de önska ytterligare klargjort. Frågorna böra dock helst framställas muntligt.

Sexualundervisning bör helst ha formen av ett samtal mellan lärare och lärjungar. Den kunskap, som lärjungarna redan ha på detta område, böra de förstå att på ett rättframt sätt framföra, samtidigt som läraren kompletterar, vad som brister. Det är lyckligt, om kontakten med lärjungarna är så god, att de icke dra sig för att spontant fråga. Skulle frågorna utebli, kan kanske en uppmaning att fråga bli till nytta.

Vid behandlingen av homosexualitet och sexuella abnormiteter måste särskild hänsyn tas till det unga auditoriet, så att framställningen inte blir någon sorts skräckskildring, som går barnen på nerverna. Under inga förhållanden får man gå in i detalj på dessa frågor utan endast i största korthet ge den upplysning, som behövs.

Den kunskap, som skolan ger om sexuallivet, är från viss synpunkt av annan art än övrig kunskap. Det bör betonas för de unga, att kunskapen på sexuallivets område inte som annan kunskap lämpar sig för samtal och diskussioner var som helst och med vem som helst. De böra upplysas om, att sådant endast hör hemma i förtroliga, allvarliga samtal med föräldrar, lärare och vänner, som man känner mycket väl och som kunna motsvara förtroendet. Det bör ock framhållas, att vid samtal härom en ton och ett ordval bör förekomma, som är lämpligt med hänsyn till ämnets innebörd. Lärjungarna böra läras förstå vikten av att visa varandra största finkänslighet och hänsyn härvidlag. Det gäller inte endast pojkar och flickor emellan utan också flickor gentemot flickor och pojkar gentemot pojkar.

b. Mellanstadiet (klasserna 5^5, 4^4—6^7, 5^6 samt ring I^4).

Lärjungarnas ålder är i klass 5^5 15—16 år, i klass 4^4 16—17 år, i ring I^4 15—17 år, i klass 6^7 16—17 år och i klass 5^6 17—18 år. Denna ålder är väl hög för denna skolans kanske viktigaste sexualundervisning. Vid omkring 15 års ålder borde lärjungarna egentligen få en grundlig information om allt väsentligt, som hör samman med människans fortplantning. Emellertid är det av största vikt, att denna undervisning ges i ett naturligt sammanhang i samband med en undervisning om människokroppen och hälsoläran och vid en sådan tidpunkt i lärogången, då de därunder inhämtade biologiska kunskaperna äro något att bygga på. Det gör, att sexualundervisningen för närvarande måste läggas under detta läsår. (För flickskolans del lägga dessutom kurstekniska och schematekniska förhållanden hinder i vägen för en tidigare inplacering av sexualundervisningen.)

I 15—17-årsåldern befinna sig de unga i pubertetens centrala fas eller slutfas och ha kommit in i en period av livet, då de äro särskilt mottagliga för intryck, som kunna påverka deras personlighetsutveckling. Intresset för det motsatta könet är i denna ålder mestadels påfallande aktivt. Läraren har här tillfälle att genom rationellt lagd, taktfullt meddelad sexualundervisning ge de unga sådana impulser, som kunna gynnsamt påverka deras personlighetsutveckling och medverka till att deras fortsatta livsföring får en sund inriktning. Han kan räkna med ett receptivt auditorium med stort intresse icke endast för medicinska-hygieniska fakta utan även för de problem av etisk och social natur, som vid en rätt utformad sexualundervisning måste läggas fram och diskuteras. På 15—17-årsstadiet behöver och bör man inte med hänsyn till bristande åldersutveckling avsevärt begränsa stoftet såsom måste ske för lärjungar i lägre ålder. I stort sett bör på detta åldersstadium lärostoffet i praktiskt taget full utsträckning behandlas i informerande och karaktärsdanande syfte.

Förkunskaper: Undervisningen bygger på den grundläggande, översiktliga sexualundervisning sedd mot bakgrunden av en förberedande dylik undervisning omfattande växternas förökning och ryggradsdjurens fortplantning, som lärjungarna ha erhållit i realskolans klass 2^5, resp. flickskolans klass 2^7.

Undervisningens mål bör vara att i samband med den undervisning om människokroppen, som enligt kursplanen skall ges under läsåret, och sedan viktigare organsystem härvid äro genomgångna, meddela en fördjupad undervisning omfattande såväl könslivets biologi som dess etik. Undervisningen bör ge ungdomen en sund förhandsinställning till människans sexualliv, som kan vara den till hjälp såväl under den fortsatta skoltiden som senare. Den skall taga sikte på deras framtida roll som familjebildare och klargöra de frågor, som stå i samband med hembildningen och barnens tillkomst och vård.

Sexualundervisningen skall innerst syfta till att bli ett effektivt led i medborgarfostran. För den ungdom, som i och med realexamen lämnar klass 5^5, 4^4, är detta skolans sista tillfälle att ge den kunskap i hithörande frågor, som skall tjäna den till vägledning ute i livet.

Undervisningens omfattning: Sexualundervisningen på detta stadium, som är de högre skolornas viktigaste, bör utformas i enlighet med lektionsexemplet 3 (sid. 72). För klasserna 5^5, 4^4, vilkas lärjungar lämna skolan utan att få någon ytterligare sexualundervisning — om de ej övergå till 3-årigt gymnasium — böra *samtliga 28 moment* i lektionsexemplet medtagas i framställningen, dock med den inskränkningen, att de moment, som *icke* upptagas här nedan, och som mera äro avsedda för ring III^3, IV^4, klass 7^7, 6^6, må behandlas *mera översiktligt.*

I ring I^4, klass 6^7, 5^6 böra följande moment ingå:

1. *Inledning.*
2. *Olikheter mellan könen.*
3. *Puberteten.*
4. *Könsorganens byggnad.*
5. *Menstruationen sedd i hormonlärans ljus.*
6. *Klimakteriet.*
7. *Pollutioner.*
8. *Onani.*
9. *Befruktning* (endast det inledande stycket).
11. *Könsbestämning.*
12. *Proportionen mellan könen hos fostren.*
13. *Havandeskapet.*
14. *Förlossningen.*
15. *Tvillingfödsel.*
16. *Förseende.*
19. *Provocerad abort* (endast 19 a, b och f).
20. *Utomäktenskapliga barn.*
21. *De ensamstående mödrarnas ställning.*
22. *Ungdomen och sexuallivet.*
23. *Könssjukdomarna.*
24. *Sexuella abnormiteter.*
25. *Preventivmedel* (i översiktlig form).
26. *Sammanfattande synpunkter på sexualfrågan.*

Allmänna anvisningar för undervisningen. Vid all sexualundervisning är det som förut framhållits angeläget, att den icke får karaktären av något sensationsbetonat eller märkvärdigt. Det är därför lämpligt, att den inkomponeras som ett organiskt led i den fortlöpande kursen om människokroppen, där den ges en naturlig placering utan att få någon särställning. Bäst är, om den, som

fallet är i uppställningen av de nu tillgängliga läroböckerna, kommer så långt fram i årskursen, att viktigare organsystem äro genomgångna. En nödvändig förutsättning är, att de inre-sekretoriska körtlarna ha behandlats. Å andra sidan är det ej att förorda, att sexualundervisningen tas allra sist i årskursen under de sista majveckorna, då en viss forcering av undervisningen inte sällan gör sig gällande. Med tanke på den betydelse en rätt meddelad sexualundervisning ofrånkomligen har, är det av vikt, att den kan meddelas i lugn och ro. Ungefär *4—6 lektionstimmar* torde få anses vara en lämpligt avvägd undervisningstid. Att föreskriva precis hur lång tid, som bör anslås, kan icke anses välbetänkt, då frågan om hur mycket stoff, som medhinnes på en lektionstimme, är beroende av lärarens framställningssätt, hans förmåga att mer eller mindre snabbt konkret teckna huvuddragen av en fråga etc. Likaså är det icke meningen, att läraren i sin framställning skall nödgas följa det lektionsexempel, som återfinnes som bilaga 3 sid. 72. Detta är icke ämnat att vara en mall, efter vilken undervisningen skall läggas upp, utan bör betraktas som ett *exempel på* hur denna undervisning lämpligen kan tänkas upplagd. Detta innebär ett fullt respekterande av olika lärares individuella sätt att gripa sig an uppgiften. Huvudsaken är, att det stoff, som ingår i lektionsexemplet, även kommer med i lärarens framställning. De fakta, som inrymmas i lektionsexemplet, äro nämligen av sådan natur, att varje människa ute i livet och även under den mognare skolåldern bör äga kännedom om dem.

En undervisning, som på intet sätt skall sticka av från övrig undervisning, måste bygga på den ordinarie metodiken med genomgång och läxförhör. Detta blir endast i begränsad utsträckning möjligt ifråga om sexualundervisningen, emedan läroböckerna i allmänhet upptaga endast en ytterst summarisk framställning av vissa delar av detta kursmoment.

Då det stoff, som skall meddelas, är betydligt omfångsrikare, torde det lämpligaste vara, att läraren föredragsvis — givetvis en framställning, som på lämpliga ställen interfolieras med frågor — genomgår stoffet i dess helhet och sedan ger några läxor på lärobokstexten. Vid förhören bör läraren därjämte, i den mån det må befinnas lämpligt, genom stickprovsfrågor på det utanför lärobokstexten föredragsmässigt meddelade stoffet, skapa sig en uppfattning om, hur dessa saker uppfattats. I regel kan man förutsätta, att intresset för hithörande frågor är levande, varför en klokt avvägd framställning i föredragsform i de flesta fall är tillfyllest för en god kunskapsbehållning. Det är därför att förorda, att sådana anstalter vidtagas vid undervisningen, att tillägnandet av det framförda underlättas. I sådana avsnitt, där en del siffermaterial ingår, uppskrivas siffrorna på svarta tavlan successivt under den löpande framställningen. Eventuellt kan utdelandet av i förväg hektograferade lappar upptagande allt siffermaterial vara en lämplig utväg. Metoden är tidsbesparande, då ingen tid går åt för lärjungarna att anteckna siffrorna. Där en enkel teckning eller demonstration av planscher visar sig un-

derlätta begripligheten av det sagda t. ex. vid förklaringen av menstruationens hormonala mekanism, bör detta hjälpmedel givetvis användas.

Liksom vid all annan undervisning böra lärjungarna beredas tillfälle att komma med frågor om saker och fakta, som de önska besked eller en mera uttömmande förklaring om. Erfarenheten visar, att även vid en fyllig och till synes allsidig framställning en eller annan fråga ur lärjungarnas synpunkt kan framstå som dunkel eller ofullständigt utredd. Dessa spontana frågor, som successivt hjälper läraren fram till en med åren alltmer fullkomlig framställningsform, böra icke begränsas till det definitiva slutet på sexualundervisningen, utan de böra beredas tillfälle att komma fram under den fortlöpande framställningen. Detta sker enklast t. ex. genom att läraren efter att ha genomgått ett avsnitt frågar lärjungarna, om det är något av det nyss genomgångna, som de önska fråga något om. På så sätt beredas lärjungarna möjlighet att få de frågor och problem, som de fundera över, auktoritativt besvarade av läraren till gagn såväl för sexualundervisningens utformning som för samarbetet mellan läraren och klassen.

Åtskilliga lärare ha gjort den erfarenheten, att många lärjungar gärna önska fråga om åtskilligt, som står i samband med sexualundervisningen, men att de av blyghet eller andra hämningar icke kunna förmås att muntligt framställa dessa frågor. För att ge sådana lärjungar full rättvisa ha flera lärare praktiserat den metoden att låta vem som vill skriftligen framställa de frågor, som de önska besked om, givetvis under bibehållande av sin anonymitet. Dessa hopsamlade frågelappar tar sig läraren sedan en funderare på och ger sedan svar på de upptagna frågorna inför klassavdelningen. Metoden har givetvis sina obetingade fördelar, dels genom att hämmade lärjungar få samma fördelar som de mera modiga, vilka våga sig på att muntligt framställa sina frågor, dels genom att man får en överblick över de problem, som de unga gå och fundera över och på vilka punkter lärarens framställning varit ofullständig. Man torde dock få utgå ifrån, att så grundlig och allsidig som sexualundervisningen nu kommer att bli, detta frågebehov med all sannolikhet kommer att reduceras. Tidigare, då den lämnade sexualundervisningen var av mera översiktlig natur, var behovet att få vetskap om vissa fakta utanför det meddelade stoffet avsevärt större. Användes metoden, bör läraren noga se till, att den icke missbrukas och givetvis beivra de fall, då spörsmål av olämplig art framställts. Även om åtskilliga pedagoger hålla före, att metoden är direkt olämplig, då den synes innebära ett smussel, som ofrånkomligt ger sexualundervisningen karaktären av att vara något vid sidan av vanlig undervisning, så kan den i vissa klasser med fördel användas. Ämneskonferensen eller den enskilde läraren bör givetvis ha full frihet att ta ställning till denna fråga.

De hjälpmedel, som i första hand böra ifrågakomma vid sexualundervisningen, äro *planscher*. I regel torde varje läroanstalt förfoga över någon av de

i handeln förekommande planschserierna. Alla ha de sina fel och förtjänster. (En av de i handeln förekommande serierna är identisk med denna handledningens planscher.) Varje läroanstalt bör, där så är möjligt, ha tillgång till planscher. Där så är lämpligt, kan läraren komplettera sin framställning och rita upp lämpliga teckningar på svarta tavlan t. ex. efter förebild av de planscher, som återfinnas i slutet på denna handledning. Tillämpas detta förfaringssätt, är det bäst, att teckningarna uppritas före lektionens början. Av flera skäl är detta att förorda. Där planscher över ärftlighetsförlopp o. dyl. finnas, böra sådana utnyttjas. De kunna dock med fördel ersättas genom lärarens egna anteckningar. Dessa kunna antingen vara uppritade i förväg eller göras i samband med den muntliga framställningen. I det senare fallet ödslas måhända en del tid, men samtidigt vinner det hela därpå, att bilden organiskt växer fram i omedelbar anslutning till lärarens ord. Även på denna punkt bör läraren självfallet göra, som han finner för gott.

Mera sällan torde de biologiska institutionerna förfoga över sprit- eller formalinkonserverat material, som belyser människans fosterutveckling. I de fall, där så är förhållandet, bör självfallet materialet på lämpligt sätt utnyttjas i undervisningen. Däremot är det vanligare, att burkpreparat visande däggdjurens fosterutveckling finnas att tillgå. Det synes välbetänkt att, där sådant material finnes, använda det och anknyta till analoga förhållanden hos människan.

Som åskådningsmaterial tillkommer *filmen*. Vid genomgång av avsnittet om ärftligheten kan, i de fall tiden så medger, en förevisning av lämplig film om ärftlighetsläran vara att förorda, även om det måste understrykas, att lärarens framställning givetvis är det viktigaste och inte kan ersättas med filmförevisning.

I övrigt torde knappast någon undervisningsmateriel finnas och är ej heller erforderlig.

I samskole- och samgymnasieavdelningar har frågan huruvida gossar och flickor skola undervisas tillsammans eller separat alltid varit aktuell. Åtskild undervisning, helst med manlig lärare för gossar och kvinnlig för flickor, innebär säkerligen för mången lärare en stor lättnad och gör honom — eller henne — mindre hämmad och bunden. Lärjungarna få lättare att spontant framställa sina frågor, och få sådana frågor, som mera direkt beröra blott det egna könet, ventilerade utan exponering inför det motsatta könets nyfikenhet. Å andra sidan medför denna åtskillnad just den markering av »att vara något särskilt», som man helst vill undvika vid denna undervisning. Då det i stort sett är samma undervisning, som skall lämnas gossar och flickor, vore det givetvis enklast, om de kunde få den gemensamt. Ett sådant förfaringssätt understryker även kraftigt, att sexualundervisningen blott är ett organiskt led i den fortlöpande biologiundervisningen utan någon form av särställning. Dessutom innebär samundervisning en icke oväsentlig tidsbesparing, vilket med

tanke på denna rätt digra årskurs icke helt bör förbises. Även om samundervisningen onekligen medför en avsevärt mindre frågefrekvens, torde den i en van och lämpad lärares händer icke innebära några väsentliga olägenheter. Men då man kan förutsätta, att flertalet lärare skulle finna denna undervisningsform ytterst besvärande och i vissa fall t. o. m. omöjlig, och även att en del lärjungar kunna känna sig mindre angenämt berörda därav, förefaller det ur alla synpunkter vara riktigast att i första hand förorda separat undervisning men att hänskjuta frågan samundervisning eller icke till den enskilda lärarens eget avgörande eller ock ämneskonferensens i biologi med hälsolära ställningstagande.

Det kanske viktigaste vid hela denna undervisning för 15—17-åringarna är, att läraren städse håller i minnet, att de unga, som i denna ålder ofta befinna sig i det stadium av det uppvaknande kärlekslivet, som karakteriseras av blyghet och svärmeri, äro ytterst sensibla och lätt finna varje ingrepp i sin föreställningsvärld störande. Det är därför av största vikt, att sexualundervisningen här som eljest bedrives med takt och finkänslighet. Undervisningen måste ske på ett sådant sätt, att de unga känna, att den äger rum i en anda av inbördes förtroende, och att det är för deras eget bästa och framtida väl, som läraren åtagit sig att förmedla denna viktiga kunskap.

c. Högstadiet (ring III[3], IV[4]—flickskolans klass 7[7] och 6[6]).

Lärjungarna på gymnasiets och flickskolans högsta stadium äro i åldern 17—20 år. De ha i de flesta fall redan hunnit bilda sig en självständig syn på livsfrågor av central karaktär och de befinna sig oftast i en period präglad av målmedvetenhet och studieambition samt planera för sin framtid. En rationell sexualundervisning, som beaktar den vuxna ungdomens problem och utreder frågor, som stå i samband med hembildning och barnens tillkomst, har för den skull stora utsikter att vinna fulltonig resonans hos dem. De äro också i hög grad betjänta av all sådan kunskap, som kan ge dem stöd och målsättning för deras fortsatta liv.

De *förkunskaper*, som undervisningen måste baseras på äro de, som förvärvats i realskolan och gymnasiets första ring resp. i flickskolan.

Målet för sexualundervisningen på skolans högsta stadium är, att ungdomen före sitt utträde i livet skall få en fördjupad framställning av sexuallivets etiska, sociala, hygieniska och ekonomiska sidor. Denna skolans sista upplysande verksamhet syftar förutom till fördjupad sakkunskap till ett befästande av det ansvar inför kärlekslivet, som är en förutsättning för ett rätt utformat ungdomsliv och en lycklig hembildning.

Vad *undervisningens omfattning* beträffar, torde valet av stoff lämpligen i första hand göras inom följande moment i lektionsexemplet (se bilaga 3):

6. *Klimakteriet.*
9. *Befruktning* (särskilt beträffande dess förutsättningar).
10. *Sterilitet* (särskilt orsakerna).
13. *Havandeskapet* (särskilt medicinska-hygieniska synpunkter).
14. *Förlossningen.*
17—19. *Aborter.*
20. *Utomäktenskapliga barn.*
21. *De ensamstående mödrarnas ställning.*
22. *Ungdomen och sexuallivet.*
24. *Sexuella abnormiteter.*
25. *Preventivmedel.*
26. *Sammanfattande synpunkter på sexualfrågan.*
27. *Ärftligheten* (särskilt med tanke på de lärjungar, som ej läst biologi i ringarna II—III[3] och III—IV[4]).
28. *Positiv arvshygien* (med särskilt betonande av tillgängliga sociala hjälpåtgärder).

Allmänna anvisningar för undervisningen. Sedan år 1935 har sexualundervisningen i högsta eller näst högsta ringen skett i form av (i regel) två föreläsningar utanför lektionstid, för vilket ändamål särskilt anslag utgått. Då biologi icke är ett obligatoriskt ämne i de bägge högsta ringarna, finnes för närvarande ingen möjlighet att där inkomponera sexualundervisningen inom ämnet biologi. Det är därför nödvändigt att t. v. bibehålla anordningen med särskilda föreläsningar (2—3) för de högsta ringarna och flickskolans avgångsklass.

Ur viss synpunkt kan en åtskillnad av könen vid dessa föreläsningar vara en fördel. Endast mera sällan har dock hittills anslag beviljats för dubblerade föreläsningar. Å andra sidan är ungdomen i högsta gymnasieringarna i samläroverken så utvecklad och mogen, att ett gemensamt åhörande av dessa föreläsningar i allmänhet icke torde erbjuda några olägenheter. Även om en viss skiljaktighet föreligger beträffande det stoff, som de kvinnliga och de manliga lärjungarna här äro mest i behov av, så är dock största delen av stoffet av sådan natur, att bägge parter böra få del därav.

Praxis har hittills varit, att lärare och skolläkare till ungefär lika stor del ha bestritt denna föreläsningsverksamhet. Det må framhållas, att om icke samma lärarkraft meddelar sexualundervisningen i ring I[4] och i ring III[3] eller IV[4] är det nödvändigt, att den som anförtrotts uppgiften i de högsta ringarna, informeras av den lärare, som meddelat undervisningen i ring I om vilka moment i lektionsexemplet, som där genomgåtts, och vilka som alltså sparats för undervisningen på gymnasiets högstadium. Detta är en nödvändig för-

utsättning för att samtliga lärjungar skola erhålla hela den undervisning, som lektionsexemplet omfattar.

Som tidigare framhållits (sid. 44) skola realskolans avgångsklasser erhålla en något mera omfattande sexualundervisning än lärjungar i ring I^4. I de fall, där ett läroverks högsta ring omfattar såväl ring IV som III^3 och lärjungarna i ring III^3 sålunda i allmänhet avlagt realexamen före inträdet i det treåriga gymnasiet, bör högsta ringens sexualundervisning utformas med hänsyn till vad som genomgåtts i ring I^4, icke med hänsyn till vad som medhunnits i klass 5^5 och 4^4.

Beträffande undervisningsmetodiken hänvisas till vad som framförts för mellanstadiet (sid. 44—48).

B. I övriga högre skolformer.

För de enskilda läroverken och enskilda flickskolorna kunna och böra samma bestämmelser gälla, som dem som ha föreslagits för de allmänna läroverken resp. de kommunala flickskolorna. Då man i många fall kan utgå ifrån, att inom dessa enskilda läroanstalter ordinarie läroverkslärare tjänstgöra i egenskap av timlärare, underlättar detta att kurserna bringas i överensstämmelse med läroverkens. För dessa enskilda läroanstalters vidkommande hänvisas sålunda till vad ovan har framhållits beträffande de statliga och kommunala skolorna.

Folkhögskolorna kunna säkerligen använda det stoff, som lektionsexemplet för mellan- och högstadiet i denna handledning innehåller. För folkhögskolornas ungdom torde det etiska stoffet på grund av dessa skolors arbetsformer i allmänhet på ett mer djupgående sätt kunna bli föremål för överläggningar och personliga meningsutbyten än inom andra skolformer.

4. Sexualundervisningen inom skolans övriga ämnen.

Det är naturligt, att tyngdpunkten i den av skolan meddelade undervisningen kommer att åvila ämnet biologi med hälsolära. Det för mellan- och högstadiet utformade lektionsexemplet är därför avsett att i sin största del behandlas inom ämnet biologi. I kapitlet »Lärarna och sexualundervisningen» (sid. 30) har framlagts de argument, som tala för att biologiläraren icke får inskränka sin undervisning till att endast omfatta biologiska-medicinska fakta. Å andra sidan måste framhållas, att etiken är ett avsnitt inom undervisningen, som också hör hemma inom kristendomsundervisningen. Här har ansetts lämpligt att icke angiva, vad som bör behandlas inom det ena ämnet och inom det andra. Därför inrymmer denna handledning endast *ett enda* lektionsexempel för mellan- och högstadiet, som närmast är utformat med tanke på biologilärarens framställning. En av anledningarna till att särskilda lektionsexempel ej utarbetats också för kristendomsundervisningen, är det förhållandet, att inom kristendomskursen intet tillfälle gives, där sexualfrågan i hela sin vidd lämpligen kan tagas upp. För detta ämnes vidkommande ligger det snarare till så, att på flera områden inom kursen finns det anledning avhandla vissa speciella frågor med anknytning till människans sexualliv. Hur de olika uppgifterna inom sexualundervisningen skola fördelas på olika läroämnen, är en fråga, som enklast löses genom att en gemensam ämneskonferens för ämnena biologi, kristendom och historia går igenom stoffet i ovan berörda lektionsexempel och därvid kommer överens om dess fördelning. Det bör dock än en gång betonas, att en dylik uppdelning icke får ske på sådant sätt, att den biologiska delen därav blir utan etiska och sociala synpunkter. Även gymnastiklärare böra närvara vid denna konferens, då de ibland komma i kontakt med frågor, som beröra ungdomens sexualliv.

5. Råd och anvisningar rörande behandlingen av lärjungar med ovanor och oarter på det sexuella området.

Åtgärder från skolans sida efter sexuella övergrepp mot lärjungar.

Det har visat sig, att lärare ibland stå ganska rådvilla inför vissa oarter på det sexuella området bland lärjungarna. Någon gång få dylika ovanor rätt stor spridning bland dessa, och understundom kan situationen bli verkligt besvärlig. Sexualundervisningen, som främst bör vara förebyggande till sin natur och medverka till karaktärens fostran, avser också att minska risken för uppkomsten av oarter på sexuallivets område. Emellertid är det av största vikt, att lärarna ha en riktig syn på dylika förhållanden och deras orsaker, samt att de i förväg ha haft tillfälle att tänka igenom de åtgärder, som från skolans sida kunna vara motiverade i olika fall. Nedanstående råd avse att tjäna till ledning för bedömande av de konflikter, som kunna uppkomma.

Först och främst är det av synnerlig vikt, att läraren noga betänker skillnaden i innebörd från moralisk synpunkt av ett och samma handlingssätt, om det iakttages hos yngre eller äldre lärjungar. Den psykiska bakgrunden är naturligtvis i allmänhet en helt annan till handlingar utförda av 11—12-åringar än till samma handlingar från 16—17-åringarnas sida. Oarterna böra alltså bedömas och behandlas på olika sätt med hänsyn härtill. Detta skall här nedan närmare exemplifieras. De yngsta lärjungarnas ovanor i detta sammanhang äro oftast endast att betrakta såsom utslag av lust att fästa uppmärksamheten vid sig och måste rubriceras såsom okynne, om ock av otrevlig form. De äldre lärjungarna däremot som ha ganska klara begrepp om handlingarnas verkliga innebörd, måste med tanke på motivens art bedömas på helt annat sätt.

Det måste vidare med skärpa framhållas, att sexuella oarter hos vissa lärjungar måste uppfattas såsom ett delsymptom inom ett helt symptomkomplex beroende på abnorm psykisk konstitution, som tar sig uttryck i psykopati eller psykisk efterblivenhet. Särskilt har man anledning forska efter dylik orsak, då det rör sig om lärjungar, som visa svårare och svårpåverkbara oarter också av annat slag och lärjungar, som uppträda som ledare och äro den ursprungliga orsaken till att flera kamrater visa sexuella ovanor. Sådana lär-

jungar böra alltid på så tidigt stadium som möjligt undersökas av läkare, för att man skall kunna bilda sig en säkrare uppfattning om deras bevekelsegrunder och för att man skall kunna hjälpa på ett så rationellt sätt som möjligt.

I allmänhet bör klassföreståndaren — gärna efter förmedling av skolsköterska eller skolläkare — söka kontakt med de felande lärjungarnas hem för att i samråd med dessa vidtaga lämpliga åtgärder och för att inverka normerande på målsmännens sätt att se på vad som förekommit och på deras sätt att behandla barnen. Det ligger inom skolans uppgift att på detta sätt skydda lärjungarna emot missriktat föräldranit. Man måste alltid ha klart för sig, att de olämpliga handlingarna i och för sig vanligen icke sätta så farliga spår efter sig i barnens själsliv som de vuxnas olämpliga sätt att behandla de uppkomna situationerna. Överhuvudtaget är det skolans plikt i dessa sammanhang att söka på ett för de olika lärjungarna lämpligt sätt föra dem in i sunda vanor. Också inom skolan måste klassföreståndaren behandla fallen med största diskretion. Kolleger och icke inblandade lärjungar böra som regel icke informeras.

Disciplinära åtgärder böra om möjligt undvikas redan därför, att de äro ägnade att fixera det inträffade i lärjungarnas minne för lång tid framåt på ett sätt, som kan psykiskt inverka menligt på dem. Naturligtvis böra dock de åtgärder, som vidtagas, vara av den art, att de om möjligt förebygga ett upprepande av de olämpliga handlingarna, om detta kan ske på ett samtidigt effektivt och icke skadande sätt. Huvudregeln för behandlingen är den, att klassföreståndaren enskilt med den felande lärjungen och endast undantagsvis, då det synes ofrånkomligt, inför klassen noggrant går igenom den uppkomna situationen. Redan genom sådant framdragande i ljuset av skumrasktrafiken ligger ett verksamt medel att komma tillrätta med saken. Detta måste ske på ett öppet, allvarligt och sakligt klarläggande sätt med åtföljande tydliga direktiv för ett önskvärt handlande och utan affektbetonat sätt vid meddelandena. Härvid måste all skrämseltaktik sorgfälligt undvikas. Huvudsaken är att det hela i stillhet redes ut från botten och belyses från de olika synpunkter, som lämpligen böra anläggas.

Här nedan skall behandlas de vanligaste av de sexuella oarter och ovanor jämte vissa andra konfliktsituationer på detta område, som bruka förekomma.

1. Först skola »*epidemier*» *av onani* inom vissa grupper av lärjungar något beröras.

Klassföreståndaren skall söka utforska, vem som varit upphovsmannen till det hela. Om detta kan ske, bör denne enskilt behandlas och onanifrågan ventileras på sätt, som det i lektionsutkastet för klass 2^5, 2^7 är utformat. Befinner sig lärjungen i lägre ålder får givetvis upplysningen modifieras med hänsyn härtill. Om »epidemien» är mera utbredd — och exempel härpå kan förekomma — kan klassföreståndaren i undantagsfall bli tvungen att föra saken

på tal inför klassen, varvid det är lämpligt att tala med gossarna för sig och flickorna för sig. Onani är icke så ovanlig bland flickor, som man ibland är benägen tro. Bestraffning bör i regel helt undvikas. I allmänhet torde det vara så, att sedan frågan dragits fram i ljuset, och klassföreståndaren klart fixerat sin inställning till det hela, bli inga andra åtgärder från skolans sida behövliga. Föräldrarna böra underrättas på sådant sätt, att vederbörande lärjunge skyddas för olämpligt behandlingssätt. Klassföreståndaren bör meddela föräldrarna sin syn på vad som skett och gärna ge anvisningar på lämplig behandling i här ovan antydd anda. Föräldrarna böra särskilt ombedjas att icke underrätta någon utomstående om vad som hänt. Sedan saken förevarit, bör klassföreståndaren, utan att lärjungarnas uppmärksamhet väckes, hålla ett öga på dem i kontrollerande och hjälpande syfte. Svåra och opåverkbara onanister, som förete tecken på psykisk egenart i andra avseenden, böra alltid remitteras till skolläkare.

2. Av obehagligare och allvarligare art äro de *sexuella närmanden och handlingar av sexuell karaktär*, som inte så sällan äga rum mellan pojkar och flickor i skolåldern. Här är det nödvändigt, att klassföreståndarens första åtgärd blir att underrätta vederbörande målsmän och även skolläkaren. Efter samråd vidtagas sedan påkallade åtgärder. Ingripandet, både i vad det gäller undersökningen av vad som förekommit och i vad angår åtgärder, måste präglas av noggrann eftertanke, diskretion och försiktighet särskilt kanske gentemot de lärjungar, som icke kunna antagas ha varit inblandade. Det gäller att icke genom opåkallade och olämpliga undersökningar och åtgärder informera dessa lärjungar om händelseförlopp, som äro och böra vara dem främmande. Huvudtanken bör alltså vara att icke genom obetänksamt och hastigt vidtagna åtgärder göra ont värre. Äro endast ett par lärjungar berörda, bör frågan med dem dryftas enskilt i den anda, som denna handledning i övrigt angiver. Äro många inblandade, kan det understundom vara lämpligt att inför klassen, och med pojkar och flickor för sig, ventilera det inträffade. Detta bör dock om möjligt undvikas. Vid denna undervisning få lärjungarna naturligtvis icke lämnas i okunnighet om, att läraren anser vad som förekommit otillbörligt. Ibland blir det nödvändigt med bestraffningar, t. ex. i form av nedsatt sedebetyg m. m. Lyckligast är det dock, om detta kan undvikas. I varje fall bör kontinuerlig kontakt med föräldrarna upprätthållas, gärna via skolsköterskan eller efter hennes förmedling. Hem och skola böra i dessa fall handla parallellt och i samförstånd med varandra. Vissa fall äro som bekant av den grava art, att också kontakt med vederbörande barnavårdsnämnd måste etableras. Dylika åtgärder böra vidtagas, utan att medlärjungarna informeras härom. Det är inte minst viktigt, att genom skolsköterskans försorg eller, där sådan inte finnes, på annat lämpligt sätt upplysningar om hemmiljön införskaffas och det på tidigt stadium. Först sedan fallet till sina orsaker retts ut så fullständigt som möjligt, är tiden inne för ställningstagande till frå-

gan om behandlingen. Det är av yttersta vikt, att undersökningen så bedrives, att så liten offentlighet som möjligt gives åt det hela. Straffrågan kommer i andra hand.

Av särskild betydelse är att icke på något sätt inför berörda lärjungar låta den tanken skymta fram, att de felande äro abnorma eller sjuka. En sådan tanke skulle för många lärjungar innebära en svår chock och minska deras möjligheter att psykiskt oskadade gå igenom prövningen. Ibland är det inträffade av den art, att läkarundersökning av rent fysiska skäl är påkallad. Sådan undersökning får då icke underlåtas, men bör så vitt möjligt ske, utan att övriga lärjungar få kännedom härom.

3. Ibland händer det att användningen av *ord, som hänsyfta på sexualorganen och deras funktion samt sexuella förhållanden för övrigt* tidvis blir mycket vanlig bland lärjungarna i en klass eller inom en skola. I detta fall är det lämpligt, att klassföreståndaren inför klassen meddelar sina synpunkter på förhållandet, varvid han bör uppehålla sig vid det simpla och ovärdiga häri. Sådana vanor innebära ock, att man visar bristande hänsyn till sina kamrater. Emellertid räcker inte dessa åtgärder till. Först och främst måste man gå igenom de »fula ordens» innebörd, där det går för sig. Man bör också ge lärjungarna andra och »riktiga» ord i stället för de använda och sätta in dem i sina sammanhang på ett sådant sätt, att lusten till ett ovärdigt begagnande därigenom försvinner. Också här får man väl skilja mellan de äldre lärjungarna med deras klarare insikt om betydelsen av de använda fula orden och de yngsta eftersägarna, som med sina fula ord utan djupare förståelse för deras innebörd endast vilja imponera på sina kamrater.

4. Det är som bekant inte ovanligt, att man ibland ungdom finner en viss benägenhet att på lappar eller väggar *skriva eller rita oanständigheter*. Inom vissa klasser brukar sådana bilder eller skrivna ord cirkulera bland lärjungarna. Också i dessa fall är det lämpligt att gå igenom saken enskilt eller i undantagsfall inför klassen och meddela bestämt förbud för ett sådant handlingssätt. Någon enda gång kan ritningarna eller det skrivna vara av sådan art, att det är lämpligt att informera målsmännen om det inträffade. Emellertid räcker det ej, att klassföreståndarna enbart utfärda förbud. Motivering härför bör oundgängligen lämnas. Vädjande till lärjungarnas känsla för ett gott kamratskap torde väl ofta leda till målet. Viktigt är, att klassföreståndarna inte draga sig för att föra saken på tal i utförlig form. Tystnad på denna punkt är icke försvarlig. Saken bör inför lärjungarna stämplas såsom tarvlig och ovärdig en ungdom, som håller på en sund kamratanda. Naturligtvis måste härvid hänsyn tagas till lärjungarnas ålder. De, som inte förstå innebörden i sina handlingar, måste behandlas på ett sätt och de övriga på ett annat. Bestraffningar i övrigt äro i allmänhet onödiga och även olämpliga. I svåra fall underrättas föräldrarna.

5. Någon gång finner man, att skolungdom kanske mest i de lägsta (läro-

verks)klasserna finner ett nöje i att *blotta sina könsdelar för varandra*. Ibland gäller detta pojkar emellan men ibland också pojkar, som blotta sig för flickor. Som bekant benämner man denna drift hos abnorma vuxna, som kommer dem att för driftens tillfredsställande blotta sig inför personer av det motsatta könet, för exhibitionism. Det rör sig för ungdomens del om förhållanden härvidlag, som icke i allmänhet böra uppfattas såsom exhibitionism. Det vanliga är, att när dylika handlingar förekomma bland 11—12-åringar, detta föranleds av ett begär att vilja uppmärksammas och visa sig roliga. Med andra ord måste då det hela uppfattas såsom pojkstreck och en otrevlig form av okynne. För äldre lärjungar blir bedömandet delvis redan ett annat och påkallar skärpt uppmärksamhet. Abnorm är väl mera sällan sådan ungdom och efter lämplig behandling bruka de fula tendenserna försvinna för att icke mera återkomma.

Utifrån denna grundsynpunkt böra situationerna bedömas. Emellertid äro ofta förhållandena sådana, att disciplinära åtgärder från skolans sida tyvärr måste äga rum. I varje fall böra vederbörande målsmän underrättas, och åtgärder vidtagas i samråd med dem. Detta är desto viktigare, som tillvägagångssättet gärna skyddar lärjungarna för bestraffning i olämplig form i hemmen. Vid behandlingen av dessa fall är följande av synnerlig vikt: Man måste noggrant betänka, att tillrättaförandet om möjligt bör vara av den art, att det icke väcker särskild uppmärksamhet i vida kamratkretsar eller i kamraternas hem. Framför allt få de disciplinära åtgärderna icke vara sådana, att de sätta skadande minnen efter sig under långa tider efteråt. Vad man vill åstadkomma är ju en snabb ändring av situationen tillbaka till utgångsläget före händelsernas inträffande och inte någon djupgripande »sinnesändring», som i de flesta fall är opåkallad. Man bör ju se det inträffade mot bakgrunden av det förhållandet, att de olämpliga handlingarna i regel äro utslag av oförstånd och okynne. Givet är, att man i dessa som i andra fall av sexuella oarter inom skolorna grundligt bör taga reda på vilken eller vilka de lärjungar äro, som måste betraktas som initiativtagare. Dessa måste observeras och behandlas enskilt. På ett särskilt sätt måste de lärjungar bedömas, som utöver sin här påtalade osed även visa andra tecken till egenartade förhållanden inom själslivet. Man må ej heller glömma den hjälp, som man i dessa situationer kan få av skolläkare och skolsköterskor. Dessa sistnämnda äro särskilt ägnade att åvägabringa nödig kontakt med hemmen, detta inte minst i avsikt att få information om hemförhållandena.

6. Tyvärr händer det inte alltför sällan, att *vuxna personer begå sexuella övergrepp mot barn* och uppväxande ungdom. Det rör sig då vanligen om homosexuella, exhibitionister och sådana individer, vilkas sexuella drift överhuvudtaget riktas mot barn (pedofili). Det är efter dylika händelser naturligt, att de härför utsatta lärjungarna lätt få djupa intryck för livet. Det är lika-

ledes vanligt, att kamraterna i skolan ivrigt och med skräck diskutera det inträffade, som de snart bruka få reda på.

Klassföreståndaren eller biologiläraren har i dessa fall skyldighet att taga upp ämnet med de berörda lärjungarna och utan affektbetoning skänka dem den upplysning om vad som hänt, som kan vara ägnad att få vågorna att lägga sig och som kan tjäna till att för framtiden skydda dem emot liknande händelser. Härvid bör en lugn, saklig och icke skrämmande skildring av de sexuellt abnorma människornas böjelser i anslutning till det inträffade givas. Undervisningen härom måste följas av en allvarlig maning till lärjungarna att icke följa med för dem främmande personer. Ofta är det mycket lämpligt, att först diskutera igenom det hela enskilt med den lärjunge, som varit utsatt för övergreppet, efter att ha varit i kontakt med målsman. Denne behöver också vanligen anvisningar för sitt handlande. Ibland och väl oftast är det nödvändigt både av psykiska och fysiska skäl att låta läkare undersöka lärjungen. Under tiden närmast efter den utspelade händelsen är det av stor betydelse för denne, att noggrann övervakning sker med hänsyn till psykiska faktorer.

6. Om åtgärder från skolans sida vid konstaterade fall av sexuellt samliv mellan lärjungar samt vid fall av graviditet hos skolflickor.

I skolans sexualundervisning måste den ståndpunkten hävdas, att sexuell avhållsamhet under uppväxtåren är det riktiga ur såväl medicinsk, psykologisk som social synpunkt. Då det blivit bekant, att en lärjunge icke iakttagit avhållsamhet, utvecklas ofta situationen så, att skolan av olika skäl måste ingripa.

Vid övervägande av vilka åtgärder, som i det enskilda fallet böra vidtagas, är det naturligtvis nödvändigt, att man har klart för sig, vilka orsaker som bruka ligga bakom dylika händelser, och att man sorgfälligt söker utreda kausalsammanhanget i det aktuella fallet. Först sedan bakgrunden sålunda blivit belyst, kunna rationella åtgärder vidtagas av sådan art, att de unga därigenom inte lida skada. Det är uppenbarligen förkastligt att alltid behandla till synes likartade handlingar av här antydd art efter samma, på förhand uppgjorda schema. Sexuellt samliv i uppväxtåren är naturligtvis resultatet av en mångfald samverkande omständigheter, delvis olikartade i olika fall. Alltså bör ett bedömande av ett enskilt fall aldrig bli prejudicerande. Man måste bedöma situationen och de handlande personerna individuellt, och bedömandet måste ske först sedan så grundlig kännedom som möjligt förvärvats om vederbörandes arvsanlag, miljö och hela livssituationen. Skolan kan emellertid vid sitt bedömande inte uteslutande taga hänsyn till de i saken invecklade lärjungarna utan måste också beakta skolkamraternas reaktion emot det inträffade, och om händelsen blivit bekant i vidare kretsar, även reaktionen där.

Den rent ärftligt betingade strukturen hos de unga kan vara utslagsgivande för deras handlingssätt på ifrågavarande område, om också miljön, som nedan skall visas, ofta spelar en avgörande roll. Erfarenheten visar, att många gång de intellektuellt mindre väl utrustade ha svårare att kämpa emot den vaknande sexualdriften än de övriga.

Ungdomens motståndskraft i detta avseende sammanhänger också med dess förmåga att intressera sig för sitt dagliga arbete. Ett mekaniskt utfört, enformigt yrkesarbete ger t. ex. ej så stor personlig tillfredsställelse och kan därför verka i negativ riktning. Den som fått följa sin håg och trivs i sin arbetsmiljö, får därigenom möjlighet att ge uttryck för sin spontanitet på ett na-

turligt och lämpligt sätt, vilket medför, att sexualdriften och dess krav ägnas mindre uppmärksamhet än eljest skulle kunna antagas ha blivit fallet.

Den familjära situationen spelar givetvis vid sidan av ungdomens rent personliga förutsättningar en mycket stor roll vid utformandet av livsföringen. Under det att somliga föräldrar inför sina barn fylla alla krav på finkänslighet i sitt uppträdande, rygga andra inte tillbaka för att ge dem en omedelbar inblick i sitt eget sexualliv och detta på ett sätt, som tillkännager en cynisk och krass inställning härtill. Detta sistnämnda beteende kan skapa en sexualfientlig inställning hos ungdomarna, men det kan också ha precis motsatt verkan. Ungdomarna i sådana hem få oftast sitt intresse för tidigt inriktat på sexuella ting, och deras omogna omdöme och bristande motståndskraft emot frestelserna kunna skapa ett ogynnsamt utgångsläge för deras egen livsföring. Föräldrarna bära här ett stort ansvar. De ungas handlingssätt tar färg av vad de upplevat i sina egna hem och kan alltså inte rimligen bedömas på ett schematiskt, för alla fall likartat sätt.

I hem, som präglas av en allmän känslokyla, kan hos barnen, som där inte få sitt kärleksbehov fyllt, alstras en tomhetskänsla, som de ofta försöka eliminera genom vänskaps- och kärleksförhållanden utanför hemmet. Sådana hemförhållanden utan en naturlig känslofixation till föräldrarna komma ungdomarna att söka sig andra utvägar att få sitt behov av ömhet och kärlek tillgodosett, och det är ganska naturligt, att de finna vad de söka också hos kamrater av motsatt kön. I svärmeriet finna de sitt kärleksbehov fyllt, vilket emellertid under ogynnsamma betingelser kan utvecklas till ett fullbordat sexualförhållande. Över huvud taget är otrygghetskänslan och osäkerheten i det egna hemmet en mäktig drivkraft för de unga i antydd riktning. Situationen kan skapa svåra frestelser för dem.

Ofta återkommande konflikter i hemmen mellan föräldrarna och mellan dem och barnen kunna driva ungdomen hemifrån och hos dem skapa ett intensivt behov att söka den personliga lyckan på annat håll. Ungdomar från sådana hem finna lätt varandra. Erfarenheten visar, att de i varandras sällskap söka kompensation för den brist på ömhet, som råder i hemmiljön. Behovet av kärlek och förståelse kan på detta sätt indirekt skapa svårbemästrade situationer för dem.

I de hem, där 17—20-åringar behandlas som småbarn, där intet överlåtes åt dem själva att bestämma och där alltså föräldraberoendet är utpräglat, frodas understundom, men naturligtvis inte alltid, ett mindrevärdeskomplex hos de unga, som trycker dem. De tycka sig vara vuxna men få leva som barn och ha ingen möjlighet att hävda sig. Frestelsen för dem kan då inställa sig att spela vuxna på områden, där möjlighet därtill gives och bland annat på sexuallivets område. Detta utgångsläge försvagar deras motståndskraft.

Man har tyckt sig finna, att på senare tid en viss förskjutning nedåt ägt rum av den ålder, vid vilken ungdomen brukar ha sin första sexualupplevel-

se. Det är i varje fall inte alltför ovanligt, att denna äger rum redan i 15-årsåldern och ännu tidigare. Detta gäller kanske särskilt inom gruppen minderåriga yrkesarbetare, som nyss slutat sin skolgång. De föra ett självständigt och från föräldraberoendet ganska lösgjort liv och ha många gånger en icke föraktlig egen inkomst. Ett fullbordat sexualliv ungdomar emellan kolliderar måhända inte med en i deras kretsar rätt allmänt gängse uppfattning om vad som är tillåtet, och frestelsen för dem att leva som vuxna människor kan ibland bli mycket stor. Det är naturligt, att ungdomar i samma ålder och syskon från samma hem, vilka ännu gå kvar i skolan, t. ex. i läroverk, ta intryck härav, särskilt de, som bredvid skolgången sysselsättas i förvärvsarbete med egna inkomster.

För skilda grupper av studerande ungdom i 17—20-årsåldern kan situationen te sig mycket olika. Där skyddade hemförhållanden föreligga, äro frestelserna till sexualförbindelser mindre aktuella. Där hemmens stöd inte på lämpligt sätt kan påräknas, blir läget svårare. Likaså vågar man nog antaga, att storstadsförhållanden mången gång innebära en negativ påverkan.

De starka ekonomiska krafter, som reglera det allmänna nöjeslivet och slå mynt av ungdomens nyvaknade och starka intresse för sexuallivet, motverka också hemmens och skolans strävanden.

Många faktorer bidraga alltså till att för tidiga sexualförbindelser ingås, och detta faktum manar till synnerlig försiktighet vid bedömande av enskilda fall.

Om det kommit till skolans kännedom, att en skolflicka blivit gravid, har en situation uppstått, som är synnerligen ömtålig och som måste behandlas med den största diskretion. Det gäller här en ung människa, som råkat i en svår konflikt, och först och främst en blivande mor, som är i behov av stöd och hjälp, oberoende av vilka de orsaker ha varit, som medverkat till uppkomsten av den iråkade situationen. Redan graviditeten som sådan och dess förhistoria gör flickan labil och känslig. Därtill kommer hennes egenskap av lärjunge i skolan, som ytterligare accentuerar lägets ömtålighet. Det är självklart, att man här främst måste gå fram med hjälpåtgärder och icke med åtgärder i disciplinärt syfte.

Saken kan bli bekant för skolan på olika sätt. Det kan gå så till, att föräldrarna hos lärare eller rektor anmäla, att flickan på grund av sjukdom inte kan gå i skolan. Efter någon tid brukar rätta orsaken på ett eller annat sätt bli känd för skolan. Det kan också hända, att flickan meddelar sig med en lärarinna, som hon har särskilt förtroende för. Skulle någon av dessa vägar anlitas av flickan eller hennes föräldrar, eller skulle saken på andra vägar komma till lärares eller rektors kännedom, bör omedelbart och innan undersökning på annat sätt påbörjas, skolläkaren underrättas. Denne bör sedan med inblandning av så få personer som möjligt, men givetvis i samråd med föräldrar och rektor, göra den nödvändiga undersökningen. Ibland är det till stor fördel

om läkaren härvid anlitar skolsköterskan för vissa uppgifter. Allt måste naturligtvis ske under så diskreta och för flickan skonsamma former som möjligt.

En gravid skolflicka bör skiljas från skolan, men detta bör i regel icke betraktas såsom en disciplinär åtgärd utan som ett ur medicinska och psykologiska synpunkter lämpligt förfarande med hänsyn till flickans bästa. Hon står i undantagsställning. Redan det stillasittande skolarbetet kan icke anses vara det lämpligaste för henne, och härtill komma de kroppsliga symptomen på graviditet, som göra henne mindre väl ägnad för arbetet i skolklassen. Vidare bör hon med hänsyn till kamraterna tagas ur skolan så snart som möjligt, och innan graviditetssymptomen blivit märkbara för hennes omgivning.

Skulle flickan sedermera vilja fortsätta sin skolgång, bör detta icke förhindras, om icke flickans uppförande i övrigt gjort en fortsatt skolgång mindre önskvärd. Studiegången får ej försvåras eller förlängas mera än vad hennes tillstånd gjort nödvändigt. Emellertid bör hon både för sin egen och för kamraternas skull samt på grund av den uppmärksamhet, som fallet må ha rönt i hemorten, inte i allmänhet återgå till sin gamla skola utan där så är möjligt beredas tillfälle gå i annan skola å orten eller helst i skola å annan ort.

Det normalförfarande, som här förordats, tar framför allt hänsyn till flickan själv. Man får hoppas, att ett sådant handlingssätt av skolan på lång sikt skall kunna medföra ett ökat förtroende för skolan från hennes sida. Emellertid vore det verklighetsfrämmande att blunda för sannolikheten av att i vissa fall skolkamraternas och allmänhetens reaktion blir av motsatt art. Som redan förut framhållits, måste från skolans sida i de enskilda fallen åtgärderna noggrant övervägas med hänsyn till alla uppkommande konsekvenser. Skolan får inte medverka till att den uppfattningen vinner insteg, att sexuellt samliv under uppväxtåren och dess följd i form av graviditet av skolan godtages som ett försvarligt förhållande, på vilket ingen reaktion följer. Det rör sig här om ett synnerligen svårbehandlat problem, varvid dock huvudlinjen i handläggningen vid lösningen måste vara att med skäligt hänsynstagande till skolans fostrande uppgift gentemot samtliga lärjungar dock främst söka hjälpa den det gäller.

Det är inte möjligt att alltid behandla de uppkomna situationerna på det sätt, som här nämnts såsom normalförfarande. Förhållandena ligga till på vitt skilda sätt i olika fall. Understundom kan det röra sig om fall, där flickan förut i sin livsföring inte givit anledning till minsta anmärkning och tillfälligtvis givit efter i en för henne svårbemästrad situation. I andra fall kan det gälla en flicka, om vilken det vid undersökningen blir bekant, att hon levat i sexualförbindelser med än den ene och än den andre. Också i sådana fall är det dock skolans första plikt att göra vad den kan för att hjälpa de unga att så långt möjligt är begränsa skadans verkningar.

Principiellt samma betraktelsesätt som i fråga om kvinnliga lärjungar måste anläggas rörande manliga, och skolans åtgärder måste även här präglas

av samma grundsyn på de förevarande förhållandena. Skulle en skolyngling befinnas vara orsak till en skolflickas eller annan flickas graviditet, kan skolans reaktion inte i sådana fall ta sig samma uttryck. Bedömandet måste också här i hög grad bli beroende på de speciella förhållandena i de enskilda fallen. Ibland är det fråga om beteenden, som måste bli förmål för disciplinära åtgärder, i andra fall måste de disciplinära synpunkterna träda mera i bakgrunden och vederbörande främst bli föremål för hjälpande behandling under former, som bland annat tillåta, att studiegången icke utan trängande skäl försvåras eller förlänges.

I detta sammanhang må det erinras om att, när det gäller elever i skolornas avgångsklasser, ett sänkt uppförandebetyg i examen i realiteten kan vara en strängare disciplinär åtgärd än ett skiljande från skolan.

I fråga om konstaterade sexualförhållanden mellan lärjungar, där graviditet ej blivit följden, må framhållas, att dylika naturligtvis ej få lämnas utan åtgärd av skolan. Också här bör saken tagas upp till behandling och undersökning utföras genom skolläkarens försorg.

Där det blivit bekant, att könssjukdom föreligger hos en elev, måste vederbörande omedelbart hänvisas till skolläkaren för behandling enligt könslagens bestämmelser samt skolöverstyrelsens och medicinalstyrelsens gemensamt utfärdade anvisningar. Särskilt må uppmärksammas, att lärjunge, som lider av könssjukdom i smittsamt skede, icke får tillåtas besöka skolan utan skolläkarens medgivande.

Slutligen skall återigen framhållas, att lärjungarnas handlingssätt i här antydda sammanhang icke får bedömas av skolan på ett schematiskt och för alla till synes likartade fall enhetligt sätt. En noggrann undersökning och dess resultat i det enskilda fallet måste vara den bas, på vilken skolans ställningstagande och åtgärder vila.

BILAGOR

LEKTIONSEXEMPEL

Särskild undervisning om menstruation för flickor i 11-årsåldern.[1]

Undervisningen om menstruation kan lämpligen givas det huvudsakliga innehåll, som framgår av följande framställning (i tilltalsform).

Ni flickor har säkert genom edra mödrar, äldre systrar eller kamrater hört talas om någonting, som heter *reglering* eller — med ett annat ord — *menstruation*. Ni har kanske hört talas om det i samband med att edra äldre kamrater då inte ha kunnat vara med om svårare rörelser i gymnastiken eller kanske varit ledsna över att regleringen kommit, just då de skulle vara med om någon spännande simtävling eller annat sådant. Med reglering eller menstruation menar man en blödning från underlivet hos kvinnan, som återkommer regelbundet en gång i månaden. Regleringen brukar börja vid rätt olika tidpunkt för olika flickor. Ibland kommer regleringen redan i 11-årsåldern men ibland så sent som vid 16—17 år. Hos unga flickor kan blödningen komma litet oregelbundet. Menstruationen är ett tecken på att flickan börjar att bli kroppsligen mogen för att kunna fylla uppgiften att föda barn. Det är litet svårt att beskriva för er, vad det hela beror på och hur det hela går till, innan vi tillsammans har talat om fortplantningsorganen hos kvinnan; det ska vi göra nästa år. Jag vill, att ni redan nu skall känna till det här, så att ni, när ni själva får sådan blödning, vet, vad det är fråga om. Framför allt bör ni förstå, att det inte är något farligt; tvärtom är det någonting alldeles normalt, som varje kvinna har.

Menstruationen brukar vara några dygn och den tiden får inte betraktas som en sjukdomstid, även om man därunder inte känner sig riktigt så bra som vanligt. Särskilt första dygnet känner flickan sig gärna litet trött. Under den här tidsperioden brukar hon också vara litet överkänslig; hon har litet svårare än vanligt att behärska sig och blir lätt irriterad, till och med när hon blir vänligt tilltalad och allt i övrigt egentligen är, som det skall vara. När ni nu vet, hur det där hänger ihop, så kan det nog hjälpa er att behärska er litet och att ta alltsammans med större ro.

Ibland känner man också litet ont i magen eller i ryggen och det är mycket vanligt. Det brukar bli bättre, om man tar sig en promenad och får frisk luft, än om man går och lägger sig. Blir det svårare smärtor och kanske huvudvärk och kräkningar, då brukar det vara bäst att tala med en doktor.

Under menstruationstiden är det särskilt viktigt, att man håller sig ren. Först och främst skall man använda bindor, som uppsamlar blodet. Bindorna skall bytas ofta, särskilt under de första dagarna, då det blöder mest. Det är bäst med sådana bindor, som kan kastas bort, sedan man begagnat dem. Annars kan också bindor av annat slag

[1] I flickskolan brukar denna upplysning i något utvidgad form meddelas även i klass 2[7] (åt de 12-åriga flickorna).

användas, sådana som kan tvättas och begagnas flera gånger. Under den här tiden måste man tvätta underlivet oftare än annars, helst vid varje byte av bindor. Det färska blodet luktar inte illa, men det gamla gör det. Ofta märker man inte lukten själv, men andra människor känner den lätt. Somliga flickor svettas mera än vanligt under de här perioderna. Det är därför viktigt, att man inte bara tvättar underlivet utan också övriga delar av kroppen. Ni bör sköta er så, att er omgivning ingenting märker.

Under menstruationstiden skall man försöka att leva precis som vanligt och det blir nu för tiden allt vanligare, att flickorna under denna tid deltar i gymnastik och kroppsövningar av annat slag. Det är aldrig bra att för mycket pyssla med sin egen kropp och sina egna krämpor. Det skall man också tänka på i det här sammanhanget.

Lågstadiets undervisning.

Vi ha tidigare läst om och lärt oss, hur olika sorters djur fortplantar sig, fiskar, groddjur, kräldjur, fåglar och däggdjur, och då också lärt oss likheter och skillnader dem emellan. När vi gick igenom däggdjurens utveckling, talade vi om, att även människan var ett däggdjur och att hennes fortplantning och utveckling i stora drag stämde överens med däggdjurens. Vi har ofta talat om, att hos djuren finns det två kön, hanligt och honligt, och att hanens sädesceller måste befrukta honans äggceller, innan en utveckling kan komma igång. Likadant är det hos oss människor, men om oss använder man inte orden hane och hona, som inom djurriket, utan orden *man* och *kvinna*. Att det behövs både en pappa och en mamma, för att det i ett hem skall kunna bli några barn, har ni tidigare fått lära er. Men i dag ska vi gå vidare och litet närmare ta reda på och lära oss mannens och kvinnans roll vid barnets tillblivelse. På samma gång får ni då också en förklaring på de skillnader, som finns i utseendet och kroppsbyggnaden mellan en man och en kvinna.

Men först av allt ska vi följa gossens utveckling till man och flickans utveckling till kvinna. När pojkar har kommit upp i 13—16-årsåldern, har ni nog lagt märke till en del mycket tydliga kroppsliga förändringar hos dem. De växer kraftigt. De »ränner i höjden», som man säger. Deras muskler utvecklas, och de blir hastigt starkare och uthålligare. En första början till skäggväxt uppträder hos dem. Hår börjar växa ut i armhålorna och på nedersta delen av magen. Rösten börjar bli grov och karlaktig. Man säger, att pojkarna nu befinner sig i *målbrottet*. Med det menar man, att röstorganet ombildas för den grövre, manliga rösten. Under den tiden får pojkarna vanligen inte vara med i sång. Före målbrottet sjöng de kanske sopran eller alt. Efter målbrottet blir de tenorer eller basar, om de nu får någon sångröst. Allt det här, som ni nu har fått höra, visar, att mycket stora och genomgripande förändringar pågår i kroppen. Man talar då om att pojkarna befinner sig i *övergångsåldern* eller *brytningsåldern*.

Redan i 12-årsåldern börjar flickornas övergångsålder. Också de växer påfallande kraftigt och ökar hastigt i vikt. 13—14 års flickor är ofta både något längre och tyngre än jämnåriga pojkar. Några år senare växer pojkarna om flickorna. Medan pojkarna under övergångsåren får en allt kraftigare muskulatur och blir allt starkare, så blir flickorna rundare över bröstet och på höfterna. Fettavlagringen kring bröstvårtorna tilltar och brösten utvecklas. De har, som ni väl vet, till uppgift att vid framtida *moderskap* förse det lilla barnet med mjölk. Också andra förändringar ser man. Hårväxt på kroppen börjar uppträda ungefär på samma sätt som hos pojkarna.

I övergångsåldern brukar det bli litet besvärligt för både flickor och pojkar. De blir gärna trötta, och arbetet går tyngre. Det märks både vid läxläsning och under lektioner. I den åldern blir man gärna litet ojämn till humöret, man känner sig tidvis orolig, man »vet inte riktigt, vad man vill», som det heter. Det händer också, att man får en sorts ensamhetskänsla, och man får också gärna det intrycket, att de vuxna inte riktigt förstår sig på, hur man känner det. Den där känslan går så småningom över, när man blir litet äldre.

Samtidigt med alla de här förändringarna har även en annan mycket viktig förändring

skett med pojken och flickan. De organ, som ska tjänstgöra vid fortplantningen och som vi kalla *könsorgan*, har hastigt utvecklats.

Vi ska först tala om flickorna. Som ni ser på planschen (ritningen) (se plansch I) finns här två små bönformade kroppar, som ligger på var sin sida i bukhålan. Det är *könskörtlarna*. De kallas *äggstockar*. Där utvecklas kvinnans könsceller eller *äggen*. Från varje äggstock leder en lång gång, *äggledaren*, som mynnar in i ett muskulöst, päronformat organ, som vi kallar *livmodern*. Nedåt står livmodern i förbindelse med en rak och rätt vid gång, som heter *slidan*. Den är öppen utåt. När nu flickorna kommer upp i övergångsåldern (i 12-årsåldern eller senare) så avstöter äggstockarna med regelbundna mellanrum ett ägg. Det uppfångas av äggledarens inre, mot äggstocken vända mynning och ledes genom äggledaren till livmodern. I regel avstötes ett ägg en gång i månaden. Om ägget inte blir befruktat av någon *sädescell*, förs det vidare genom slidan och bort ur kroppen. Ni vet nog, att ett ägg inte kan växa och bli till ett litet barn, om det inte har blivit befruktat. Varje månad förbereder sig livmodern på att mottaga ett befruktat ägg, och för den skull sväller livmoderväggens körtlar och blodkärl. Väggen blir blodfylld. Om ägget inte är befruktat, har livmodern förberett sig förgäves. Blodkärlen brister sönder och en blödning genom slidan uppträder. Det sker i allmänhet ungefär två veckor efter det ägget lossnat från äggstocken. En sådan blödning kallas *reglering* eller *menstruation*. Flickorna har ju redan under förra läsåret fått veta en del om den saken. Varje menstruation brukar räcka 3—8 dagar. Den, som har sin reglering, brukar inte sällan känna sig litet trött och vara i ett visst behov av stillhet. Flickorna slipper under den tiden ibland gymnastik och bad. Det är emellertid viktigt att komma ihåg, att de inte är sjuka och att de bör besluta sig för att gå i sitt vanliga skolarbete. Det går i allmänhet också bra för sig. Under menstruationstiden måste de iakttaga stor renlighet, tvätta sig ordentligt och använda lämpliga, hygieniska bindor för blödningens skull, så att inte blödningarna förstör kläderna och ger upphov till dålig lukt. Om man också inte själv har obehag av en sådan lukt, måste man dock visa sin omgivning hänsyn i det sammanhanget genom att inte åsidosätta renligheten.

Vi ska tala om hur pojkars och mäns könsorgan är byggda.

I den hudpåse, som hos dem finns upptill mellan benen och som brukar kallas *pung* (demonstration på plansch) (se plansch II sid. 107) finns två stycken rundade kroppar, som är mycket ömtåliga för stötar och slag. I dagligt tal kallas de *»stenar»*. Ett annat namn, som man använder, är *testiklar*. De är *könskörtlarna*. När pojkarna nått övergångsåldern (13—16-årsåldern), börja testiklarna bilda mycket små svansförsedda rörliga kroppar, som kallas *sädesceller* (eller *sädeskroppar*). De är så små, att man inte kan se dem med blotta ögat. (Demonstration på plansch.) (Se plansch II sid. 107.) Från var och en av testiklarna leder en lång gång, som kallas *sädesledare*. De mynnar en från höger och en från vänster in i utförsgången för urinen (*urinröret*) strax nedanför *urinblåsan*. Urinröret är omgivet av en mjuk vävnad. Tillsammans bildar dessa *manslemmen* eller *penis*. Dess yttersta del, som är litet tjockare, kallas *ollonet*. Det täckes helt eller delvis av ett hudveck, *förhuden* (demonstration på plansch). Här vill jag ge er ett gott råd. När det gäller könsorganen, skall man, likaväl som ifråga om andra kroppsdelar, iakttaga renlighet och tvätta sig ofta. Man bör också rengöra området innanför förhuden. Här kan annars genom bakterieinverkan lätt uppstå en åkomma, *förhudsinflammation*, som visar sig så, att det där blir rött, svullet och gör ont. Ibland blir det också varflöde. Förhuden är på somliga pojkar för trång. Då blir det särskilt lätt en sådan inflammation. Förhudsförträngning kan lätt botas av doktorn.[1]

[1] Skulle lärjungarna fråga om *omskärelse*, så böra de upplysas om, att därmed menas, att man — och det gäller vanligen nyfödda barn av judestam — på operativ väg avlägsnar förhuden. Man bör ock meddela, att åtgärden ju även har den betydelsen, att den förebygger förhudsförträngning och förhudsinflammation.

Manslemmen har till uppgift att överföra sädesceller till kvinnans könsorgan. För att den skall kunna fullgöra den uppgiften, måste den kunna bli styv, och det kan den bli genom att fyllas med blod.

När gossarna har kommit upp i övergångsåldern, och testiklarna börjat bilda sädesceller, händer det ibland, att en uttömning av sådana celler sker under sömnen. Man säger då, att en *pollution* har ägt rum. Det är som det skall vara och ingenting att vara rädd för. Man skall bara komma ihåg att efter en pollution tvätta sig ordentligt ren.

Detta är nu ett naturens eget sätt att sköta om gossens och mannens vaknande driftliv. Det hela försiggår eller *börjar* i varje fall, medan han är försänkt i sömn. Men detta, som alltså naturen själv reglerar under sömnen, skall man inte göra efter i vaket tillstånd. Det förekommer emellertid ganska ofta. Det kallas *onani*. Det är inte något farligt, och ni ska inte tro dem, som säger motsatsen. Med onani menas, att man utsätter könsorganen för en sådan retning, som vållar sädesuttömning.[1] Sådant kan lätt övergå till vana. Det är, som ni förstår, ingen trevlig vana. Och den, som har den vanan, känner nog, att det inte är riktigt, som det skall vara, och att han inte är riktigt herre över sig själv. Bäst är att man inte ägnar den här saken något intresse. Då kan nog vanan ganska snart gå över.

Vi ha nu talat om könsorganens byggnad hos både kvinnor och män. Vi kan gå ett steg längre, och tala om, hur barn kan bli till. När mannens sädesceller har överförts till kvinnan — överföringen kallas *samlag* —, vandrar de rörliga sädescellerna upp genom livmodern och in i äggledarna. Om de då möter ett ägg, så sammansmälter en sädescell med ägget. Då säger vi, att *befruktning* har ägt rum.[2] Ni minns, att när vi talade om flickornas reglering, så sade vi, att ett obefruktat ägg, som lossnat, föres genom livmodern ut ur kroppen. Helt annorlunda blir det, om ett befruktat ägg kommer till livmodern. Ett sådant ägg sätter sig fast i livmoderns vägg (demonstration på plansch) (se plansch III sid. 109). Det kommer inte längre. Det får sin näring från den blodrika väggen och börjar på att utvecklas. Blodkärlen i väggen brister inte på det sätt, som vi förut talat om, att de gjorde, när ägget var obefruktat. Därför blir det nu inte heller någon reglering. Det lilla ägget börjar utvecklas och blir snart ett *foster* (demonstration på plansch),[3] som så småningom skall bli till ett människobarn. Det tar lång tid, hela nio månader. En kvinna, som bär ett barn inom sig, säger man är *havande* eller i *grossess*. *Havandeskapet* är för henne en fullt naturlig sak, men det kan ofta vara förenat med illamående eller besvär av annat slag. En blivande mor behöver rätt mycket mat, då hon även skall förse det växande barnet med näring. När fostret växer, behöver det alltmer utrymme. Mammans mage sväller ut (demonstration på plansch), och hon blir under tiden närmast före barnets födelse litet ovig och får svårt att röra sig mycket. Under den tiden bör barn och ungdomar vara särskilt måna om att på allt sätt hjälpa sin mamma med allehanda tjänster, så att hon inte i onödan tröttar ut sig. Man bör också tänka på att själv sköta sina läxor i tid och utan bråk

[1] I flickklasser kan framställningen göras på följande sätt: Också flickor kan ibland både omedvetet t. ex. vid cykelåkning men också medvetet utsätta sina könsorgan för retning.

[2] *Tvillingar*. I somliga släkter förekommer oftare än i andra, att tvillingar födas. Benägenheten att föda tvillingar måste tydligen vara ärftlig. Uppkomsten av tvillingar beror antingen på att två ägg ha lösgjorts från äggstocken i stället för ett och att bägge ungefär samtidigt bli befruktade, eller på att inom ett ägg två skilda embryoner (foster) utvecklas. I det förra fallet kunna tvillingarna vara av olika kön och äro varandra icke mera lika än två vanliga syskon. I det senare fallet äro de alltid av samma kön och mycket lika till utseendet (enäggiga tvillingar). Tvillingfödsel förekommer ungefär en gång på 80 födelser.

[3] *Fostervatten, barnvatten*. Mellan fostret och fosterhinnorna är ett vätskefyllt rum, som skyddar fostret och medgiver det en rätt betydande rörlighet. Vid förlossningen brista fosterhinnorna och vätskan rinner ut (fostervattnet går, »barnvattnet» eller »vattnet» går). Fosterhinnorna och fostervattnet hjälpa till att utvidga födelsekanalen.

genast krypa i säng på kvällen, så att mamma tidigt kan få gå och lägga sig. Hon behöver mycken sömn under havandeskapet. Hon behöver också frisk luft, så bra mat som möjligt och all den hjälp, hon kan få.

Havandeskapet är en lång och väntansfylld förberedelsetid, då familjen på olika sätt bjuder till att vidtaga anstalter, så att det väntade barnet skall bli riktigt välkommet och få det så bra som möjligt. Mamman ser över, att det lilla barnets säng är i ordning och att alla små plagg av de olika slag, som behövs, finns i tillräckligt antal. Långt innan barnet skall födas, har ni säkert hört pappa och mamma resonera och undra om en sak. Vad tror ni det kan vara? (Svar: Om det blir en pojke eller en flicka.) Alldeles riktigt. Också ni har nog undrat, om ni skall få en liten bror eller en liten syster. Med den saken förhåller det sig så här. Gossekön eller flickkön bestämmes i samma ögonblick, som sädescellen sammansmälter med äggcellen. Den saken är sålunda avgjord redan i befruktningsögonblicket och kan sedan inte ändras med några medel. Det är nämligen så, att hälften av sädescellerna är så beskaffade, att det blir ett foster av gossekön, om en sådan sädescell befruktar en äggcell. Den andra hälften ger däremot vid befruktning upphov till ett foster av flickkön. Nu beror det, så vitt man kan se, på en slump, vilken sorts sädescell som blir i tillfälle att befrukta ägget. Ingen har någon möjlighet att bestämma över den saken eller inverka på den.

När det lilla väntade barnet i mammans kropp har utvecklats färdigt, får hon ont. Då vet hon, att tiden är inne, då barnet skall födas. (Demonstration på plansch.) (Se plansch IV sid. 111.) På landet, där det kan vara miltal till läkare och sjukhus, brukar barnen i allmänhet födas hemma, oftast med hjälp av en *barnmorska*. I städer och andra större samhällen har mamman vanligen tingat plats på ett *förlossningshem* eller ett *barnbördshus* (oftast i förkortad form kallat *B. B.*). Dit åker hon nu för att föda sitt barn. Där får hon hjälp av läkare, barnmorska och sköterskor, som alla övervakar, att det hela går rätt till. Själva framfödandet av barnet, som skall komma fram genom bäckenöppningen (demonstration på skelett) och den trånga slidan, är smärtsamt.[1] Man kallar också barnets framfödande för *förlossning*. Ibland kan det ta lång tid, ända till ett eller ett par dygn. Trots att förlossningen är smärtsam, är mammans första känsla en stor glädje över att det lilla barnet har kommit till världen. Hon glömmer snart, hur besvärligt det var att föda ett barn, och ganska snart önskar hon, att hon skall få ännu ett barn.

När barnet har blivit fött, hänger det alltjämt fast vid mammans livmodervägg med en lång, smal sträng, som kallas *navelsträng*.[2] (Demonstration på plansch eller ritning.) (Se plansch IV sid. 111.) Barnmorskan klipper av navelsträngen en bit från barnets mage. Efter kort tid faller stumpen av navelsträngen bort från barnet. Kvar blir bara ett ärr på magen, som kallas *naveln*. Alla människor har en navel. När navelsträngen blivit avklippt, har barnet förlorat all direkt förbindelse med modern. Genom navelsträngen hade det tidigare fått både näring och syre för förbränningen i kroppen. Nu får det varken det ena eller det andra. Syrebristen gör sig mycket snabbt märkbar och sätter i gång andningsmuskulaturen. Barnet börjar andas och skrika. Det är ett gott

[1] *Värkar.* Livmoderns sammandragningar vid förlossningen kallas värkar. Krystvärkar äro sådana, då utom livmodern även mellangärdet och bukmuskulaturen hjälpa till. Namnet »värk» beror på att muskelsammandragningarna äro förenade med värk, smärta, som numera kan lindras bland annat genom användande av narkos med lustgas.

[2] *Efterbörd, moderkaka, placenta.* Under sin första utveckling är det befruktade ägget försett med fransar, som borra sig in i livmoderväggen och som spränga sönder dess kärl, så att fransarna »bada» i moderns blod. Fransarnas vägg skiljer alltid fostrets och moderns blod åt. Fransarna på den mot livmoderväggen vända sidan av fostret utvecklas starkt, trängas tillsammans och bilda ett avgränsat organ, moderkakan. Genom den får fostret näring och syre och avgiver också därigenom sina förbränningsprodukter. Moderkakan lossnar och utstötes en stund efter barnets födelse. Moderkaka + fosterhinnor = efterbörd.

tecken, om den nyfödde genast sätter i gång med att skrika. Då vet man, att hans andningsorgan arbetar riktigt. Snart får barnet börja ta in föda genom munnen. Alla här vet, vad det är för sorts föda, som barnet behöver? (Svar: Mjölk.) Och varifrån får det denna mjölk? (Svar: Från mammans bröst.) När mamman själv ger sitt barn mjölk, säger man, att barnet *diar* sin mamma, eller att mamman *ammar* sitt barn. Bröstmjölk är det bästa ett litet barn kan få. Under de 6—7 första dagarna av *amningsperioden* måste mamman ligga till sängs för att fullt återhämta krafterna.

När hon kommit hem med den nyfödde, fortsätter hon att amma honom helst under 7—9 månader, om hennes mjölk rinner till så länge. Ni är nog väldigt glada, när mamma kommer hem och visar upp er nya bror eller syster. Men då måste ni komma ihåg ett par saker, som ni så lätt glömmer bort. Den lille är ganska ömtålig både för kall luft och kyla och för bakterier. Om ni kommer in utifrån, ska ni inte genast springa in direkt till barnet och ta i det med kalla händer. Är ni snuviga och har ni hosta, eller på annat sätt infekterade, får ni absolut inte komma i närheten. Om ni gör det, kan den lille nyfödde lätt bli nedsmittad av er. Och det kan bli en allvarlig sak för den, som är så liten, hjälplös och utan motståndskraft. Sen bör ni komma ihåg, att amningsperioden tar mycket på mammas krafter. Därför ska ni mer än vanligt vara snälla och uppmärksamma, hänsynsfulla och hjälpsamma mot henne. Mamma blir lätt så trött genom all passning också nattetid av den nyfödde och den brist på lugn, rogivande sömn, som blir följden av det. Försök därför att i största möjliga utsträckning själva sköta era hemuppgifter och erbjud er självmant att gå ärenden eller utföra sysslor inom hemmet. Sådant underlättar för er mamma att få tid att ägna sig åt den lilles skötsel och ger henne också möjlighet att få det lugn och den ro, som hon så innerligt väl behöver. Tänk på det, och se till, att ni på allt sätt visar er glädje och uppskattning över att er mamma har skänkt er en ny liten medlem i syskonkretsen.

Av detta förstår Ni, hur nära mamma, pappa och barn står varandra. Ni förstår säkert, att alla de saker, som vi nu talat om, gömmer inom sig något vackert och värdefullt, som ni fått taga hand om för att vårda väl. Det är därför saker, som man inte talar om med vem som helst och hur som helst. Tänker ni på det, så talar ni säkert också om det på ett trevligt sätt, *när* ni talar därom.

Ni har nu fått klart för er, vad ni vid *er* ålder bör veta om barnens tillkomst och sambandet mellan pappa, mamma och barn inom en familj. Säkert är det åtskilliga frågor i samband med det vi nu gått igenom, som ni vill veta mera om. Är det något ni vill veta, så får ni gärna fråga mig. — Men innan jag låter er börja fråga, så är det en sak, som jag vill säga er. Det gäller er pojkar och flickor — och framför allt er flickor — under era skolår. Vad jag vill tala om för er är, att det finns en fara, som lurar från sådana fullvuxna människors sida, som är *sexuellt abnorma*. Somliga människor har inte den vanliga människans naturliga inställning till könslivet. De dragas i stället till barn. Det händer ofta, att abnorma män lockar till sig småflickor och halvvuxna flickor för att förgripa sig på dem. Många av flickorna kanske inte förstår, att det är något farligt som »farbrorn» gör med dem. Redan i småskolan fick flickorna en allvarlig varning för att följa med obekanta män, de må lova dem vilka gåvor och fördelar som helst. Ibland hotar männen flickorna med alla möjliga hemska saker, om de hemma skulle våga tala om, vad som hänt.

Det finns också en annan sorts abnorma människor, som inte på vanligt och normalt sätt känner sig dragna till det motsatta könet utan till personer *av samma kön*, och då särskilt till dem, som har minst motståndskraft, till barn och ungdom. Därför bör t. ex. pojkar vara misstänksamma emot alla sådana obekanta män, som gör dem erbjudanden om pengar och annat, om de följer med dem. Ett sådant besök hos dem kan ge anledning till bittra erfarenheter. Personer, som har sådana onormala böjelser — det må vara män eller kvinnor — kallar man *homosexuella*.

Mellan- och högstadiernas undervisning.

1. Inledning.

Skolan tjänar två syften. Dels vill den ge er kunskaper och allmänbildning. Dels vill den på olika sätt bidra till er personliga fostran och utveckling. Genom bådadera vill den hjälpa er att bli goda och samhällsnyttiga medborgare. Varje skolämne bidrar på sitt sätt därtill. Inom biologien tar sålunda undervisningen för lärjungar i er ålder sikte på människan som en levande varelse inordnad i ett kultursamhälle. Den skall därvid klargöra den biologiska bakgrunden till människans liv och särskilt ge vederhäftiga kunskaper om hennes fortplantning. Alla hithörande fakta utgör ett mycket viktigt kunskapsområde, som spelar en utomordentligt stor roll för den personliga livsföringen. God kunskap i hithörande frågor är en bra vägledning ute i livet. Brist på sådan upplysning har lagt grunden till månget olyckligt människoöde.

Vad vi nu kommer att tala om under de närmaste lektionerna, tar främst sikte på vad ni bör veta för era närmaste ungdomsår men i vissa stycken även på vad ni kan ha behov av att veta senare i livet. Skolan vill ge er en vägledning under ungdomsåren och en »reskost» ut i livet, som ni kan ha nytta utav.

2. Olikheter mellan könen.

Varelser av olika kön kan man skilja på genom vissa tydliga kroppsliga kännetecken. Den olikhet, som finnes mellan små pojkar och små flickor betingas av deras könskörtlar och utgöres i första hand av skillnaden mellan deras yttre könsorgan. Annars är de varandra ännu rätt lika till kroppsbyggnaden i övrigt. Dessa könsbundna kännetecken kallas *primära könskaraktärer.* Inom själslivet kan man iakttaga skillnader mellan pojkar och flickor redan i småbarnsåldern t. ex. rörande deras sätt att leka och att uppträda i övrigt. De blir sedan under utvecklingens gång allt mer markerade.

Jämför man gossars och flickors kroppsliga utveckling under barnaåren, finner man, att ända ifrån födelsen och fram till 10—11-årsåldern är gossar i medeltal något längre och något tyngre än jämnåriga flickor. Vid uppnådda 11 års ålder börjar emellertid flickorna att öka hastigare än pojkarna både i längd och i vikt. Under åldern 11—14 år är flickorna i medeltal något längre och tyngre än jämnåriga pojkar. I 15—16-årsåldern har pojkarna genom sin senare igångsatta kraftiga utveckling hunnit fatt flickorna. Under fortsättningen av livet överträffar det manliga könet det kvinnliga både beträffande kroppslängd och kroppsvikt.[1]

3. Puberteten.

a. *Kroppsliga förändringar:* Den period under utvecklingen, då kroppsvikt och kroppslängd ökar så där kraftigt, bildar upptakten till och början av *övergångsåldern* eller *puberteten.* Hos flickor infaller puberteten vanligen vid 12—15 år, och hos pojkarna i

[1] En svensk man har vid 20 års ålder för närvarande en genomsnittslängd av 178 cm och en kvinna i samma ålder en längd av 166 cm. Motsvarande kroppsvikter äro i genomsnitt 67 respektive 59 kg.

13—16-årsåldern. Därunder inträffar en hel del kroppsliga förändringar, som innebär, att gossen utvecklas till man och flickan till kvinna. Gossen får kraftigare muskulatur, början till skäggväxt, kroppshårighet och manlig röst. Flickan får kraftigare avlagring av underhudsfett, brösten utvecklas, bäckenet breddas och kroppshårighet uppträder. Dessa förändringar kallar vi *sekundära könskaraktärer*. Samtidigt med att de framträda utvecklas även könsorganen. Den tidpunkt, då de sekundära könskaraktärerna börjar framträda, och den utvecklingsgrad, som de når, är helt beroende på *när* insöndring av *könshormon* från könskörtlarna börjar och *hur kraftig* denna insöndring blir.[1] De fullt utbildade sekundära könskaraktärerna visar, att de unga börjar bli kroppsligt färdigrustade för sina kommande uppgifter som man och kvinna, även om de vid denna ålder icke äro själsligt färdigutvecklade för dessa uppgifter.

Utvecklingen av de sekundära könskaraktärerna inträffar inte samtidigt hos alla jämnåriga pojkar eller flickor. Det är därför vanligt, att i en klass jämnåriga pojkar eller flickor en del är tidigt utvecklade, andra vid den genomsnittliga åldern och en och annan något senare. I allmänhet har en försening ingenting att betyda. Den visar blott, att hela hormonapparaten påbörjat sin verksamhet något senare än som genomsnittligt är vanligt. Det bör framhållas, att man inte skall spela översittare emot jämnåriga kamrater, som inte är lika kroppsligt utvecklade, som man själv är. Ni skall också tänka på, att i umgänget med svagare utvecklade, jämnåriga kamrater inte låta er större styrka ta ut sin rätt på ett sådant sätt, att de känner sig nedstämda och mindervärda. Ett sant kamratskap förutsätter bland annat, att den starkare inte får dominera.

b. *Själsliga förändringar:* Pubertetsåren medför även djupgående själsliga förändringar. Man brukar kalla denna tid för »brytningsåren». Då sker nämligen en brytning mellan barndom och ungdom. Typiskt för åldern är, att man visar ojämnhet till humöret, en viss oro och ibland en tydlig trotsinställning till föräldrar och andra vuxna. Man vill gärna spela vuxen och få de vuxnas rättigheter utan att behöva ta de vuxnas ansvar. Får man inte det, anser man gärna, att det beror på elakhet eller oginhet och då är man genast färdig att handla i rent trots. Förbud och förmaningar får ofta en rakt motsatt effekt mot den önskade. Man känner ibland en stark leda vid skolarbete och finner det svårt att tvingas foga sig i skollivets alla regler och föreskrifter. Kroppsutvecklingen tar stor kraft. Man känner sig därför ofta trött, varför uppmärksamheten under lektionerna slappas och man får svårt att koncentrera sig på skolarbetet. Läxläsningen går trögt. Det är därför inte mer än naturligt, att betygen sjunker och blir ojämna under den mest påfrestande perioden. Men samtidigt har man ett obetvingligt behov av att låta den kroppsliga energin få fritt utlopp. Man längtar efter ansträngande idrott och kroppsövningar. Det är därför förståeligt, att läxläsningen får föra en ojämn kamp med fotbollsparkning och annat under eftermiddagarna. Det sägs som en förklaring. Det är lättare att finna sig i en sak, om man vet, varpå den beror. Men det utgör inget försvar för att åsidosätta läxarbetet. En av de här årens största svårigheter är, att det fordras större självövervinnelse att redligt fullgöra de dagliga arbetsuppgifterna än tidigare. Men det är också sådant, som stålsätter viljan och verkar karaktärsutvecklande.

Under puberteten får man ofta en viss ensamhetskänsla och ett intryck av att inte vara förstådd av de äldre. Det beror bland annat också därpå, att de vuxna inte så väl minns de känslor, som åtföljde deras egen pubertetstid. Man känner sig på något sätt rotlös i tillvaron och vet inte riktigt vad man vill. Samtidigt uppenbarar sig ett stegrat behov

[1] Mannens könshormon, som bildas i testiklarna, kallas testikelhormon *(androsteron)*, och kvinnans, som bildas i äggstockarna, äggstockshormon *(östron)*. När denna insöndring av könshormon börjar och *hur* den äger rum bestämmes i sin tur av insöndringen av ett hormon — *gonadotropin* — från undre hjärnbihangets — *hypofysens* — framlob.

av förståelse och sympati, som i första hand yttrar sig i längtan efter kontakt med jämnåriga av det egna könet. Kamrat- och vänskapsband knytas därför ofta fasta under de här åren.

Man talar ofta om, att ungdom i pubertetsåren är »överspänd». Därmed menas, att man reagerar bryskt, drar förhastade slutsatser och inte sällan visar benägenhet för att fälla skarpa och onyanserade omdömen om det som debatteras. Det hör den åldern till och bottnar i den pågående krisen och den inre spänning, som åtföljer den. Under hela den här tiden genomlever man en märklig inre omdaningsprocess. Successivt förändras ens syn både på sig själv och omvärlden. Man börjar se tillvaron med den vuxnes ögon. Vad här har skett, kan betecknas som en utveckling mot större mognad av personligheten.

I samband med könsmognaden är det vanligt, att det inställer sig känslor av skuld och ångest inför uppträdandet av de sexuella impulserna. Det vanliga är, att man tror sig vara ensam om sina fantasier och problem. Många gånger, när ungdomar i skolan är arbetshämmade eller verkar nedstämda, beror det på, att det just är sådana saker, som tynger sinnet. Det är dock sådant, som varje människa måste genomgå, innan hon blir vuxen. Det är bara så, att för somliga kan det vara lättare och för andra betydligt svårare. Men det är i stort sett något normalt för varje frisk människas utveckling under pubertetsåren.

Men ungdom i den här åldern har också andra problem att syssla med, som kan ge den en viss osäkerhetskänsla och oro. Hit hör bland annat, att man gärna funderar över, hur framtiden skall gestalta sig, vilket yrke man skall välja o. s. v.

4. Könsorganens byggnad.

a. *Allmänna synpunkter:* Hos vardera könet finns ett par könskörtlar, som är symmetriskt placerade. Från dem leder till en början pariga utförsgångar, som sedermera förenas i en gemensam, oparig utförsgång. Det är de gemensamma grunddragen hos bägge könens fortplantningsorgan. De anatomiska skillnader, som finnas mellan manliga och kvinnliga könsorgan, beror på anpassningen till deras olika uppgifter. De yttre könsdelarna är utbildade med tanke på mannen som den part, vilken avger könsceller, och kvinnan som mottagande part. Hos kvinnan är de inre könsdelarna så utbildade, att de skall kunna fullgöra sin uppgift vid fosterutvecklingen och förlossningen.

Man skiljer mellan *yttre* och *inre* könsdelar. Med yttre avses de delar av könsorganen, som äro synliga utanpå kroppen, med inre de delar, som ligga inne i den.

b. *De manliga könsorganen:* Hos mannen kallas könskörtlarna *testiklar* eller *stenar*. De är plommonstora, äggformade kroppar, som ligger nedsänkta i en hudsäck, *pungen*. Testiklarna är mycket känsliga för stötar och tryck. Även ganska ofarliga slag utlöser mycket häftiga smärtor. Testiklarnas uppgift är att bilda manliga könsceller, *sädesceller*, och testikelhormon (*androsteron*).[1]

[1] De sädesproducerande cellerna är känsliga för värme och fordrar en temperatur, som är något lägre än kroppstemperaturen. I pungen finns därför muskeltrådar i väggen. När kroppen genom ansträngning är upphettad eller när man har feber, slappas muskeltrådarna och pungen blir utvidgad och slapp. Om man fryser eller om kroppen t. ex. genom ett kallt bad blir kraftigt avkyld, drar pungen ihop sig till en liten rundad, hopskrumpnad bildning. — Testiklarna är sällan lika stora. Vanligtvis är den ena testikeln — oftast den vänstra — något större. Den blir därigenom tyngre och hänger något längre ned än den andra. Så gott som hos alla män har pungen därför framifrån sett en osymmetrisk form. Man beräknar, att hos en frisk man i hans bästa år innehåller en enda normal *sädesuttömning* omkring 200—300 miljoner sädesceller. Under en månad kan 3—4 miljarder färdiga sädesceller bildas. En sådan produktion fortgår hos friska män under flera årtionden.

Intill testikelns överdel och utmed dess bakre kant ligger *bitestikeln* (demonstration på plansch). Den är bildad av en grov slingrad gång och står inåt i förbindelse med testikeln och utåt med sädesledaren. Vid svårartad gonorrhé förändras bitestikeln (den blir hård och öm) (se sid. 79).

Av planschen framgår, hur utförsgångarna, sädesledarna, går. Omkring deras inmynning i urinröret finns en kastanjeformad körtel, *blåshalskörteln* (próstata), som avsöndrar ett klart och segt sekret. Hos äldre män blir denna ofta förstorad. Det medför svårigheter för dem att tömma urinblåsan. Blir besvären mycket stora, kan den förstorade delen av blåshalskörteln avlägsnas operativt, varvid besvären försvinner.

Urinröret, urinblåsans utförskanal, är i sin yttre del omgivet av en mjuk vävnad, manslemsvävnaden.

Manslemmen eller *penis* (demonstration på plansch) är uppbyggd av *svällkroppar*. En omsluter urinröret (demonstration på plansch) och bildar längst fram *ollonet*. Två andra (de största) ligga jämsides ovanpå urinrörets. Ollonet omges av ett hudveck, *förhuden*, som bildar *förhudsfickan*. Ofta räcker förhuden inte till för att täcka ollonet. Förhuden skall hos den vuxne lätt kunna dras tillbaka över ollonet. Det är lämpligt att regelbundet rengöra förhudsfickan från där bildade avsöndringar och ansamlade föroreningar. Det händer inte så sällan, att förhuden är så trång, att den icke eller blott med svårighet kan dras över ollonet. Det kallas *förhudsförträngning*. Den medför rätt ofta *förhudsinflammation*. Då blir förhudspartiet rodnat, svullet samt ömmar starkt. Från förhudsmynningen kommer då också ofta en varig flytning. Åkomman är litet besvärlig men i regel helt ofarlig och kan lätt botas av läkare. Själva förhudsförträngningen kan en läkare lätt avhjälpa genom ett mycket enkelt och ofarligt ingrepp. Det är allt skäl att låta honom göra det, ty förhudsförträngning kan utom att ge upphov till inflammation också *hindra samlag*. Hos vissa folk begagnar man sig av *omskärelse* d. v. s. borttagande av hela förhuden strax efter födelsen av hygieniska — och även religiösa skäl.

Manslemmens viktigaste uppgift är att överföra sädesvätskan till kvinnans könsorgan. När så skall ske, måste den vara styv. Det åstadkommes genom att blodavflödet från manslemmen hindras, varigenom denna ökar i volym och fasthet (*erektion*).

Sädesvätskan (*säden*) innehåller *sädesceller* från testiklarna och *sekret* främst från bitestikeln och blåshalskörteln. Sekretet från den sistnämnda innehåller ämnen, som underlättar sädescellernas rörelser. En sädescell är 6/100 mm lång. Den består av *huvud*, som innehåller cellkärnan med arvsanlagen, *mellankropp* och *svans* (se plansch).

c. *De kvinnliga könsorganen:* Kvinnans könskörtlar kallas *äggstockar* eller *ovarier*. De är belägna en till höger och en till vänster i bukhålan. Till form och storlek påminner vardera äggstocken närmast om en krakmandel. I äggstockarna bildas de kvinnliga könscellerna, *äggen*, samt två slags hormon, äggstockshormon (*östrón*) och gulkroppshormon (*progesterón*). När ett ägg är moget, avstötes det från äggstockens yta (1 ägg var 28:e dygn från vänster eller höger äggstock; någon gång kunna dock två ägg avstötas samtidigt).[1]

Äggstockarna står inte som testiklarna genom direkt anslutna utförsgångar i förbindelse med de yttre könsdelarna. När ett ägg avstötes, kommer det ut i bukhålan och uppfångas där av *äggledarens* inre, mot äggstocken vända, fransade, trattlika ände. Denna liksom »sveper om» äggstocken. Genom egna rytmiska rörelser och sådana hos äggstocken själv kommer den att stå i kontakt med äggstockens hela yta. Genom muskel-

[1] Man beräknar, att vid födelsen finns ända upp till 400 000 ägganlag i varje äggstock. Till skillnad från testikeln producerar äggstockarna inga nya könsceller under livet. De flesta äggen går under. Vid könsmognaden torde i varje äggstock finnas omkring 36 000 ägg. Av dem är det endast 300—400, som kommer till mognad. Återstoden dör successivt. När alla ägg har dött, kan självfallet kvinnan icke längre få några barn.

rörelser hos äggledaren »suges» ägget in i denna och föres till *livmodern*, i vars övre del äggledarna mynnar, en från vänster och en från höger.[1]

Livmodern är ett muskulöst, knappt decimeterlångt, päronformat organ, som i sin övre tjockare del, *livmoderkroppen*, från vardera sidan mottar en äggledare och som i sin nedre, smalare del, *livmoderhalsen*, genom *livmodermunnen* står i förbindelse med *slidan*, som mynnar utåt. Den del av livmoderhalsen, som skjuter ned ett stycke i slidan, kallas *livmodertappen*. Livmoderslemhinnan genomgår månatliga förändringar, som gör den ägnad att mottaga befruktade ägg. Körtlarna i livmoderhalsens slemhinna avsöndrar ett geléartat slem, som helt uppfyller livmoderns halskanal. Det skall förhindra, att skadliga ämnen tränger in i livmodern.

Slidan är ett rör, som är uppbyggt av bindväv, muskulatur och slemhinna.[2]

Slidan mynnar i *förgården*, som begränsas av *de stora* och *de små blygdläpparna*.

5. Menstruationen sedd i hormonlärans ljus.

Bekräftelsen på inträdd könsmognad hos flickan är, att en regelbundet återkommande blödning från könsorganen, *menstruation* eller *reglering* inställer sig vanligen med 28 dagars mellanrum. Könsmognaden kan dock ha inträtt redan *före* den första menstruationen.

Könsmognadens inträde beror på insöndring av *gonadotropin* från undre hjärnbihangets, *hypofysens*, framlob. Under hela sin verksamhetsperiod är könskörtlarna beroende härav och även av andra inresekretoriska körtlar. Under inverkan av gonadotropininsöndring mognar ungefär var 28:e dag ett ägg i *endera* äggstocken. Undantagsvis mognar två eller t. o. m. flera ägg. Ägget, vars diameter är ungefär 0.2 mm, är omgivet av en liten vätskefylld blåsa, en *follikel*, som genom vätskeökning tilltar i storlek och kan bli 1—2.5 cm i diameter. Därigenom kommer follikeln alltid att bukta ut på ytan av äggstocken. Genom vätsketrycket brister den och ägget avstötes. Från follikelväggens celler insöndras ett hormon, äggstockshormon eller *östron*. Det verkar direkt på livmodern, så att den förbereder sig på att motta ett befruktat ägg. Förberedelsen består bland annat i att livmodermuskulaturen och livmoderkroppens slemhinna stimuleras att tillväxa kraftigt. När follikeln brustit och ägget avstötts, bildar cellerna i follikelns vägg en cellmassa med gulaktig färg, *gulkroppen*, som uppfyller hela den gamla follikelhålan. Gulkroppen bildar ett hormon, gulkroppshormon, *progesteron*, som påverkar livmodern så, att dess muskulatur slappas och slemhinnan mognar genom inlagring av näringsämnen, som skall tjäna ägget till föda under de första dagarna. Gulkroppen tillbakabildas sedan och efter 14 dygn återstår blott ett »ärr» efter den. Insöndringen av progesteron pågår, så länge som gulkroppen existerar och upphör, när denna är helt tillbakabildad.

Nu kan man med hjälp av hormoninsöndringen förklara menstruationsförloppet. Den tidrymd på 28 dygn, som ligger mellan två menstruationer, indelas på följande sätt: Under de 14 första dygnen tillväxer livmoderslemhinnan till sin fyrdubbla tjocklek under inverkan av äggstockshormonet östron. Ungefär vid det 14:e—15:e dygnet lösgöres ägget och börjar sin vandring genom äggledaren mot livmodern. Ägg kan dock dessutom hos fruktsamma kvinnor avstötas även vid andra tidpunkter. Under förutsättning att ägget

---

[1] Äggets passage genom äggledaren fram till livmodern torde ta en tid av 10—12 dygn. Sannolikt kan ägget ligga någon del av tiden i en utvidgad del av äggledaren. Sker befruktning, inträffar denna omedelbart efter äggavlösningen. Redan några timmar senare torde ägget vara befruktningsodugligt.

[2] I slidans yttre del sitter en tvärställd hinna, *mödomshinnan*, som i regel går sönder vid det första *samlaget*. Hinnans bristning, som kallas *defloration*, medför i regel någon smärta och en lätt blödning. Hinnan läker sedan inte ihop.

inte blir befruktat under sin passage, inträffar följande: Under det 15:e till 28:e dygnet påverkas livmodern av det insöndrade gulkroppshormonet, progesteronet. (Äggets passage sker under 15:e till 25:e—27:e dygnet). Slemhinnan »mognar» och i densamma bildas även ett slags körtlar. Blod- och lymfkärl förstoras även. När progesteronets verkan upphör något före det 28:e dygnet, upphör slappheten i livmodern. Det blir då sammandragningar, varigenom slemhinnan utom de djupaste lagren avstötes. Därvid rivs blodkärlen sönder och det uppstår en blödning. Blodet avgår genom slidan utåt. Vid den tidpunkten är det obefruktade ägget framme i livmodern. Menstruationsvätskan är dock icke blod i vanlig mening. Den levrar sig ej som vanligt blod. Den innehåller även de avstötta delarna av livmoderslemhinnan. Redan under pågående menstruation börjar livmoderslemhinnan under inverkan av östron att nybildas. Varje menstruation är ett bevis på, att den kvinnliga organismen gjort sig beredd att motta ett befruktat ägg, men att den gjort det förgäves.[1]

Har befruktning inträtt, upphör också i de allra flesta fall menstruationen. Det är en helt naturlig följd av att gulkroppen fortsätter sin verksamhet.

Menstruationerna inställer sig ibland snart nog efter barnets födelse, men ibland först fram emot amningstidens slut. Det behöver dock inte betyda, att en ammande kvinna icke kan befruktas före den första menstruationen.

6. *Klimakteriet.*

En kvinna fortsätter att menstruera, så länge hennes äggstockar under inverkan av gonadotropininsöndring producerar mogna ägg och insöndrar östron och progesteron. När det inte finns några ägg längre, bildas ej heller längre östron eller progesteron. Då kan ej heller någon menstruation uppträda. Den tidpunkt, när det inträffar, kallas *klimakterium*. I vanligaste fall äger det rum i 45—50-årsåldern. Klimakteriet betecknar mer eller mindre tydligt en gränslinje i kvinnans liv.

7. *Pollutioner.*

Bekräftelsen på inträdd könsmognad hos ynglingen är uppträdandet av *sädesuttömningar* eller *pollutioner* under sömnen. De börjar vanligen i 14—15-årsåldern. Sädesuttömningarna beror på att testiklarna börjat producera sädesceller och att ett visst behov av uttömning gör sig gällande. Det hela är en fullt naturlig sak och ingenting att oroa sig för. Det är dock rätt vanligt, att pojkar vid sådana tillfällen får ångest- och skuldkänslor, som kan bli rätt besvärande. Pollutionerna är naturens eget sätt att reglera det uppvaknande driftslivet. Vid pollutioner skall man komma ihåg att efteråt tvätta sig ordentligt ren.

8. *Onani.*

Pollutioner brukar inträffa under sömnen. I vaket tillstånd kan sädesuttömning framkallas genom konstlad retning av manslemmen. Retningen kallas onani. Det har visat sig, att onani är vanlig hos bägge könen. Hos flickor kan onani åstadkommas genom retning av de yttre könsdelarna. Förr ansåg man, att onanin var farlig och kunde medföra

[1] Om nu ägget har blivit befruktat, vilket vanligtvis sker uppe i äggledaren, så blir händelseförloppet ett annat. Ägget fäster sig i livmoderslemhinnan och insöndrar hormon, som gör att gulkroppen inte tillbakabildas. Dessutom insöndrar det själv progesteron. Gulkroppens och äggets progesteron gör att livmodern förblir slapp och fortsätter att göra livmoderslemhinnan uppluckrad och kärlrik. Det är en förutsättning för, att det befruktade ägget, som ligger nedsänkt i själva livmoderslemhinnan, skall förbli livsdugligt och kunna utvecklas.

sjukdomar av allvarlig karaktär. Numera har man klart för sig, att den åsikten är felaktig. Man behöver inte gå och ha skuldkänslor och oro för onanins skull, men man måste ju förstå, att onani är en föga trevlig vana. Det är främst därför, att onanin medför ett många gånger plågsamt medvetande om, att man inte riktigt är »herre över sig själv», som den inger en nedsatt självkänsla.

Benägenheten att onanera beror på ett inre sexuellt spänningstillstånd, som pockar på utlösning. I vissa fall kan detta ha åstadkommits genom att fantasin alltför mycket och ensidigt sysslat med sexuella föreställningar. Därigenom åstadkommes lätt ett stegrat sexuellt spänningstillstånd, som förutom till ökad onani kan leda till ett i förtid påbörjat sexuellt samliv. Denna ensidiga inriktning av fantasilivet inverkar hämmande på andra sidor av intellektuell verksamhet.

Sund och frisk ungdom av i dag har mycket i sin tillvaro, som utgör en nyttig motvikt till detta. Härdande sport och friluftsliv medför en sund fysisk trötthet. Den verkar avslappande på den sexuella spänningen och inriktar intresset på sådant, som hör samman med ett naturligt och friskt ungdomsliv. Det bör därför framhållas, att ett flitigt deltagande i stärkande idrott och friluftsliv i olika former — givetvis efter måttet av vars och ens krafter — har betydelse icke blott för den kroppsliga hälsan utan även i lika stor utsträckning för tanke- och fantasilivets sunda inriktning. Även vanan att ägna sin fritid åt ideella intressen av olika slag har härvidlag en välgörande inverkan.

9. Befruktning.

Vi redogör nu för *befruktningen*. Därmed menas, att en sädescell »sammansmälter» med ett ägg. D. v. s. det är cellkärnan i sädescellens huvud, som efter att ha frigjort sig från mellankropp och svans, inträngер i ägget, där en *kärnsammansmältning* (efter kromatinets sammanbakning till kromosomer) äger rum. I samma ögonblick som inträngandet sker, stelnar äggets yta till en hinna, som förhindrar senare ankommande sädesceller att tränga in.

För att ett ägg skall bli befruktat, fordras att *såväl man som kvinna* producerar livsdugliga könsceller och att sädesvätskan inkommer i slidan. Det sker vid *samlag (könsumgänge)*, då manslemmen i erektionstillstånd införes i slidan; genom friktion mot dess vägg framkallas sädesuttömning.

Vidare är det nödvändigt, att inga mekaniska eller kemiska hinder finns för sädescellernas uppträngande genom livmodern till äggcellen (i äggledaren), samt att en av sädescellerna verkligen når fram till ägget, innan antingen äggets befruktningsduglighet eller sädescellernas rörlighet upphör.[1]

10. Sterilitet.

Har ett giftermål varat 2—3 år och det varit makarnas önskan att få barn, men äktenskapet alltjämt är barnlöst, anser man, att utsikterna att få barn är små. Då säges *sterilitet* föreligga. Man beräknar, att 10 % av alla äktenskap är barnlösa eller *sterila*.

[1] Det bör påpekas, att en frisk kvinna under vissa tidsperioder ej kan bli befruktad (= är steril). Så är fallet före könsmognaden och efter klimakteriet samt *i viss utsträckning* under amningstiden. Under övriga delar av fruktsamhetstiden har det visat sig, att befruktningsförmågan i allmänhet icke är lika stor hela tiden mellan två på varandra följande menstruationer. Erfarenheten har visat, att närmast före och närmast efter en menstruation är utsikterna för befruktning mindre än mitt emellan två menstruationer. Det bör dock påpekas, att detta icke äger allmängiltighet, utan att det många gånger visat sig, att en kvinna kan bli befruktad *när som helst*. Man har med framgång utnyttjat kunskapen om att befruktningsmöjligheten är *störst* just mitt emellan två menstruationer. Det finns ett flertal exempel på, att makar, som i åratal levat i ett sterilt äktenskap, fått sin längtan efter barn uppfylld, sedan de blivit upplysta om den saken.

Det kan bero antingen på mannen eller på kvinnan eller på bägge. I omkring 1/3 av alla fall beror den äktenskapliga steriliteten på mannen.[1]

Om möjligheten att med läkares hjälp häva en konstaterad sterilitet, skall här blott sägas, att det i vissa fall går för sig; i andra fall går det inte. En läkare kan vanligen ge besked om, vem av makarna som är steril och om orsaken till barnlösheten. Vidare kan han ordinera lämplig behandling i de fall, där en sådan har någon utsikt att medföra en positiv förändring. Däremot bör det allvarligt understrykas, att man *under inga förhållanden bör anlita kvacksalvare.*

11. Könsbestämning.

I samband med befruktningen står två spörsmål, könsbestämningen och proportionen mellan könen hos nyligen anlagda foster.

I varje familj, där modern är gravid, är man ju alltid mycket nyfiken på, om det väntade barnet skall bli en gosse eller en flicka. Många gånger får man höra, att det anses, att det väntade barnets kön bestämts av moderns levnadssätt under havandeskapet o. dyl. Detta är felaktigt. Det är nämligen så, att *barnets kön bestämts i själva befruktningsögonblicket och sedan icke med några medel kan ändras.* Vad är det då, som avgör, om det skall bli en gosse eller en flicka?[2]

---

[1] Vilka är då orsakerna till sterilitet? Hos mannen kan den förorsakas av sådana förändringar, som leder till att inga sädesceller produceras, eller att de sädesceller, som bildas, är mindervärda. Den kan också bero på att utförskanalerna är slutna eller på oförmåga av normal sädesuttömning. Den vanligaste formen av manlig sterilitet är den, då bitestiklarna dubbelsidigt har blivit inflammerade genom en svårartad eller misskött gonorrhé. Inflammationen leder till, att båda sidornas utförsgångar blir hoplödda och sädescellernas passage utåt avstängd. Genom läkare kan besked erhållas, huruvida steriliteten är av sådan art, att den kan hävas eller inte.

Sterilitet hos kvinnan, som är något mera vanlig än hos mannen, kan orsakas av förändringar i könsorganens normala byggnad, av inflammationer, hormonrubbningar m. m. Oftast förorsakas inflammationerna av gonorrhé. Vid inflammation av äggledarna blir dessa lätt hoplödda. Då uppstår passagehinder för äggen. Inträffar det i bägge äggledarna, blir kvinnan steril. Äggledarens rörlighet, som är nödvändig för uppfångandet av ägget och transporten av ägg och sädesceller, kan också bli förminskad. Infektioner uppkomna vid osakkunnigt utförd fosterfördrivning medför ävenledes ofta sterilitet. Slutligen kan en ovanlig form av sterilitet bero på, att mannens och kvinnans arvsanlag inte passa ihop, inte kunna ge upphov till utvecklingsdugliga foster.

För att havandeskap skall uppstå och förlöpa normalt, fordras en viss harmoni i det hormonala samspelet. Föreligger inte en sådan, blir det ingen befruktning. Härvidlag är *flera* inresekretoriska körtlar av betydelse. Det behövs blott rubbning i insöndringen från *en* av dem, för att sterilitet skall uppstå. En steril kvinna, som vill ha barn, måste därför noggrant undersökas också med avseende på de inresekretoriska organen, för att kunna få rätt behandling.

Men även kvinnor med normal hormonbalans kan bli sterila på grund av ådragna hormonrubbningar. Så inträffar inte sällan efter fosterfördrivning. Även om en sådan förlöper till synes lyckligt och utföres under hygieniska förhållanden, så finns dock risk, att sterilitet uppstår. Det plötsliga avbrytandet av det hormonreglerade havandeskapet medför en rubbning i hormonbalansen, som ibland kan vara av så djupt ingripande natur, att den blir bestående.

[2] Förslag till förklaring. Tidigare har det talats om cellen och dess byggnad. I cellkärnan finns ett finmaskigt nät av en starkt färgbar substans, *kromatin* (av det grekiska ordet chroma = färg). När cellerna skall dela sig, bakar kromatinet ihop sig till olika formade bildningar, *kromosomer*. Antalet sådana är alltid detsamma i alla kroppsceller. Däremot är kromosomantalet mycket olika hos olika djur och växter. Människan har 48 kromosomer i kroppscellerna. Jämför man kromosomuppsättningen hos en man och en kvinna, visar det sig, att 46 av de 48 kromosomerna, *parvis* ordnade till 23 par, är lika, medan de 2 återstående icke överensstämma. Dessa 2 s. k. *könskromosomer* finns hos kvinnan som ett par lika utbildade *x-kromosomer*. Mannen har endast *en* x-kromosom och dessutom en *y-kromosom*, till vilken motsvarighet saknas hos kvinnan. Kvinnans kromosomuppsättning är sålunda 23 par vanliga kromosomer och 1 par x-kromosomer, och mannens 23 par vanliga kromosomer och en x- och en y-kromosom. (Demonstration på plansch.) Vid befruktningen sker en sammansmältning av kromosomuppsättningen från en sädescell med den

12. Proportionen mellan könen hos fostren. (Se fotnot.)[1]

13. Havandeskapet.

a. *Graviditetssymptom:* När befruktningen har ägt rum, börjar fosterutvecklingen. Den tid, då den pågår, kallas *havandeskap, grossess* eller *graviditet.* Kvinnan säges vara *havande* eller *gravid* eller befinna sig i *grossess.* Det första tecknet på inträtt havandeskap är att menstruationen upphör.[2] Efter sex veckor och ibland även tidigare börjar kvinnan i regel känna sig illamående. Obehagen inställer sig oftast om morgnarna och yttrar sig i kväljningar med eller utan kräkningar. Besvären, som är mest utpräglade under andra och tredje fostermånaderna, upphör *vanligen* under femte fostermånaden. Ett annat graviditetstecken är, att kvinnan kan frampressa några mjölkdroppar ur brösten. Önskar en kvinna redan på ett mycket tidigt stadium erhålla visshet om, huruvida befruktning har inträtt eller inte, finns numera mycket pålitliga undersökningsmetoder, bland annat *Friedmann-Schneiders* och *Aschheim-Zondeks graviditetsreaktion.*[3] Sådana undersökningar utföras bland annat av Statens Bakteriologiska Laboratorium.

b. *Fosterutveckling:* Befruktningen av ägget äger rum i en av äggledarna, varifrån ägget föres ned i livmodern. Genom hormonala impulser från ägget till gulkroppen, kvarstår den senare och tillbakabildas inte. Den fortsätter sålunda att producera progesteron, varför livmoderslemhinnan ej avstötes eller ger upphov till menstruationsblödning. (Även ägget självt insöndrar progesteron.) Ägget sänks in i den uppluckrade och blodfyllda livmoder-

---

hos äggcellen. Skulle nu könscellerna innehålla samma kromosomantal som kroppscellerna, så skulle det befruktade ägget få *dubbelt så många* kromosomer som kroppscellerna har hos fadern eller modern. För varje ny generation skulle på så sätt en kromosomfördubbling äga rum. Något sådant vore orimligt. Därför måste kromosomantalet vid könscellernas bildning minskas till hälften. Så sker också. När könsmodercellerna i könskörtlarna underkastas sin mognadsdelning och bildar könsceller, minskas kromosomantalet till hälften. Det kallas för *reduktionsdelning.* Genom den kommer sålunda varje ägg att innehålla *23 kromosomer och 1 x-kromosom.* Med tanke på kromosomuppsättningen bildas det däremot *två* slags sädesceller. Halva antalet får *23 kromosomer + 1 x-kromosom,* medan den andra hälften får *23 kromosomer + 1 y-kromosom.* Om nu en sädescell med x-kromosom befruktar ägget, får det befruktade ägget 46 kromosomer + 2 x-kromosomer. Det är den kromosomuppsättning, som finns i kvinnans kroppsceller. Alltså är det befruktade ägget i befruktningsögonblicket bestämt att utvecklas till en flicka. Om däremot en sädescell med 23 kromosomer + 1 y-kromosom befruktar ägget, så blir det befruktade äggets kromosomuppsättning 46 kromosomer + 1 x-kromosom + 1 y-kromosom. Då utvecklas äggcellen till ett foster av gossekön.

Kromosomerna är bärare av *arvsanlag.* Då det befruktade ägget får lika många kromosomer från modern som från fadern, följer därav, att *ett barn ärver hälften av sina anlag från modern och hälften från fadern.*

[1] Då det bildas lika många sädesceller med x-kromosom som sädesceller med y-kromosom, skulle man vänta sig, att det anläggs lika många foster med gossekön som med flickkön. Man vet emellertid ingenting exakt om i vilka inbördes proportioner könen anläggs. Men man vet, att det föds ungefär 106 gossar på 100 flickor. Vidare känner man till, att under fosterutvecklingen vid så sen tidpunkt att könet kan bestämmas, inträffar omkring 150 missfall med gossefoster på 100 med flickfoster. Det är då *tänkbart,* att vid befruktningen proportionen är 100: 100 och att de tidiga missfallen huvudsakligen äro »kvinnliga» ägg. Bland de senare missfallen överväger emellertid gossarna.

[2] Det kan hända, att vissa kvinnor ha menstruationsliknande blödningar någon eller några gånger efter inträdd befruktning, men blödningen är i så fall betydligt svagare.

[3] Den grundar sig på det förhållandet, att de kvinnliga könsorganen, främst moderkakan, insöndrar ett graviditetshormon i stora mängder. Det utsöndras från blodet till urinen. Genom att spruta in en liten kvantitet dylik urin på en icke könsmogen råtta, kan graviditetshormonet på några få dagar få råttans könsorgan att utveckla sig hastigt. Redan någon vecka efter befruktningen kan denna metod ge ett säkert utslag.

slemhinnan och kommer på så sätt i kontakt med livmoderväggens kärlrika delar. Genom veckbildningar från äggets sidopartier och nedsänkning mellan dessa veck av det blivande fostret utbildas redan på ett mycket tidigt stadium tvenne inuti varandra liggande s. k. »*fosterhinnor*», som omsluter fostret. Emellan fosterhinnorna och fostret finns en vätska, »*fostervattnet*», som gör, att fostret är skyddat t. ex. mot stötar. Ägget underkastas upprepade delningar och omges redan tidigt av små fransar. Så småningom tillbakabildas fransarna utom på den sida, som är vänd mot livmoderväggen. Där utvecklas de desto kraftigare, trängs samman och bildar till slut en väl avgränsad, enhetlig bildning, *moderkakan* eller *placentan*, vars fransar borrar sig in i livmoderslemhinnan och där omspolas av moderns blod. När ägget börjar utvecklas, kallas det *foster*. Genom moderkakan står fostret i kontakt med modern. Kontakten, som är mycket intim, är en förutsättning för fostrets utveckling och liv. Blodkärl från fostret till moderkakan och dess fransar möjliggör för fosterblodet att i moderkakan till moderns blod avge koldioxid och andra förbränningsprodukter (genom diffusion) och att därifrån uppta syre, lämpliga näringsämnen och skyddsämnen. På så sätt kommer moderkakan att fungera som både matsmältnings-, andnings- och utsöndringsorgan.[1]

Fostret är till en början mycket litet men utvecklas hastigt. (1 mån. = 1 cm; 3 mån = 9 cm; 9 mån. = 40—50 cm). Parallellt med fostrets tillväxt förstoras livmodern. Barnet väger i allmänhet vid tiden för födelsen 3—3 1/2 kg. Vid 5 månaders fosterålder (4 1/2 mån. hos en *om*föderska), då livmodern har kommit i kontakt med bukväggen, har fostrets muskulatur utvecklats så pass mycket, att extremiteternas rörelser känns som de första *fosterrörelserna*.

c. *Beräkning av nedkomsten:* Havandeskapet räcker i regel 280 dygn räknat från den sista menstruationens *första* dag (= 9 månader och 1 vecka efter denna dag). Omkring det datum man då får, är barnets nedkomst att vänta. Det inträffar inte sällan, att barn föds avsevärt tidigare eller senare än beräknat.[2]

d. *Läkarkontroll:* Havandeskapet är för en frisk kvinna en naturlig företeelse, men innebär en påfrestning på organismen. Hon bör därför stå under läkarkontroll. En sådan bör ske åtminstone *tre gånger;* den första under havandeskapets början, den andra i 5:e eller 6:e fostermånaden och den tredje 4—6 veckor före förlossningen. Vid första besöket undersöks hälsotillståndet i allmänhet och kvinnans lämplighet som barnaföderska. Däri ingår bland annat ett konstaterande av om bäckenöppningen är tillräckligt vid, så att kvinnan utan risk skall kunna föda barnet. Vidare beräknas hur långt havandeskapet framskridit och tidpunkten för nedkomsten, om så är möjligt. Vid andra besöket ges säkrare utgångspunkter att fixera dagen för förlossningen. Så kan konstateras, om allt förlöper normalt. I sjunde fostermånaden kan även upplysning ges om det blir tvillingar eller inte. Den saken avgörs genom att avlyssna hjärtljuden. Finns två foster, röjs det genom att två fosterhjärtan slår. Om det är tvillingar kan också utrönas genom röntgenfotografering. Det

[1] För undvikande av missförstånd bör det påpekas, att fostrets och moderns blodkärlssystem är *skilda åt*. Moderns blod cirkulerar *icke* genom fostrets blodkärl. Deras kärlsystem är självständiga men står i så intim kontakt, att en diffusion eller osmos genom skiljeväggen lätt går för sig. Därav följer också, att gifter som alkohol och morfin samt vissa sjukdomsalstrare som syfilismikroben överförs till fostret. Sjukdomar, som på sådant sätt kan överföras till fostret, kallas ibland något oegentligt för ärftliga. Det riktigare uttrycket är under fosterlivet förvärvade sjukdomar.

[2] Att förlossningen dröjer ända till 3 veckor över tiden, är ingalunda ovanligt. Hos barn, som är mycket för tidigt födda är möjligheterna att leva minskade. Nutidens förlossnings- och spädbarnsvård har dock stora möjligheter att hjälpa icke fullgångna barn att överleva den första, mest kritiska perioden. I förtid födda barn kan utvecklas till livsdugliga människor.

tredje läkarbesöket har främst till uppgift att kontrollera att fosterläget är riktigt. Det är av vikt, att urinen successivt kontrolleras under hela havandeskapet. Det är ej ovanligt, att havande kvinnor har äggvita i sin urin. Ibland kan äggvitan vara tecken på allvarlig sjukdom. Den kan leda till komplikationer under havandeskap och förlossning. I början räcker det med att undersöka urinen en gång i månaden. Under sjunde-åttonde månaderna bör ett prov undersökas var 14:e dag och under de 4—6 sista veckorna *ett prov varje vecka.* (Utföres kostnadsfritt av barnmorskor och på mödravårdscentraler.) En vanlig sjuklig rubbning under havandeskap är blodbrist. Erhålles lämplig medicin härför i god tid är allt vanligen gott och väl. Men beaktas inte blodbristen, innebär den risk för komplikationer vid förlossningen, som är förbunden med en viss blodförlust.[1]

e. *Havandeskapets hygien:* Livsföringen bör vara sund och naturlig. Är kvinnan van vid kroppsarbete eller hushållsarbete, bör hon fortsätta därmed, dock utan att överanstränga sig. Måttlig motion genom promenader o. s. v. är lämpligt, likaså frisk luft i bostaden samt rikligt med sömn och vila. Allt nattvak, allt vistande i rökiga lokaler eller i folksamlingar, särskilt under förkylningstider, är olämpligt. Likaså bör bruk av tobak och alkohol undvikas. Födan bör vara omväxlande och riklig. Det heter ju sedan gammalt, att en havande kvinna bör äta »för två». I allmänhet torde dock den vanliga portionen räcka till. Omsorgen att äta »för två», särskilt under de sista månaderna, gör, att kvinnan ibland ökar i vikt mera, än som är lämpligt. Därför är nog en viss återhållsamhet med mat och dryck på sin plats. Det får dock ej fattas så, att kvinnan skall svälta sig. Det kan ur flera synpunkter vara till skada. Någon särskild diet är icke behövlig. Dock är det lämpligt att icke berika födan med alltför mycket fettbildande och förstoppande ämnen. Alltför ensidig kost bör undvikas. Födoämnen, som innehåller vitaminer, kalcium-, järn- och fosforföreningar bör användas. Sådant får man genom att förtära färskmat, mjölk, ost, ägg, grovt rågbröd, råkost, frukt, bär och grönsaker. En viss återhållsamhet med saltmat bör iakttagas. I vissa fall är det lämpligt att säkerställa kalktillförseln genom intagande av väl avpassade kalkpreparat, men i allmänhet bör främst de naturliga kalkkällorna — mjölk och ost — utnyttjas. En havande kvinna bör ha minst ¾—1 liter mjölk per dag.[2]

Klädedräkten bör lämpas efter förhållandena. Åtsittande kläder är olämpliga. Under havandeskapets senare del är det ofta utmärkt att begagna sig av en bred bukgördel, en s. k. grossessgördel, som stöder buken nedifrån-framifrån. Den kraftiga viktökning, som fostret med fostervatten — i regel omkring 6 kg. tillsammans — utgör, innebär ofta en påfrestning på benen och fotvalven. Det ger sig ofta tillkänna som trötthet i fötterna och smärtsamma »sendrag» i vadmusklerna nattetid. Ibland är det lämpligt att genom användande av hålfotsinlägg skydda sig mot sådana besvär. Den växande livmodern försvårar ofta genom tryck på de uppstigande stora venerna blodavflödet från benen. Här orsakas då ibland åderbråck.

14. Förlossningen.

a. *Förebud. Fosterläge:* När fosterutvecklingen kommer in i nionde månaden börjar fostret sjunka ned något. Tidigare låg det så högt upp, att det tryckte mot mellangärdet och bröstkorgen och kunde förorsaka vissa besvär. Hos somliga kvinnor utgörs det första förebudet på förestående förlossning av s. k. förvärkar, ett par veckor före förlossningen. De yttrar sig i rytmisk återkommande ryggvärk, som varar några timmar och sedan upphör.

[1] I de fall, där kvinnan lider av någon kronisk sjukdom är det ytterst angeläget, att hon redan i havandeskapets början låter grundligt undersöka sig och blir ordinerad lämplig behandling.

[2] Under havandeskapet får kvinnan ofta en oförklarlig längtan efter eller motvilja för vissa födoämnen.

En viktig sak, för att förlossningen skall förlöpa normalt, är, att fostret har ett lämpligt läge. Det ligger vanligen med huvudet nedåt och har ryggen vänd åt ena sidan. Skulle fosterläget vara ett annat, är det av vikt, att en läkare fastställt det och att man på förlossningsanstalten är beredd på, att det kan bli förlossning med komplikationer.

b. *Förlossningens förlopp:* Förlossningen kan börja på olika sätt. Antingen är första tecknet *värkarnas* inträdande, eller också kan det hända, att fosterhinnorna brister och den vätska, som omger fostret, fostervattnet, avrinner. Värkarna är kraftiga och smärtsamma sammandragningar av livmodermuskulaturen, till en början med längre pauser emellan. Oregelbundna värkar kunna (se sid. 82) förekomma under den sista fostermånaden. Då förlossningen kommer i gång på allvar, blir det värkar med korta pauser emellan. För en förstföderska tar förlossningsarbetet i genomsnitt 20 timmar, men kan gå fortare. Först har värkarna till uppgift att öppna och vidga födelsekanalen d. v. s. livmoderns halsdel och slidan. De sista timmarna, då värkarna är s. k. *krystvärkar* (bukmuskulaturen och mellangärdet medverka i arbetet), sker utdrivningen av barnet. För en omföderska tar förlossningen omkring hälften så lång tid eller ännu kortare tid. Under slutskedet brukar narkos användas för att skona kvinnan för smärtorna. På ett tidigare stadium går detta icke för sig, då det skulle stoppa upp förlossningsarbetet. Dock kan under förlossningens senare del narkos med lustgas (kväveoxidul) utan olägenhet användas.

Ibland kan det hända, att förlossningen går mycket snabbt. Det kallas *störtförlossning*.[1]

Ibland händer det, att särskilt förstföderskor har *dålig värkkraft* och följaktligen orkar de inte med att föda fram sitt barn. Injektion med sådana ämnen, som stimulerar förlossningsarbetet, kan då vara till hjälp. Räcker inte detta, behöver kvinnan hjälp med själva framfödandet av barnet. Det sker då vanligen med hjälp av en förlossningstång. En sådan förlossning kallas *tångförlossning*.[2]

När barnet är framfött, hänger det fortfarande fast vid moderkakan genom *navelsträngen*. Genom den löpa fostrets blodkärl till och från moderkakan. Navelsträngen ombindes ett stycke från barnets bukvägg och avklipps. Navelsträngstumpen på barnets mage torkar in och faller av efter ett tiotal dagar. Kvar blir endast ett ärr på magen, *naveln*. När barnet inte längre genom navelsträngen erhåller syre från moderns blod, stiger kolsyrehalten i dess eget blod. När kolsyrehalten nått ett visst s. k. »tröskelvärde», retas andningscentrum i förlängda märgen. Andningsmuskulaturen börjar arbeta. Andningen kommer i gång och ger sig tillkänna, genom att barnet börjar skrika. Omedelbart efter födelsen droppas några droppar silvernitratlösning i barnets ögon. Det är en säkerhetsåtgärd för att skydda barnets ögon från att infekteras med gonorrhé-bakterier, om modern skulle ha gonorrhé. Det utgör även ett skydd mot andra bakterier. Det är i lag påbjudet, att varje nyfött barn skall underkastas en sådan behandling.

---

[1] *Åtgärder vid överraskande förlossning:* Ibland kommer förlossningen så överraskande och snabbt, att kvinnan inte hinner få sakkunnig hjälp. En sådan förlossning är praktiskt taget *aldrig* förenad med komplikationer, och det gäller blott för de närvarande att inte tappa huvudet. *Det viktigaste* är att se till, att barnet kan andas fritt. Man torkar därför bort blod och slem från barnets ansikte, och avlägsnar därstädes eventuellt befintliga delar av fosterhinnorna (s. k. segerhuva), samt lägger barnet så, att det får mun och näsa fria. Omedelbar avnavling är inte nödvändig, med den kan man vänta ganska länge, till och med om moderkakan skulle avgå. Blir man tvungen att navla av, gör man avnavlingen några *decimeter* från barnets kropp. Risken av att man inte har sterila artiklar till hands (eller ej är säker på att de äro sterila), är då minimal. När barnet senare kommer under sakkunnig vård kan då avnavlingen göras om.

[2] Om bäckenöppningen hos kvinnan är för trång för att barnet skall kunna framfödas oskadat, kan man, om kvinnans hälsa tillåter det, framta barnet på operativ väg genom att öppna bukväggen och livmodern; det kallas för *kejsarsnitt*.

En stund efter barnets framfödande utstöts *efterbörden*. Därmed menas moderkakan och fosterhinnorna. Under de närmaste timmarna sammandrar sig livmodern kraftigt. Livmoderns insida är efter förlossningen en enda stor såryta. Den bör få läkas i lugn och ro och skyddas för infektion. Tidigare var det rätt vanligt med sådan infektion, som tog sig uttryck i *barnsängsfeber*, ofta med dödlig utgång. I våra dagar är den dessbättre sällsynt, vilket beror på, att under hela förlossningen numera den mest noggranna renlighet iakttages. Kvinnans könsdelar rengöras ytterst noggrant före förlossningen, använda instrument äro kokade och de som biträda vid förlossningen iakttaga den mest minutiösa hygien.

c. *Barnsängstiden, amningstiden:* Efter förlossningen bör modern ligga till sängs omkring en vecka. Det behövs, dels för att hon skall återhämta krafterna, dels för att könsorganen skall återta sin normala form och livmoderslemhinnan läkas. Hon är under den tiden i stort behov av vila och sömn och får därför icke uppvaktas med många besök utan bör få vara i lugn och ro. Personer, som äro förkylda eller på annat sätt infekterade, får under inga förhållanden avlägga besök. Under de första dagarna är mjölktillgången i brösten ringa.[1] Amningstiden bör räcka så länge som möjligt, helst 7—9 månader. Har modern otillräckligt med mjölk, måste barnets kost kompletteras med *komjölkblandning*. Bröstmjölk är bättre än komjölkblandningar av olika skäl.[2]

d. *Intervall mellan barnsängarna. Lämpligaste ålder för barnaföderskor.* Havandeskap, förlossning och amning innebär en viss påfrestning på hela den kvinnliga organismen. För att undvika att mödrar i förtid blir utsläpade, är det därför av vikt, att barnsängarna inte följer för tätt på varandra (omkring 2 år mellan två barnsängar). Varje barnsäng bör åtföljas av en icke för knappt tillmätt vilo- och återhämtningstid. Den bästa åldern i en kvinnas liv för barnafödande är tiden mellan 20 och 30 år. Det är bättre ju närmare hennes 20-årsålder det första barnet kan födas. Vanligen är den första förlossningen den besvärligaste. Den blir i regel svårare ju äldre kvinnan är. Det är anledningen till att kvinnor i 35—40-årsåldern ofta drar sig för att bli förstföderskor och att många sent ingångna äktenskap blir barnlösa.

15. Tvillingfödsel.

I regel leder befruktningen till utveckling av *ett* barn. Ungefär en gång på 80 blir det dock *tvillingar*. Det vanliga är, att det då finns *två* ägg i stället för ett, som är på väg från äggstocken till livmodern och att *bägge* samtidigt blir befruktade. Sådana tvillingar kan vara av olika kön och blir inte mer lika varandra än två vanliga syskon. Det kan också inträffa, att det är *ett* ägg, som befruktas, men att detta omedelbart efter befruktningen underkastas en sådan delning, att *två fristående ägghälfter* bildas, som var och en utvecklas till ett barn. Sådana tvillingar har *identiskt samma anlagsuppsättning*

[1] Under första veckan »rinner mjölken till». Viktigt är, att den nyfödde »äter ur» brösten till sista droppen. Det stimulerar nämligen till ökad mjölkproduktion.

[2] Först och främst är det inte lätt för alla att ge blandningarna den rätta sammansättningen och att vid tillagandet iaktta alla hygienens krav. Sådana svårigheter finns inte vid bröstmjölksuppfödning. En orsak till tarmsjukdomar hos späda barn är just de nyss nämnda svårigheterna vid komjölksuppfödningen. Vidare innehåller bröstmjölken vissa skyddsämnen, som inte förekommer i komjölk eller som i varje fall inte brukar finnas där i tillräcklig mängd. Så t. ex. uppträder engelska sjukan, som beror på brist på D-vitamin, mera sällan och då i lättare form hos bröstbarn än hos flaskbarn.

och är *alltid av samma kön*. De kallas *enäggstvillingar* och blir varandra oerhört lika både till kroppslig och själslig utveckling under hela sitt liv.[1] Trillingfödsel förekommer ungefär en gång på 6 400 födelser. Fyrling- och femlingfödslar är mycket mer sällsynta.

16. »Förseende».

Människan har alltid förbundit frågor sådana som det väntade barnets kön, eventualiteten av tvillingfödsel, förekomsten av missbildningar och uppträdandet av födelsemärken och dylikt med moderns levnadssätt under havandeskapet och händelser, som timat därunder. På detta område florerar en vitt utbredd vidskepelse. Har en havande kvinna »försett» sig på en eldsvåda, så skulle barnet därför få ett eldrött födelsemärke etc. Här skall blott påpekas att sådant saknar varje grund. Barnets kön kan som förut nämnts för närvarande inte avgöras före födelsen.

17. Spontan abort.

Icke sällan händer det, att havandeskapet avbrytes i förtid och att fostret lösgöres från livmodervägen. Det kallas i dagligt tal ett *missfall* eller en *spontan abort*. Man beräknar att *vart tionde havandeskap* slutar med en spontan abort. Det betyder, att i Sverige över 10 000 havandeskap per år inte leder fram till födande av livsdugliga barn.[2] Sker fostrets avgång efter 28—30:e fosterveckan, kallas det icke missfall, utan *förtidsbörd*, emedan det framfödda fostret då kan bli vid liv.

Orsakerna till spontan abort är främst egenskaper hos ägget, som förhindrar en normal utveckling, eller sjukliga tillstånd hos fostret eller hos modern. Även befruktning av mindrevärda sädesceller kan ge spontan abort på ett tidigt stadium. På senare år har man allt mer beaktat den roll, som hormonrubbningar spelar. Otillfredsställande hormonbalans har stort inflytande på havandeskapets normala förlopp. Är icke samspelet mellan de olika körtlarnas insöndring avpassat härför, saknas förutsättningarna för havandeskapets utveckling. Då kan fostret avgå som en följd härav.

Vidare måste man räkna med, att abort ibland kan framkallas, om kvinnor, som i vanliga fall inte är vana vid tungt kroppsarbete, under havandeskapet nödgas utföra sådant eller i oförstånd befattar sig därmed. Att hastigt lyfta mycket tunga föremål eller att bära tunga bördor längre sträckor kan någon gång vara en tillräcklig orsak till abort. Likartad effekt kan uppstå efter en stark skrämselchock, eller om den gravida kvinnan kroppsligen skadas vid någon olyckshändelse.

18. Habituell abort.

Om en kvinna får upprepade spontana aborter, talar man om att *habituell (vanemässig) abort* föreligger.

---

[1] Studiet av enäggstvillingar är av stort värde, då man av deras utseende, karaktär och begåvning under vissa förhållanden kan få klart för sig, vilka egenskaper beror på nedärvda anlag och vilka beror på uppfostrans och miljöns inverkan. Det befruktade äggets delning på två lika hälfter kan ibland vara ofullständig, så att de bägge ägghälfterna hänger ihop. Då utvecklas s. k. *siamesiska tvillingar*. I allmänhet är dessa icke livsdugliga utan går snabbt under.

[2] Vid tidig spontan abort d. v. s. före den tredje fostermånadens slut, lossnar fostret med omgivande livmodersslemhinna och avgår i samband med en blödning. Vid sena aborter, d. v. s. från och med den fjärde fostermånaden, brister fosterhinnorna och fostervattnet rinner ut, varefter foster och efterbörd följer på samma sätt som vid en normal förlossning.

19. Provocerad abort (legal och illegal abort).

Provocerad abort (framtvingad abort) kallas i dagligt tal *fosterfördrivning*.

a. *Definitioner:* Såväl missfall som fosterfördrivning innebär båda fostrets avgång på ett icke färdigutvecklat stadium. Bägge är sålunda aborter. Skillnaden ligger i *vad* det är, som förorsakar fostrets förtidiga avgång. Fosterfördrivning förorsakas genom ingrepp utifrån eller genom intagande av sådana medel, som minskar förutsättningarna för havandeskapets normala fortsättning. Fosterfördrivningen kallas därför även för *provocerad abort* (framtvingad abort). Ur juridisk synpunkt skiljer man skarpt mellan två slags provocerade aborter, dels *legal* eller *lagligt tillåten* abort, dels *illegal* eller *lagstridig* s. k. *kriminell* abort.

b. *När företas legal abort?* Enligt abortlagen av år 1938 och förändringar i denna av år 1946 får havandeskap avbrytas, »när med hänsyn till kvinnans levnadsförhållanden och omständigheterna i övrigt kan antagas, att hennes kroppsliga eller själsliga krafter skulle allvarligt nedsättas genom barnets tillkomst och vården om barnet». Vidare företas legal abort, om kvinnans havandeskap tillkommit efter våldtäkt eller efter olika former av otukt, t. ex. mellan släktingar eller otukt med någon som är i beroende ställning eller otukt med minderårig, sinnessjuk eller sinnesslö kvinna. Legal abort företas slutligen om det väntas, att fadern eller modern genom arvsanlag kommer att överföra sinnessjukdom, sinnesslöhet eller farlig sjukdom till barnet. Ofta brukar i dessa fall *sterilisering* företas samtidigt. De legala aborterna utförs av en specialutbildad läkare. All abort, som företas på andra bevekelsegrunder än de nu nämnda, är illegal.

c. *Hur framkallas abort:*[1] Det viktigaste vid en provocerad abort är att iaktta den minutiösa hygien, som ingreppet fordrar, för att inte farliga komplikationer skall inträffa. Det sker om farliga bakterier med instrumenten föras upp i livmodern. Det gäller också att införa instrumentet på rätt sätt d. v. s. att verkligen finna livmodermunnen och få instrumentet infört i livmodern så att skador i slidans vägg eller livmoderns halsdel inte uppstår.

d. *Direkta abortrisker (primärrisker):* Granskas de risker, som är förenade med provocerad abort, måste man skilja mellan sådana vid legal abort, utförd av specialutbildad läkare och sådana vid illegal abort. Även om den vane läkaren företar en legal abort under bästa tänkbara hygieniska förhållanden, måste man räkna med, att den inte är helt riskfri.[2]

Riskerna vid en illegal abort är alltid mycket större än vid en legal. Den oskolade abortören har bristande kännedom om alla de risker, som är förenade med arbetet. Vidare måste man räkna med hans betydligt sämre hygieniska utrustning, eller att han i sin okunnighet inte tillfullo utnyttjar de hygieniska möjligheter, som kan stå till buds. I proportion härtill ökar också risken, att bakterier vid ingreppet förs in i livmodern och åstadkommer en inflammation av livmoderslemhinnan. Sprids inflammationen till bägge

[1] En metod att framkalla provocerad abort är att avlägsna hela fostret, fosterhinnor och moderkaka jämte livmoderslemhinnan; en fullständig utrymning av livmoderhålan sker då. Aborten kan också åstadkommas genom att en *sond* införes, som sticker hål på fosterhinnorna (s. k. *äggbinnestick*), så att fostervattnet avrinner. Följden blir då, att fostret framfödes för sig, varefter följer fosterhinnor och moderkaka, precis på samma sätt som vid en vanlig förlossning. Minst riskfyllt anse läkarna en sorts kejsarsnitt vara (vid långt gångna havandeskap).

[2] Det finns möjlighet för, att infektion trots alla försiktighetsmått uppstår i livmoderslemhinnan och som därifrån kan spridas vidare till äggledarna och bukhålan. En annan risk är, att kvarsittande rester av moderkakan vid oskickligt utförd utrymning kan ge upphov till svåra blödningar.

äggledarna, blir resultatet framtida sterilitet. Går den längre, når den äggstockarna och bukhålan. Då tillstöter bukhinneinflammation, en livsfarlig sjukdom, som fordrar omedelbar läkarhjälp.[1] Av vad som sagts, framgår tydligt, att det är ett *livsfarligt* företag att låta utföra illegal abort.

e. *Följdsjukdomar (sekundärrisker):* Man måste även räkna med att en illegal abort kan medföra vissa följdsjukdomar. Vanligast är kvarstående skador på livmoderslemhinnan, vars sekret då förstör uppträngande sädesceller. Följden blir sterilitet. Provocerad abort (sålunda även den legala) kan leda till en kraftig rubbning av hormonbalansen, som ofta ej kan bringas att återgå till det normala läget. Då havandeskapet är beroende av hormonsamspelets harmoni, följer därav, att många kvinnor till följd härav blir sterila för all framtid.

f. *Abortmotiv:* Undersöker man, vilka kvinnor det är, som — antingen av egen drift eller på grund av andras påtryckning — söker få illegal abort utförd, och av vilka skäl de gör det, finner man, att det är både ogifta och gifta kvinnor, men något fler ogifta än gifta. I de flesta fall kan man säga, att det barn, som väntas, icke är önskvärt och därför vill kvinnan bli befriad från plikten att föda det. Mycket ofta är det ekonomiska skäl, som dikterar åtgärden. Varken hon eller barnafadern har kanske någon möjlighet att försörja den lille, som väntas. Sjukdom och arbetslöshet är också vanliga abortmotiv. Ett annat skäl är rädsla för svår förlossning (efter 40-årsåldern). Inte sällan är den abortsökande en ogift kvinna, som »blivit med barn» och som för föräldrarnas, släktens och bekantskapskretsens skull inte vill visa sitt tillstånd. Hänsynen till barnafadern och de anhöriga och rädslan för skvaller och nedsättande omdömen gör, att hon hellre med risk för sitt eget liv besöker en abortör än låter det barn födas, som hon väntar.

g. *Straffbestämmelser:* Lagen utmäter stränga straff för illegal abort. För kvinnan kan det uppgå till fängelse i högst sex månader. Abortören straffas med straffarbete från sex månader upp till två år och vid vanemässigt brott för vinnings skull upp till sex år. Vid illegal abort *mot* kvinnans vilja får abortören högst tio års straffarbete och lider kvinnan därvid *svår skada,* blir straffet livstids straffarbete.

20. Utomäktenskapliga barn.

Sedan gammalt har det ansetts som vanärande att föda barn som ogift. Sådana barn har också intill våra dagar kallats *»oäkta»* till skillnad från de inom äktenskap födda, »äkta» barnen. Numera har det missvisande och ringaktande uttrycket »oäkta» försvunnit ur officiellt språkbruk och *det bör heller aldrig användas.* Man talar i stället om *utomäktenskapliga* barn. Naturligtvis måste de ensamstående mödrarna beklagas, för att de av skäl, som många gånger undandrar sig ett fördomsfritt och rättvist bedömande, råkat i en sådan situation. Den innebär ju ofta bland annat, att det blir svårare för dem att ge sina barn den vård och uppfostran, som de mänskligt att döma skulle fått inom en skyddad och ekonomiskt stabil familjemiljö.

Barn födda utom äktenskapet är lika bra människor som alla andra. De ha samma samhälleliga rättigheter som andra barn, och rå omöjligen för, att de fötts under andra omständigheter än dessa. Många kan under sina uppväxtår kanske ha haft det svårt

[1] Infektionen kan även från livmodern tränga in i livmodervägens blodkärl och ge upphov till en allmän blodförgiftning. Abortören kan under sitt sökande att finna öppningen in till livmodern skada livmoderhalsen eller träffa blodkärl i livmodervägen (blödningar). Han kan sticka tvärs igenom bakre delen av slidans vägg eller livmodervägen, ja till och med skada någon tarmslinga. Då infekteras bukhålan och följden blir bukhinneinflammation.

och fått försaka mycket. Ni kan var och en försöka att genom omtanke göra deras tillvaro ljusare. Unga ogifta mödrar skall ni som medmänniskor ge all den hjälp, som deras många gånger svåra situation kräver.

Ser vi hela frågan ur vidare synvinkel, blir resultatet, att samhället är i kraftigt behov av sådana åtgärder, som *verksamt underlättar tidig äktenskapsbildning* och därtill *sådana skyddsåtgärder*, som *minskar de ensamstående mödrarnas skara*. Vägen får dock icke gå över illegal abort.

21. De ensamstående mödrarnas ställning.

De ensamstående mödrarnas ställning är svår, bland annat därför, att många har en sträng, moraliserande inställning till dem. Den allmänna opinionens åsikt brukar vara hård och dömande. Detta utgör en svår psykisk belastning för gravida, ensamstående kvinnor och har oändligt många gånger varit den direkta anledningen till, att de åsamkas svåra lidanden eller i sin nöd tillgriper förtvivlade åtgärder, i många fall med tragiska följder. Många gånger har detta bildat det kompakta hinder, som omöjliggjort för dem att dra konsekvenserna av sin situation och enligt naturens ordning föda sina barn. Å andra sidan har moraluppfattningen varit ett värn för familjebildningen och dess värden. Familjen är varje mänskligt samhälles naturliga livsenhet. Endast den ger de säkraste garantierna för det nya släktets utveckling till goda medborgare. Även om uppfattningen i denna fråga sålunda många gånger är hård och omänsklig, så innebär ett generellt eftersläppande av dess krav, att familjelivet med dess rika möjligheter till god uppfostran allvarligt kan sättas på spel. Det ligger i varje stats självbevarelseintresse att med lämpliga medel tillse, att utvecklingen icke ges en sådan inriktning. Ni bör av detta förstå, att ett problem alltid har flera sidor och att man icke blott skall se till endast en sida av det.

22. Ungdomen och sexuallivet.

a. *Avhållsamhet:* Med detta nu sagda som bakgrund inställer sig osökt frågan, hur unga människor bör leva, för att den kvinnliga parten skall slippa råka i en sådan situation, att frågan om fosterfördrivning blir aktuell. Den enda rekommendation härvidlag som skola, föräldrar och uppfostrare i övrigt med gott samvete kan ge, är rådet att iaktta *avhållsamhet under uppväxtåren*. Beträffande avhållsamheten råder flerstädes den uppfattningen, att det skulle vara skadligt att vänta med sexuellt samliv till mera omdömesgill och mogen ålder. Det är inte riktigt! För friska unga människor är *avhållsamhet under uppväxtåldern fullkomligt ofarlig*. Avhållsamhet med dess driftspänning är dessutom en kraftkälla, som är personlighetsutvecklande. Faran med sexualförbindelser under uppväxttiden är, att man inte klart inser deras risker, inte är mogen att bära det ansvar och inte kan fullgöra de förpliktelser, som är knutna därtill. För flickan gäller dessutom, att även om hon vid 15—17 år kan vara kroppsligt väl utvecklad, så är hon vanligen inte andligt vuxen alla de uppgifter och plikter, som är förenade med ett moderskap och barnets vård och fostran.

b. *Kamratskapets inflytande:* Undersöker man orsakerna till att pojkar och flickor i vissa fall redan vid unga år påbörjar sexuellt samliv, visar det sig, att detta mycket ofta är en följd av exempel från kamratkretsen. Alla är eniga om det mycket stora inflytande, som kamrat- och vänkretsen har för en ung människas livsföring och personlighetsutveckling. Ett utomordentligt stort ansvar vilar härvidlag på pojkarna. De måste förstå, att det är flickorna, som får bära den tyngsta bördan och utstå det största obehaget, om samlivet leder till att ett icke önskat barn skulle födas.

Ser ungdomar, hur än den ena än den andra inom kamrat- eller vänkretsen redan vid mycket unga år börjar sexuellt samliv, så ligger faran nära till hands, att de uppfattar det som något normalt och lämpligt, varför de inrättar sitt liv efter deras exempel. Mången gång tar de det steget, därför att de är rädda att i kamratkretsen bli kallade fega och gammalmodiga. Det behöver väl inte påpekas, att sådana exempel och ett sådant inflytande bör man inte ta intryck utav.

c. *Nöjeslivets inflytande:* Den höga frekvensen tidiga sexualförbindelser måste också ses mot bakgrunden av impulserna från nutidens nöjesliv. De intima och ofta osmakliga kärleksscener, som ingår i en del *filmer,* måste hos den unge, ännu okritiske biobesökaren medverka till att intresset alltför tidigt och på ett långt ifrån önskvärt sätt inriktas på sexuella ting.[1]

Ett liknande omdöme förtjänar vissa former av *teater* och annan scenisk konst, som såväl i replik som handling ger de unga antingen en simpel eller överdrivet sentimental bild av människans kärleksliv.

God film och teater däremot är naturligtvis synnerligen värdefulla bildningsmedel för ungdom.

I förströelseläsningen ingår förutom värdefull *litteratur* även alster av ohöljt sensuell läggning. De ungas tanke- och fantasiliv kommer genom dylik läsning att syssla med erotiska frågor och problemställningar på ett sätt, som inte är lämpligt för dem.

Dans är i sina flesta former ett naturligt uttryck för sund livsglädje. Man bör dock skilja på sådan dans, som lämpar sig för ett glatt och naturligt ungdomsliv och de former av dans, som endast syftar till ett kraftigt stegrande av sexualdriften.

d. *Spritförtäringens inverkan:* Det bör understrykas, att *spritförtäring* stegrar sexualdriften samt minskar omdömesförmåga och självkritik. Den inger övermod och falskt självförtroende. Vid spritförtäring blir nervsystemets hämningscentraler förlamade genom alkoholens narkotiska inverkan, varför självbehärskningen minskas. Det gör, att man då handlar utan tanke på följderna. Det är sålunda inte ovanligt, att ungdom under påverkan av alkohol kan falla offer för frestelser på det sexuella området. *Även mycket små mängder alkohol kan för den ovane därvid vara tillräckligt.*

Stora risker är förenade med *dans* i samband med *spritförtäring.* Det är välkänt, att mången sexuell förbindelse inletts och många olyckligt människoöde grundlagts just efter en danstillställning med spritförtäring.

Den ansvarslöshet och benägenhet att bagatellisera svårigheter och faror, som kännetecknar den alkoholpåverkade, gör, att han utan hämningar inlåter sig på farliga sexuella förbindelser utan någon tanke på riskerna. *Tillfälliga och lösa könsförbindelser knyts nämligen ofta just i spritpåverkat tillstånd.* Erfarenheten visar, att ett avsevärt antal nedsmittningar med könssjukdom sker under alkoholrus.

---

[1] Lika allvarlig framstår tendensen hos mycken film att låta personerna handla hur oförsvarligt som helst men ändock låta handlingen i strid mot all erfarenhet sluta lyckligt och väl. Sådant rubbar på ett betänkligt sätt ungdomens möjlighet att personligen grunda en uppfattning om sambandet mellan orsak och verkan i livet. Det ger dem en grundfalsk bild av vanliga händelseförlopp. Omsätter de sådana filmers lärdomar i praktiken, så går det ofta alldeles galet. Att detta förhållande har haft ett ödesdigert inflytande på många ungas inställning till sexuallivet, torde vara ställt utom tvivel. Då filmen har handlingen förlagd till en lyxbetonad miljö, kan den uppamma ett osunt lyxbegär hos många. Lyckan framställes i alltför många filmer inte som en sund tillfredsställelse över utfört, hederligt arbete. I stället tecknar filmen då bilden av ett falskt lyckoideal; man får lätt den uppfattningen, att skönhet och hänsynslös gåpåaranda utgör de viktigaste förutsättningarna för att kunna nå lycka i livet. Allt detta ger mindre önskvärda förebilder för vår tids ungdom.

23. Könssjukdomar.

Vi har tidigare under årets biologikurs läst om de två viktigaste könssjukdomarna *syfilis* och *gonorrhé*, deras infektionsvägar, symptom, förlopp och förekomst. På senare år har könssjukdomarna ökat starkt, varför smittoriskerna i proportion härtill nu är större. Här skall fogas ytterligare några synpunkter till vad som tidigare sagts.

Könslagen (lex véneris), som trädde i kraft i vårt land 1919, innebär bland annat att varje medborgare har rätt *till kostnadsfri undersökning*, om han misstänker sig vara nedsmittad med könssjukdom. Vidare erhåller han *fri behandling* och *fri medicin* så länge han lider av könssjukdom i smittsamt skede. Syfilitiska mödrar får sålunda fri behandling under hela havandeskapet. Den nedsmittade är *skyldig* att underkasta sig läkarebehandling och *fortsätta* därmed, tills han av läkare förklarats för fri från sjukdomssymptom. Den sjuke måste noggrant efterkomma läkarens föreskrifter. De innebär bland annat, att man bör föra ett sunt levnadssätt samt iakttaga största möjliga renlighet. För att förhindra spridning av smittan är den sjuke förbjuden att utöva könsumgänge. Överträdelse av lagens bestämmelser kan medföra straff ända upp till två års straffarbete. Vidare får person med könssjukdom i smittsamt skede icke ingå äktenskap. Vården av de könssjuka sker på kliniker, polikliniker eller av enskilda läkare. I det här sammanhanget vill jag för er återge, vad medicinalstyrelsen ger för upplysningar och allmänna föreskrifter, avsedda att utdelas av läkarna. Där står bland annat: »De smittsamma könssjukdomarna förvärras och spridas framför allt av personer med lösa eller tillfälliga könsförbindelser. Särskilt smittfarliga äro därför de, som hava lösaktighet till vana eller yrke.[1] Var och en bör behärska sin könsdrift så, att yttringarna därav aldrig framträda tanklöst eller ansvarslöst. En sådan *självbehärskning* understödes verksamt genom ett *nyktert levnadssätt*. Rättast och klokast är att ej *utsätta sig för att bliva smittad*. Har någon likväl genom könsumgänge utsatt sig för risken att bliva smittad, kan dock mycket göras för att minska faran därav, även om intet fullt säkert medel därför gives.» »Låt ingen hänsyn hindra er att, om också på blotta misstanken att vara smittad, vända er till läkare *så tidigt som möjligt*. Om ni vet eller tror er vara sjuk, så handla framför allt som en hederlig människa. ATT MEDVETET UTSÄTTA NÅGON FÖR SMITTA ÄR EN BROTTSLIG HANDLING.»

24. Sexuella abnormiteter.

Sexuellt abnorma människor är beklagansvärda och vi måste behandla dem på ett humant och förstående sätt. Emellertid utgör de många gånger en fara för sin omgivning och det är skolans plikt att fästa er uppmärksamhet härpå. En egendomlig men ofta ofarlig abnormitet är *fetischismen*. Den sexuella dragningskraften har här överförts från en person av motsatt kön till vissa klädespersedlar, som tillhör denna. En fetischist kan t. ex. i en trappuppgång passa en flicka för att dra av henne en sko eller dylikt. En påflugen fetischist är vanligen inte farlig på annat sätt, än att han genom sina åtgöranden kan ordentligt skrämma sitt offer.

Hos vissa män är det förenat med lustsensationer att blotta könsdelarna för flickor eller kvinnor. Sådana människor kallas *exhibitionister*.

Verkligt farliga är *sadisterna*. Det är sådana människor, hos vilka sexualdriften är förenad med lust att tillfoga smärta. Denna lust kan till och med leda till begående av lustmord.

Farliga är också sådana människor, vilkas könsdrift är riktad mot barn. Det kallas *pedofili*. Det är oftast fråga om män, som med godsaker lockar småflickor eller halvvuxna flickor med sig i skymundan eller hem för att förgripa sig sexuellt på dem. Alla

[1] Prostituerade.

småflickor måste på det bestämdaste varnas för att ta emot sötsaker, pengar eller annat från sådana »farbröder» och för att följa med dem. De kan ådraga sig allvarligt och bestående men därigenom.

Hos *homosexuella* människor är det sexuella begäret riktat mot människor av samma kön. Det finns både homosexuella män och kvinnor. Särskilt för ynglingar gäller det att känna till detta förhållande. Det finns män, som under löfte om sprit eller pengar o. s. v. vill locka pojkar till sig för tillfredsställande av sin abnormt inriktade drift. Man måste vara på sin vakt mot dylika närmanden, som lätt kan leda till mycket obehagliga erfarenheter, som man bittert får ångra.

Blodskam kallas sexuellt samliv mellan syskon, mellan föräldrar och barn eller mellan mor- eller farföräldrar och barn. Blodskam är belagt med straff.

Med *tidelag* menas att människor har könsumgänge med djur. Det är här mest fråga om själsligt efterblivna människor.

25. Preventivmedel.

a. *De vanligaste medlen och metoderna:* Den tidigare behandlade frågan om nedsmittning med könssjukdomar aktualiserar frågan om smittskydd. Preventiva (förebyggande) metoder och *preventivmedel* åsyftar *att förebygga befruktning eller nedsmittning eller bäggedera.* Den vanligaste preventiva metoden är *avbrutet samlag.* Därmed menas, att samlaget avbrytes omedelbart före sädesavgången. Som skydd mot befruktning är metoden mycket osäker. Något smittskydd lämnar den självfallet inte. Det mest använda preventivmedlet är *kondom.*[1] Ibland är detta medel dock ej tillräckligt för att skydda mot befruktning. Den är dock ett *tämligen gott skydd mot gonorrhé. Något skydd mot syfilis utgör den oftast icke.* Intet hindrar, att det kan bildas syfilissår på huden utanför kondomen, eller att smittan överföres genom kyssar. Därmed har också utsagts dess värde som smittskydd. Av övriga medel skall vidare blott nämnas *slidpessåret,* som är avsett att användas av kvinnor.[2] Övriga metoder är i allmänhet värdelösa som smittskydd. På det allra bestämdaste bör det varnas för att använda livmoderspruta med lång spets för sköljningar med kemiska medel. Den är ett mycket farligt instrument.

b. *När komma preventivmedel till användning?* Vid vilka tillfällen brukar preventiva medel och metoder användas?

Av *arvshygieniska skäl* används de för att förhindra befruktning i de fall, där mannen eller kvinnan är bärare av vissa allvarliga sjukdomsanlag, som kan förväntas bli överförda på barnen. Hit hör t. ex. anlag till sinnesslöhet och sinnessjukdomar.

Av *medicinska och hygieniska skäl* brukas de för att förhindra, att en sjuk kvinna, som skulle kunna lida allvarlig skada genom barnsbörd, blir gravid.

Vidare används de i syfte att förhindra för täta barnsbörder, vilket kan undergräva moderns hälsa. I allmänhet bör två år förflyta mellan tvenne barnsbörder.

Slutligen används de för att försöka förhindra nedsmittning med könssjukdom.

Av *sociala och ekonomiska skäl* används preventivmedel, där ett barns födelse av olika skäl icke anses önskvärd. Mindre god ekonomi utgör i många familjer ett av huvudskälen till en viss begränsning av barnantalet. Alltför stor barnrikedom i mycket fattiga familjer

---

[1] Den är ett mycket tunt gummiöverdrag på manslemmen, som uppsamlar den avgångna sädesvätskan och som förhindrar att sädescellerna tränger in i de kvinnliga könsorganen.

[2] Pessaret, som skall täcka livmodermunnen, måste av kvinnan utprovas i samband med en undersökning av läkare. Som befruktningsskydd ger det vid riktig skötsel en stor säkerhet. Något smittskydd lämnar det inte alls.

måste ju av både ekonomiska och hygieniska skäl söka undvikas. Det är emellertid en sak av den allra största betydelse, att för stark barnbegränsning undvikes. Av olika skäl är det ett synnerligen viktigt önskemål, att varje svensk familj har *minst tre à fyra barn*, där icke synnerligen starka skäl talar däremot.

I ett samhälle finns det dock alltid en del människor, som i sexuella förbindelser vägra påtaga sig familjeansvar. Det är *bättre* att dessa människor använda sig av preventivmedel, än att de berörda kvinnorna råka in i en situation, som leder till utförande av abort eller att de bli mödrar till barn, vilkas fäder vägra att ikläda sig ansvaret för deras fostran och vård.

c. *Allmänna synpunkter på användningen.* Användandet av preventivmedel för att förhindra befruktning kallas för *födelsekontroll*. Uttrycket är språkligt missvisande. Det rätta ordet är egentligen *befruktningskontroll*. Det bör dock ihågkommas, att en upplysning om preventivmedel får åsyftad effekt, först om föreskrifterna efterlevas. Erfarenheten visar dock, att även de, som fått upplysning härom, ofta åsidosätter bruket av preventivmedel, även då sådana verkligen skulle behövas. Vidare måste det fastslås, att det inte finns *något* preventivmedel, med 100-procentig säkerhet mot befruktning och intet som skyddar mot syfilis samt endast ett, som under vissa förutsättningar ger ett bra skydd mot gonorrhé. *Att inlåta sig på lösa eller tillfälliga könsförbindelser under förlitande på preventivmedels skyddsverkan, måste sålunda innebära betydliga risker.*

26. Sammanfattande synpunkter på sexualfrågan.

Med *kärlek* mellan två människor åsyftas icke blott fysisk driftstillfredsställelse utan i första hand den äkta och djupa andliga gemenskap, som råder dem emellan.

En på dylik gemenskap grundad förbindelse mellan två människor *är dock inte deras privatsak*, även om det vid ett ytligt påseende kan förefalla så. Det är en *samhällelig* angelägenhet, att de barn, som kan bli följden av en sådan förbindelse, får en god vård och uppfostran. Betryggande förutsättningar härför erbjuder äktenskapet. Det är den form av mänsklig samlevnad, genom vilken samhället anser sig bäst kunna tillförsäkra det uppväxande släktets trygghet och omvårdnad. Familjen — fader, moder och barn — är den naturliga sociala enhet, inom vilken de ungas fostran till goda medborgare skall ske och danandet av deras personlighet äga rum. Det är därför icke likgiltigt, under vilken period av livet människor fullgör uppgiften att fortplanta släktet. Sker det vid alltför unga år, innan de äga ekonomisk stabilitet att kunna bilda ett hem, får samhället sedan ofta träda hjälpande emellan. Samlivet har därför en rent *social* sida, *ett ansvar inför samhället*. Parterna måste nämligen kunna fylla de krav, som samhället anser sig ha rätt att ställa på dem som familjebildare.

Det bör framhållas, att samlivet icke endast sker i fortplantningssyfte. Det är i och för sig en källa till rik lycka för dem, som upplever det under riktiga och värdiga förutsättningar. Samlivets *innersta* mening är, att det skall leda till att barn föds. Det bör också inses, att det är tillvarons största lycka att få barn. Den kraft, som binder ett hem samman, är — förutom kärleken makarna emellan — glädjen och lyckan över barnens tillkomst, uppväxt och utveckling. Det bör stå klart, hur svårt det många gånger blir, om barn kommer till världen, innan föräldrarna ännu är i stånd att dra försorg om dem på det sätt, som de helst skulle önska. Att detta förhållande icke sällan återverkar på barnens vård, är en vid många tillfällen gjord erfarenhet.

Samlivet måste därför alltid ske under en känsla av *ansvar* och under *hänsyntagande till konsekvenserna*. Den saken gäller alla åldrar men i särskild grad just ungdomsåren. Den synen på samlivet och omtanken om barnens bästa leder till att man lever i av-

hållsamhet under uppväxtåren till dess man är i stånd att bilda hem. Den som har den rätta inställningen härtill förstår också, att ett under uppväxtåren påbörjat sexualliv kan medföra en snedvriden bild av kärlekslivets mål och mening samt leda till socialt icke önskvärda konsekvenser.

En stor svårighet för unga människor i vårt land ligger i att genomsnittsåldern, då äktenskap ingås, är så hög, som den är. I Sverige är medelåldern för män, som ingår äktenskap för närvarande cirka 29 år, och för kvinnor omkring 26 år. Det är därför ett stort samhällsintresse, att sådana åtgärder vidtas, att en tidigare familjebildning kommer till stånd. Då skulle även de svårigheter lättas, som är förbundna med den långa väntan på möjlighet till familjebildning.

Det är av vikt, att de, som skall leva tillsammans med varandra, verkligen lär känna varandra ordentligt och på allvar kommer underfund med om de passar för varandra. Det är viktigt, att valet icke helt betingas av en känslomässig reaktion utan om möjligt även sker efter en förståndsmässig prövning. Det är ju nämligen meningen, att ett äktenskap skall äga stabilitet och vara livet ut och inte utmynna i en skilsmässa efter något fåtal år. Det är ett vitalt samhällsintresse, att antalet skilsmässor sänkes. Det är ju känt, att barnen ofta oförskyllt får lida för den konflikt, som råder föräldrarna emellan. Vidare är det av vikt, att bägge parterna är friska och utan sådana kroppsliga eller själsliga defekter, som gör dem olämpliga som föräldrar eller uppfostrare. Inte minst viktigt är det att ta reda på *om det i någonderas släkt förekommer någon farlig kroppslig eller själslig sjukdom, som kan tänkas bli överförd på barnen.*

27. Ärftligheten.

a. *Allmänna synpunkter:* Alla vet, att barn liknar sina föräldrar. Arvet gäller icke blott anlag till rent kroppsliga egenskaper som hårfärg, ögonfärg, kroppslängd och dylikt, utan också rent själsliga sådana som karaktär, begåvning m. m. Även kroppsliga missbildningar och lyten samt en hel rad sjukdomar kan ärvas. Sådana sjukdomar som epilepsi (= fallandesjuka) av *viss* art och somliga sinnessjukdomar samt sådana egenskaper som kriminell eller i övrigt asocial läggning erhåller en människa i många fall genom arv från sina föräldrar *eller deras släkter.* Nedärvningsförloppet är många gånger av sådan art, att föräldrarna kan vara helt friska men barnen ändock bli sjuka, beroende på att bägge föräldrarna burit på *latenta anlag,* som icke visat sig hos dem, men som överförts från äldre generationer i släkten till barnen. Det är ett samhälleligt önskemål, att sådana sjukdomar eller egenskaper *icke överföres* på kommande generationer. (Här synes lämpligt, att läraren i korta drag klargör den principiella skillnaden mellan dominant och recessiv nedärvning.)

b. *Dominant nedärvning:* (Se fotnot.)[1]

[1] Då vissa av de skoltyper, för vilka detta lektionsexempel är avsett, ej läsa någon särskild kurs i ärftlighetslära, införes här nedan till deras tjänst ett förslag till förklaring av människans nedärvningslagar:

Ärftlighetsforskningen har visat, att man icke ärver *egenskaper* utan *anlag till egenskaper (arvsfaktorer, gener).* Anlagen, som visat sig vara bundna till kromosomerna, betecknas vanligen med bokstäver. Vi betecknar anlaget för sjukdom med A och anlaget frihet från sjukdom med a. Om varje könscell innehåller *ett* anlag, betyder detta, att varje kroppscell har *två* anlag, emedan könscellerna uppkommer genom *reduktionsdelning* (se sid. 80). Vi antar sålunda, att den sjuke har två anlag d. v. s. anlaget i dubbel uppsättning, AA, och den friske likaså anlag i dubbel

c. *Recessiv nedärvning:* (Se fotnot.)[1]

d. *Sociala synpunkter:* Om det i någondera partens släkt på nära eller längre håll finns någon farlig sjukdom, bör hänvändelse ske till läkare eller annan sakkunnig person. I åtskilliga fall kan besked ges, huruvida sjukdomen är av sådan art, att den kan väntas bli överförd på nästa generation eller ej.

---

uppsättning, aa. Individer, som är bärare av sådana anlagsuppsättningar, kallas *homozygoter* (eller *likdubbla* med avseende på anlagen). Om den friske får barn tillsammans med den sjuka, blir nedärvningsförloppet följande:

Anlag hos:				
Föräldrar	AA (sjuk)		aa (frisk)	
Föräldrarnas könsceller	A	A	a	a
Barnen	Aa	Aa	Aa	Aa (alla sjuka)

Alla barnen får sjukdomen, som antages vara av sådan typ, att den även uppträder, om den endast betingas av *ett enkelt anlag A.* Man säger då, att anlaget A *dominerar* över anlaget a, som är recessivt eller vikande. En sådan nedärvning kallas *dominant* nedärvning. Den är ett exempel på enkel *dominans.* Barnen, som alla har anlagsuppsättningen Aa, kallas *heterozygoter* (eller *olikdubbla* med avseende på anlagen). Antar vi, att den ena maken är heterozygot, Aa, och den andra recessiv homozygot, aa, blir nedärvningen följande:

Anlag hos:				
Föräldrar	Aa (sjuk)		aa (frisk)	
Föräldrarnas könsceller	A	a	a	a
Barnen	Aa	aa	aa	Aa

Teoretiskt finns det möjlighet för att hälften av barnen blir sjuka, Aa, och hälften friska, aa. Men det är ingenting, som hindrar, att *alla* barn blir sjuka eller *alla* barn friska, då det givetvis är helt beroende på en slump, om en könscell med A eller en med a blir befruktad eller befruktar. Lättast kan man studera det dominanta nedärvningsförloppet på människans ögonfärg. Brun ögonfärg, A, dominerar över blå, a, som är recessiv. Är den ena av makarna en brunögd heterozygot, Aa, och den andra blåögd homozygot, aa, kan alla barnen bli brunögda eller blåögda eller också blir somliga barn blåögda eller andra brunögda. Det kan på en brunögd människa vara svårt att se, om hon är brunögd homozygot, AA, eller brunögd heterozygot, Aa. Alla barn efter en brunögd homozygot blir brunögda. Men får en brunögd människa tillsammans med en blåögd bland sina barn åtminstone *ett,* som är blåögt, så visar detta, att den brunögda föräldern är en heterozygot, Aa. Sjukdomar och missbildningar, vilkas anlag nedärvas dominant, kan undvikas i ett kommande släkte, då *alltid den ena av föräldrarna har sjukdomen* och parterna sålunda *på förhand* har vetskap om dess förekomst. Exempel härpå är: sexfingrighet, kortfingrighet (tår och fingrar har två leder i stället för som normalt tre), sammanväxning av fingrar m. m. Vissa former av sinnessjukdom nedärvs även dominant.

[1] Det finns sjukdomar och egenskaper, vars anlag *måste* förekomma i *dubbel uppsättning,* för att de skall uppträda. Den, som har sjukdomen eller egenskapen, måste sålunda vara en *recessiv homozygot.* Nedärvningsgången kallas därför *recessiv.* Därav följer, att alla personer, som har anlaget i *enkel* uppsättning — heterozygoter — till synes är friska eller utan egenskapen ifråga. Men de är *bärare av anlaget* och kan överföra det till nästa generation. Vi betecknar anlaget för sjukdomen med a och anlaget för frihet från sjukdom med A. Om en fullt frisk person, AA, får barn tillsamman med en sjuk, aa, blir nedärvningsförloppet följande:

Anlag hos:				
Föräldrar	AA		aa (sjuk)	
Föräldrarnas könsceller	A	A	a	a
Barnen	Aa	Aa	Aa	Aa

Ur samhällets synpunkt är det ingalunda likgiltigt, om bärare av anlag till sinnessjukdom eller kriminell eller annan asocial läggning fortplantar sig eller ej. Sådana människor kan komma att på olika sätt ligga samhället till last; man kan vänta, att om de fritt finge fortplanta sig, så skulle deras antal framdeles stegras. Sinnesslöa och asociala individer brukar ofta få många barn.[1]

Alla barnen blir friska men är heterozygoter och sålunda anlagsbärare. (I fortsättningen får termen friska endast gälla personer med anlagsuppsättningen AA, medan de som har Aa kallas för anlagsbärare.) Om bägge makarna är anlagsbärare, Aa, blir schemat:

Anlag hos:				
Föräldrar	Aa		Aa	
Föräldrarnas könsceller	A	a	A	a
Barnen	AA	Aa	Aa	aa (sjuk)

Då bägge föräldrarna är anlagsbärare, Aa, blir det teoretiskt *en möjlighet på fyra*, att ett barn skall bli sjukt. Det behöver nu inte innebära, att det i en familj med fyra barn verkligen *blir* ett som är sjukt. Av sex-sju barn kan alla bli friska, om det vill sig väl, men det kan också hända, att två barn av tre blir sjuka. I släkter, där någon sjukdom med recessiv nedärvningsgång finns, kan de latenta anlagen sammanföras exempelvis genom att två anlagsbärande kusiner gifter sig. Kusingiften innebär därför ibland vissa risker just ur den synpunkten.

Det första nedärvningsschemat för recessiv nedärvning visade, att en frisk och en sjuk person tillsammans får barn, som *samtliga* är anlagsbärare. Nu kan man omöjligen på utseendet avgöra, om en person är frisk eller anlagsbärare. Om den ena av föräldrarna är anlagsbärare och den andra är sjuk, så kommer schemat att få följande utseende:

Anlag hos:				
Föräldrar	Aa		aa (sjuk)	
Föräldrarnas könsceller	A	a	a	a
Barnen	Aa	Aa	aa	aa (sjuka)

Resultatet blir, att teoretiskt bör hälften av barnen bli sjuka och hälften anlagsbärare. Även här kan ytterligheterna inträffa, att antingen alla barn blir anlagsbärare eller också alla sjuka.

Recessiv nedärvning har man haft möjlighet att studera bland annat inom vissa furste- och adelssläkter, där genom starkt *ingifte* sannolikhet för sammanförande av latenta anlag varit stor. Man talar om att vissa befolkningsgrupper eller släkter visar tecken till *degeneration*. Det beror på att förefintliga anlag till kroppslig svaghet eller sjukdom genom ingifte ofta träder i dagen som svaghet eller sjukdom. Är det fråga om friska och sunda människor, betyder ingifte ofta ett förstärkande av deras goda egenskaper. Så är t. ex. förhållandet med vissa bondesläkter, som bott ganska isolerat. Där har ett starkt ingifte vanligtvis givit fördelaktiga resultat.

Faran vid recessiv nedärvning är den, att bägge makarna är till synes helt friska men det oaktat kan *vara anlagsbärare* båda två. På sådant sätt nedärvda sjukdomar är därför av mera *lömsk och svårberäknelig typ* än de dominant nedärvda. Exempel på recessivt nedärvda sjukdomar är: vissa former av dövstumhet och epilepsi, blödarsjuka, färgblindhet, sinnesslöhet och sinnessjukdomen schizofreni. Även intellektuell och moralisk undermålighet, kriminell läggning och annan asocialitet nedärves i allmänhet recessivt, men det torde ofta betingas av flera än ett anlag.

[1] Man har beräknat, att i äktenskap, där endera parten är efterbliven, barnantalet i genomsnitt är 8—9, varav 40 procent är efterblivna. I Förenta staterna har man räknat ut, vad avkomlingarna efter en enda kriminell kvinna har kostat stat och samhälle sedan mitten av 1700-talet och fram till våra dagar. Det visade sig, att det var omkring 10 miljoner kronor. Med sådana exempel för ögonen inser man lätt, att man i görligaste mån måste tillse, att bärarna av uppenbart farliga eller mindervärdiga anlag förhindras att fortplanta sig.

e. *Internering, sterilisering (negativ arvshygien):* Icke önskvärd barnalstring försöker man förhindra genom *internering* av uppenbart samhällsfarliga personer och genom *sterilisering* av bland annat sinnessjuka och sinnesslöa. Steriliseringen innebär, att hos mannen sädesledarna avskäres och hos kvinnan äggledarna. Könscellerna blir därigenom utan utförsgång. Testiklar och äggstockar lämnas sålunda kvar orörda och fortsätter sin produktion av könshormon. Det bör framhållas, att sterilisering *icke* är detsamma som *kastrering,* som innebär könskörtlarnas fullständiga avlägsnande. För mannens vidkommande är sterilisering en ytterst enkel operation, som utföres på klinik. För kvinnans del är den av mera ingripande natur, då den innebär, att bukhålan måste öppnas. Risken är emellertid ej stor.

År 1934 antogs en *steriliseringslag* i vårt land. Den fastställer, att sterilisering får med medicinalstyrelsens tillstånd företas dels på sådana personer, som kan antagas överföra sinnessjukdom eller sinnesslöhet eller »annan sjukdom eller lyte av betydenhet» på barnen, dels på sådana personer, som på grund av att de har någon av dessa sjukdomar eller genom ett asocialt levnadssätt är uppenbart olämpliga att vårda och uppfostra barn. År 1942 steriliserades 426 män och 735 kvinnor i vårt land.

28. Positiv arvshygien.

a. *Inledning:* Internering och sterilisering är de bägge viktigaste åtgärderna inom den *negativa arvshygienen.* Den går ut på att avstänga bärare av mindervärda anlag från tillfälle att fortplanta sig. Den *positiva arvshygienen* har till uppgift att på allt sätt underlätta för bärare av goda arvsanlag att sätta barn till världen och skapa möjligheter för, att detta sker under så betryggande sociala förhållanden som möjligt. Vidare vill samhället, genom att ge barn med sämre arvsanlag eller barn, som kommer från hem med otillfredsställande vårdmöjligheter, all den hjälp, som står i mänsklig makt att ge, att dessa barn skall få en så god start i livet som möjligt.

Det är främst *tre* huvudsyften, som de statliga och kommunala åtgärderna vill främja.

1. De vill underlätta familjebildningen och tidig äktenskapsbildning.
2. De vill skapa ekonomisk trygghet och förbättrad hygien under havandeskap, förlossning och amningstid.
3. De vill tillförsäkra barn och ungdom garantier för bästa möjliga vård, tillsyn och uppfostran.

b. *Underlättad familjebildning:* Ur befolkningspolitisk synpunkt är det angeläget, att familjebildningen underlättas och att äktenskap ingås vid relativt unga år. För att nå detta mål beviljar staten *statliga bosättningslån* med låg räntefot och långfristig amortering. Alla initiativ, som vill åstadkomma *nybildning av mindre jordbruk, egnahemslägenheter, upprättande av s. k. arbetaresmåbruk* samt lån för upprättande av *nya bostäder på landsbygd och i städer,* syftar också till underlättande av äktenskapsbildning. Vissa kommuner har inrättat s. k. *billiga bostäder för barnrika familjer,* där hyrans storlek bestämmes av barnantalet och man bor proportionellt billigare ju flera barn man har. Lindringar i *beskattning* av familjer med barn samt i vissa fall *lön med barnbidrag* vill ge ekonomiska lättnader åt familjeförsörjare. En stor trygghet innebär de bestämmelser, som förhindrar, att förvärvsarbetande kvinnor blir avskedade, då de gifter sig eller då de skall få barn. Förr hände sådant ofta. *Statens räntefria studielån,* lån för studier från vissa *stiftelser* och *kreditkassor* samt *stipendier* för ekonomiskt mindre bemedlade tjäna till att ge studiebegåvade ungdomar möjlighet att med minsta möjliga skuldsättning fullfölja sin utbildning. De verkar sålunda indirekt i familjebildande syfte. Av olika myndigheter har tagits lovvärda

initiativ att ge unga människor gratisutbildning i *hushållsarbete, sömnad, hemsjukvård, barnavård, hemekonomi* och *budgetplanering*. Alla sådana åtgärder syftar till att göra de unga så väl rustade att möta alla äktenskapets och hemlivets problem, att de förmår göra det bästa möjliga även av ekonomiskt mindre välsituerade äktenskap.

c. *Hjälpåtgärder för havandeskap och förlossning:* En del av statens omsorger inom den positiva arvshygienen går ut på att ge mödrarna sådan hjälp, att havandeskapet, förlossningen och amningstiden kan ske under betryggande hygieniska och ekonomiska förhållanden. För kvinnor, som är arbetare inom olika företag, har *arbetarskyddslagen* stadgat om viss ledighet i samband med barnsbörd. Kvinnor, som är anställda inom industri eller byggnads- eller transportverksamhet, äger med *bibehållen* lön erhålla sex veckors ledighet före barnets nedkomst och är *förbjudna* att deltaga i arbete under de närmaste sex veckorna efter barnets födelse. Om kvinnan själv ammar sitt barn, får hon ej förvägras tillräcklig ledighet härför. För kvinnor, som är ordinarie eller extra ordinarie befattningshavare inom den civila statsförvaltningen, gäller, att de vid tjänstledighet för havandeskap eller barnsbörd får vidkännas A-avdrag på sin lön (omkr. 20 % av lönen) under en tid av högst 120 dagar, varav högst 90 efter förlossningen. Önskar de längre tjänstledighet, går de under den tid, som överskjuter 120 dagar, förlustiga hela lönen. Liknande bestämmelser gäller numera i viss grad även för kommunalt eller privat anställda kvinnor. Vi finner sålunda, att kvinnliga arbetare och befattningshavare har tillförsäkrats sådana ekonomiska garantier, att de kan få barn utan risk att förlora sin plats eller gå miste om hela sin lön.

För sådana mödrar, som inte äger fast inkomst genom eget arbete eller som när det ekonomiskt svårt, har staten vidtagit andra hjälpåtgärder. I de fall då kvinnan själv eller maken eller bägge tillsammans har beskattningsbar inkomst på högst 2 500 kronor, äger hon utfå ett statligt understöd på 75 kronor, kallat *moderskapspenning*. Denna avser att bestrida kostnader för resor och anstaltsvård, hemhjälp och barnets första utrustning. Moderskapspenning skall i god tid före barnets födelse sökas hos den erkända sjukkassan för den ort, där kvinnan är bosatt. Men det finns en annan understödsform som ni alla bör lägga på minnet, då den kan vara er till god hjälp i framtiden. En kvinna, som är medlem i erkänd sjukkassa och som tillhört en sådan under *oavbrutet minst 270 dagar*, är inte berättigad till moderskapspenning, men är istället tillförsäkrad *moderskapshjälp* med minst 110 kronor. Även kvinnor med god ekonomisk försörjning och kvinnor utan eget förvärvsarbete kan vinna inträde i dylik sjukkassa för en ringa avgift och vid behov få moderskapshjälp. Vidare är vårdavgiften på allmän sal på statliga och kommunala barnbördshus blott 1 kr. om dagen, varjämte barnmorskevård i hemmet genom distriktsbarnmorska är kostnadsfri. Gratisplatser på statliga och kommunala barnbördshus finns även för obemedlade och mindre bemedlade kvinnor. De åtgärder, som vi nu har talat om, avser sålunda att i stort sett täcka de vid barnsbörd normalt uppkommande, oundgängliga utgifterna.

Men staten har även dragit försorg om att lämna hjälp åt kvinnor, som under havandeskap och barnsbörd (i hemmen) är i stort behov av ekonomisk hjälp. Oftast rör det sig om obemedlade, ogifta mödrar och mödrar från landsbygdens och städernas allra fattigaste befolkningsskikt. Den hjälp, som lämnas dessa, kallas *mödrahjälp* och utgår med högst 400 kronor och vid tvilling- eller trillingfödsel med högst 500 kronor. Under åren 1938—1942 utbetalade staten över 40,5 miljoner kronor till över 225 000 mödrar. Nära 45 % av alla barn födda under dessa år är födda av mödrar, som åtnjutit mödrahjälp. För budgetåret 1944/45 beviljade riksdagen 12,8 miljoner kronor att utgå som mödrahjälp. Siffrorna visar, hur stor del av landets mödrar det verkligen är, som har det ekonomiskt svårt och vilken avsevärd del av alla födda det är, som kommer till världen

under ekonomisk misär och under allt annat än lämpliga yttre förhållanden. Mödrahjälpen avser att bestrida kostnaderna för moderns och barnets utrustning, för tandvård, för kostförbättring åt modern under grossess och amningstid, för inackordering på mödrahem etc. För att mödrahjälpen verkligen skall komma modern och hennes späda barn till hjälp och inte utnyttjas av övriga familjemedlemmar, utgår den i mycket stor utsträckning in natura. Ansökan om mödrahjälp inges till barnavårdsnämnden i den kommun, där kvinnan vistas. Nämnden gör en utredning om kvinnans ekonomiska förhållanden, samt översänder sedan med eget yttrande ansökan till länets mödrahjälpsnämnd, som äger besluta om understödets storlek och utformning.

Landets *mödravårdscentraler* ger alla blivande mödrar och ammande mödrar tillfälle till kostnadsfri, kontinuerlig läkarkontroll. Där lämnas också gratis sådana skyddsläkemedel, som visat sig behövliga, likaså råd om lämpliga levnadsvanor och kostens sammansättning.

Under barnens första levnadsår och upp i småbarnsåldern står *barnavårdscentralerna* till föräldrarnas förfogande för fortsatt hälsoövervakning. Därefter träder *skolan* in med sina viktiga fostrande och hälsobevarande uppgifter.

d. *Samhälleliga åtgärder för vård och uppfostran av barn och ungdom.* Samhällets viktigaste institution för barns och ungdoms uppfostran och utbildning för samhällsnyttig verksamhet är *skolan* i dess olika former. Den direkta barn- och ungdomsvården jämte viktiga delar av uppfostran vilar i normala fall på *hemmen.* Med tiden har dock skolan — särskilt folkskolan — undan för undan övertagit åtskilliga sidor av barn- och ungdomsvården. Det kan räcka att i det här sammanhanget erinra om: regelbunden hälsokontroll, fria läroböcker och skolmateriel, i många fall fri tandvård, gratis bespisning, beklädnadshjälp, skollovskolonier och skolresor. För de barn, som av olika skäl icke får lämplig vård inom sina hem eller som saknar hem, har samhället fått ikläda sig hemmens plikter och på olika sätt träda hjälpande emellan.

I *lagen om samhällets barnavård och ungdomsskydd* är bestämt, att en *barnavårdsnämnd* för organisation av den samhälleliga barnavården skall finnas i varje kommun. I nämnden, som skall bestå av minst fem ledamöter, skall finnas en präst, en folkskollärare och en ledamot av kommunens fattigvårdsstyrelse. Vidare skall där finnas två personer kända för sitt intresse för barn- och ungdomsvård. Minst en kvinna och ibland även en läkare skall tillhöra nämnden. Vad skall då en barnavårdsnämnd göra? Den skall omhänderta nödställda, sjuka och värnlösa barn och vidta åtgärder med vanvårdade barn och barn, vars liv och hälsa är utsatta för andra faror. Vidare skall den utöva kontroll över barn, som vistas i fosterhem. Rent allmänt sett skall den verka för en förbättrad barn- och ungdomsvård t. ex. genom att upprätta barnhem, småbarnsskolor, barnkrubbor, barnträdgårdar, eftermiddagshem, arbetsstugor och skolbarnshem. Vidare anordnas lek- och idrottsplatser genom barnavårdsnämndernas försorg. Ungdomens nöjesliv vill de kontrollera och leda in det i önskvärd riktning. Det sker genom att understödja och utveckla lämpliga ungdomsrörelser, friluftsliv och studiecirklar etc. Vid varje länsstyrelse finns en *barnavårdskonsulent,* som övervakar länets barnavård. Den centrala ledningen och övervakandet av barnavården tillkommer *socialstyrelsen* med biträde av *statens inspektör för fattigvård och barnavård.*

Omhändertagande för samhällsvård sker, när barn icke får lämplig vård i hemmet och då föräldrarna går med på att tillfälligt eller för längre tid skiljas från barnen, eller när barn är övergivna av sina föräldrar eller om man inte känner deras föräldrar. Vård och uppfostran lämnas i fosterhem eller olika slag av barnhem.

Ibland behöver barn omhändertas av samhället *emot* föräldrarnas vilja. Det kallas *omhändertagande för skyddsuppfostran*. Det är då fråga om barn, som genom vanvård, misshandel o. s. v. utsättas för fara. De får lämplig vård och uppfostran på *skyddshem* eller i privata fosterhem eller också i barnhem, som icke är av skyddshems karaktär.

Vi ser sålunda, att barn och ungdom genom samhällets försorg tillförsäkras skydd och vård också i de fall, där föräldrarna själva inte förmår ge dem ett gott hem att växa upp i. Alla dessa sociala åtgärder har till uppgift att minska antalet olyckliga människoöden och att göra det bästa möjliga av den ungdom, som skall fostras till goda medborgare.

29. Slutord.

Härmed är den sexualundervisning avslutad, som är avsedd för ert åldersstadium. Ni inser, att ämnet är mycket vittomfattande. Vi har därför endast i korthet kunnat beröra en del frågor och problemställningar, även om de varit av sådan vikt, att de förtjänat en grundligare framställning. Är det något av vad vi talat om, som ni inte har fått riktigt klart för er, så skall ni inte dra er för att komma med frågor. Om det är mig möjligt, så lovar jag att ge er ett besked. Också skolläkaren och skolsköterskan står till tjänst för frågor.

Syftet med den nu avslutade sexualupplysningen, som är väsentligt mycket mer omfattande och mångsidigare än tidigare, är, att ni genom den skall ha fått en sådan bild av människans utveckling till könsmogen varelse och hennes förpliktelser såsom sådan inom kultursamhällets ram, att den kan bli er till verkligt värde under ert fortsatta liv. Har skolan genom dessa lektioner så förmått klarlägga sammanhangen, att de ger er sådana intryck av och en sådan inställning till denna centrala livsfråga, att de kan verka stärkande på ert ansvarsmedvetande och befrämjande på er personlighetsutveckling, då har denna undervisning nått sitt mål.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

TILL BILAGA 3

1. Inledning 72
2. Olikheter mellan könen 72
3. Puberteten 72
   a. Kroppsliga förändringar 72
   b. Själsliga förändringar 73
4. Könsorganens byggnad 74
   a. Allmänna synpunkter 74
   b. De manliga könsorganen 74
   c. De kvinnliga könsorganen 75
5. Menstruationen sedd i hormonlärans ljus 76
6. Klimakteriet 77
7. Pollutioner 77
8. Onani 77
9. Befruktning 78
10. Sterilitet 78
11. Könsbestämning 79
12. Proportionen mellan könen hos fostren 80
13. Havandeskapet 80
   a. Graviditetssymptom 80
   b. Fosterutveckling 80
   c. Beräkning av nedkomsten 81
   d. Läkarkontroll 81
   e. Havandeskapets hygien 82
14. Förlossningen 82
   a. Förebud, fosterläge 82
   b. Förlossningens förlopp 83
   c. Barnsängstiden, amningstiden 84
   d. Intervall mellan barnsängarna, lämpligaste ålder för barnaföderskor 84
15. Tvillingfödsel 84
16. »Förseende» 85
17. Spontan abort 85
18. Habituell abort 85
19. Provocerad abort (legal och illegal abort) 86
   a. Definitioner 86
   b. När företas legal abort? 86

c. Hur framkallas abort? ... 86
d. Direkta abortrisker (primärrisker) ... 86
e. Följdsjukdomar (sekundärrisker) ... 87
f. Abortmotiv ... 87
g. Straffbestämmelser ... 87
20. Utomäktenskapliga barn ... 87
21. De ensamstående mödrarnas ställning ... 88
22. Ungdomen och sexuallivet ... 88
a. Avhållsamhet ... 88
b. Kamratskapets inflytande ... 88
c. Nöjeslivets inflytande ... 89
d. Spritförtäringens inverkan ... 89
23. Könssjukdomar ... 90
24. Sexuella abnormiteter ... 90
25. Preventivmedel ... 91
a. De vanligaste medlen och metoderna ... 91
b. När komma preventivmedel till användning? ... 91
c. Allmänna synpunkter på användningen ... 92
26. Sammanfattande synpunkter på sexualfrågan ... 92
27. Ärftligheten ... 93
a. Allmänna synpunkter ... 93
b. Dominant nedärvning ... 93
c. Recessiv nedärvning ... 94
d. Sociala synpunkter ... 94
e. Internering, sterilisering (negativ arvshygien) ... 96
28. Positiv arvshygien ... 96
a. Inledning ... 96
b. Underlättad familjebildning ... 96
c. Hjälpåtgärder för havandeskap och förlossning ... 97
d. Samhälleliga åtgärder för vård och uppfostran av barn och ungdom ... 98
29. Slutord ... 99

Jämförande schematisk översikt över sexualunder

Sjuklassig folkskola.

1: (7 år) Enkel inledande sexualundervisning. Sambandet mellan far, mor och barn. Hemmet utgångspunkt.
2: (8 år)
3: (9 år)
4: (10 år)
5: (11 år) Inled. sex.undervisn. omfatt. växters förökn. + ryggradsdjurs fortplantn. Menstr.hygien åt flickorna.
6: (12 år) Övergångsåldern, könsorg:s byggn., fosterutv., födelsen, barnets beroende av modern. Sexualhygien.
7: (13 år) Ungdomsårens kärleksliv, könslivets mål och mening, könssjukd., sex. abn., ärftl.h., arvshygien.

Sjuklassig flickskola.

1^{7}: *(11 år)* Upplysning om menstruationshygien åt flickorna.
2^{7}: *(12 år)* Inl. sex.und. omf. växters + djurs förökn. könsorg., fosterutv., förlossn., upplysn. om sex. abnorma
3^{7}: *(13 år)*
4^{7}: *(14 år)*
5^{7}: *(15 år)*
6^{7}: *(16 år)* Sexualund. Biol. medic.sociala, etiska och ekonomiska fakta. Ärftl.h., arvshyg.
7^{7}: *(17 år)* Två förel. m. fördj. biol. + etiska synpunkter. Familjebildningssynpunkter.

Femårig realskola.

1^{5}: *(11 år)* Upplysning om menstruationshygien åt flickorna.
2^{5}: *(12 år)* Inl. sex.und. omf. växters + djurs förökn., Könsorg., fosterutv., förlossn., upplysn. om sex. abnorma
3^{5}: *(13 år)*
4^{5}: *(14 år)*
5^{7}: *(15 år)* Sex.und. Biol. medic.sociala, etiska o. ekon. fakta. Ärftl.h., arvshygien.

Fyraårigt gymnasium.

I^{4}: *(15 år)* Sexualundervisn. Biol.medic.sociala, etiska och ekonomiska fakta. Ärftl.h-lära, arvshygien.
II^{4}: *(16 år)*
III^{4}: *(17 år)*
IV^{4}: *(18 år)* Två föreläs. m. fördjup. biol. och etiska synpunkter. Familjebildningssynpunkter.

visningens inplacering i folkskolor och högre skolor.

Fyraårig realskola.

1^4: *(13 år)*
2^4: *(14 år)*
3^4: *(15 år)*
4^4: *(16 år)* Sexualundervisn. Biol.medic.sociala, etiska och ekonomiska fakta. Ärftl.h. och arvshygien.

Treårigt gymnasium.

I^3: *(17 år)*
II^3: *(18 år)*
III^3: *(19 år)* Två föreläsn. m. fördjup. biol. och etiska synpunkter. Familjebildn.-synpunkter.

Sexklassig flickskola.

1^6: *(13 år)*
2^6: *(14 år)*
3^6: *(15 år)*
4^6: *(16 år)*
5^6: *(17 år)* Sexualundervisn. Biol.medic.etiska + ekon. fakta. Ärftligh.l. Arvsh.
6^6: *(18 år)* Två föreläsn. m. fördjup. biol. och etiska synpunkter. Familjebildnings-synpunkter.

PLANSCHER TILL SEXUALUNDERVISNING I.

KVINNLIGA KÖNSORGAN.

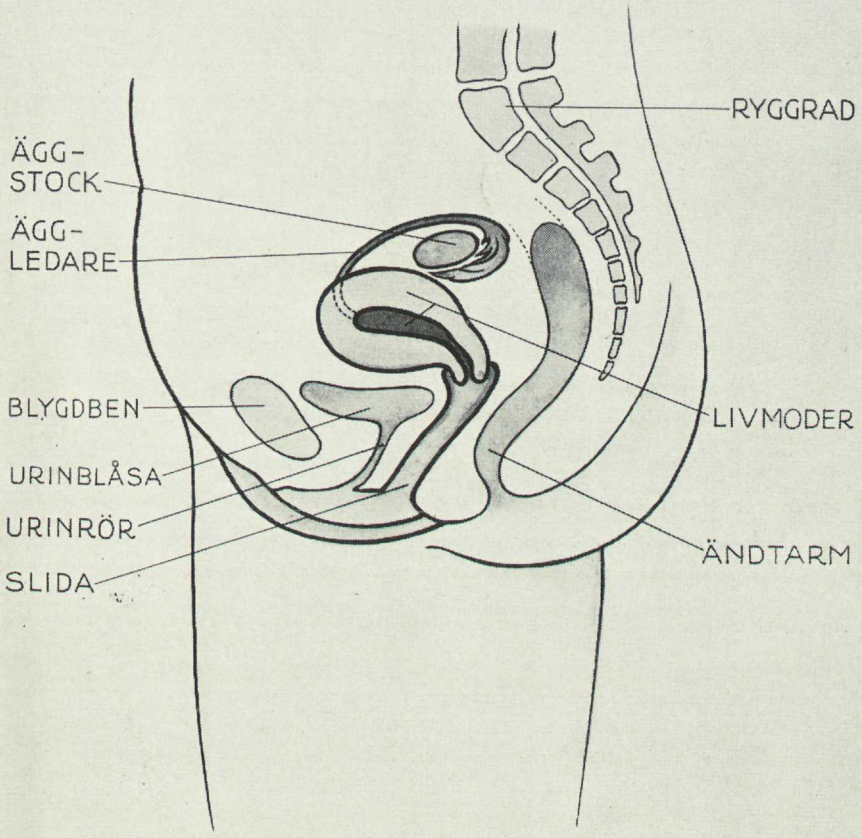

PLANSCHER TILL SEXUALUNDERVISNING II

MANLIGA KÖNSORGAN.

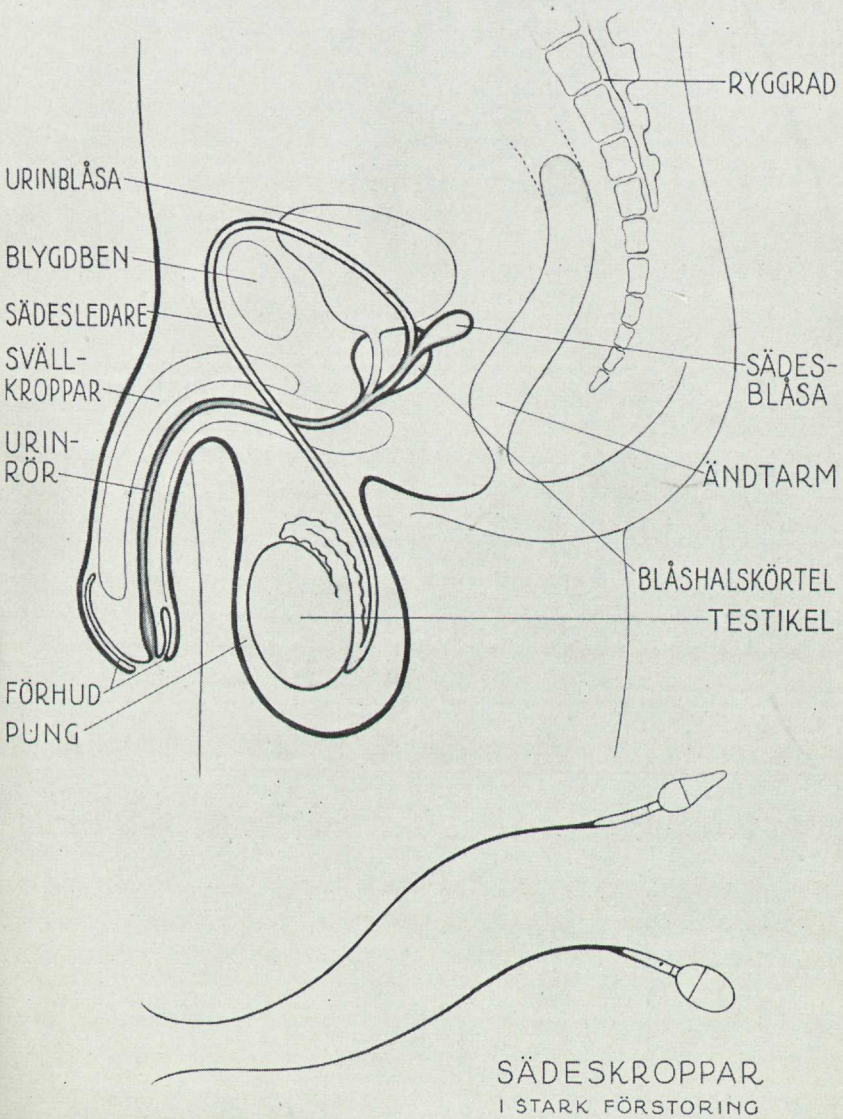

PLANSCHER TILL SEXUALUNDERVISNING III.

KVINNLIGA KÖNSORGAN.

TIDIG FOSTERUTVECKLING.

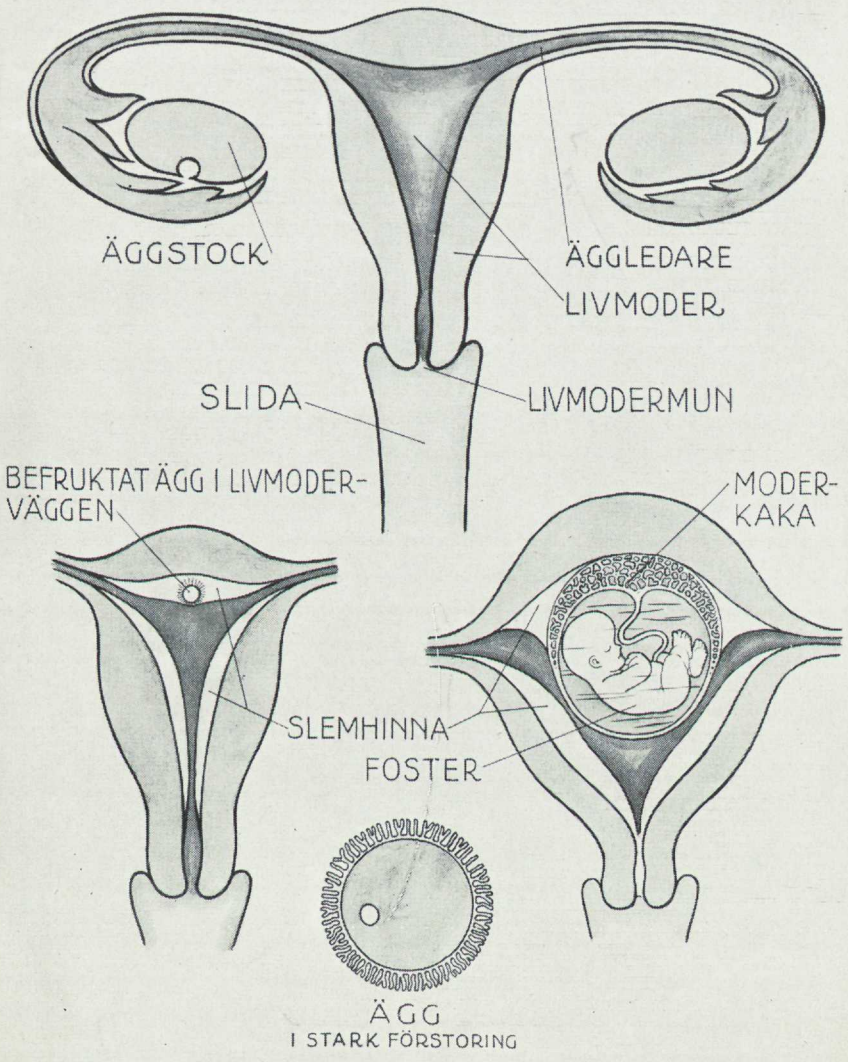

PLANSCHER TILL SEXUALUNDERVISNING IV.

FOSTERUTVECKLING I SENT STADIUM.
FÖDELSEN.

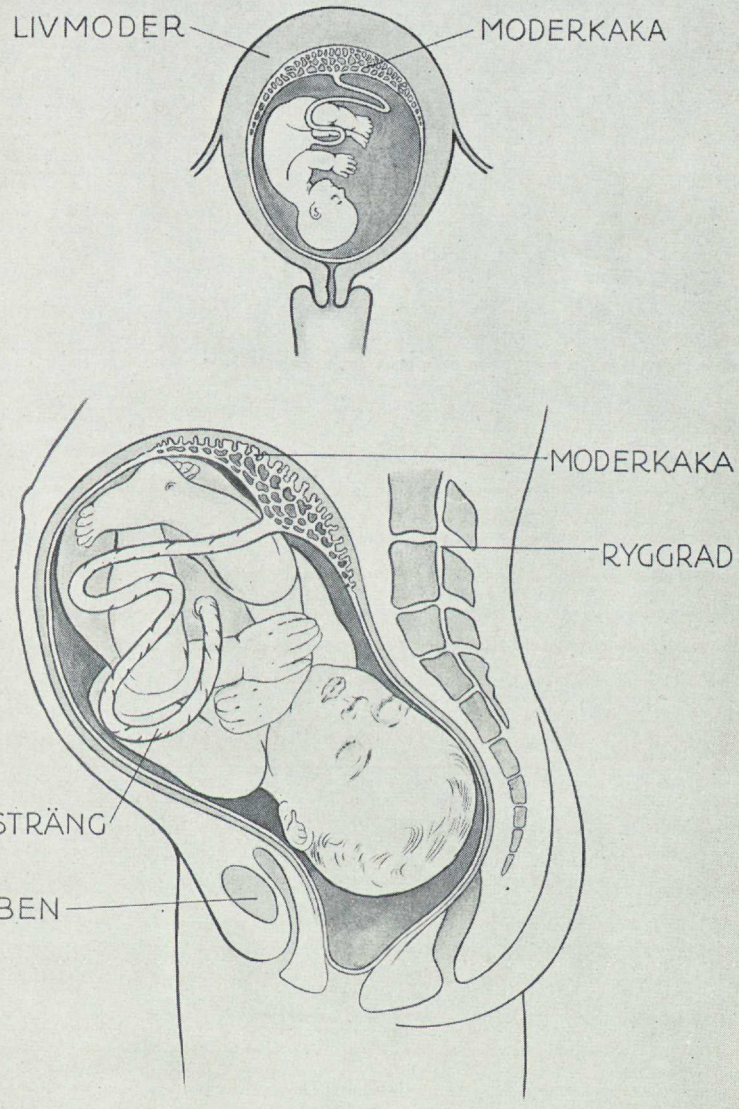

Statens offentliga utredningar 1946

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Ärvdabalksakkunnigas förslag till föräldrabalk. [49]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Betänkande med förslag till omorganisation av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen m. m. [10]
1945 års lönekommitté. 1. Betänkande med förslag till statliga löneplaner m. m. [48]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

1943 års jordbrukstaxeringssakkunniga. Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser i fråga om taxering av inkomst av jordbruksfastighet samt lag om jordbruksbokföring. [29]

Polisi.

Parlamentariska undersökningskommissionen ang. flyktingärenden och säkerhetstjänst. 1. Betänkande ang. flyktingars behandling. [36]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Dödföddheten och tidigdödligheten i Sverige. Dess samband med nativitetsminskningen och dess förhållande vid olika former av förlossningsvård samt dess socialmedicinska och befolkningspolitiska betydelse. [2]
Betänkande om barnkostnadernas fördelning med förslag till allmänna barnbidrag m. m. [5] Bilagor. [6]
Investeringsutredningens betänkande med utredning rörande personal- och materielresurser m. m. för genomförande av ett arbetsprogram enligt av utredningen tidigare framlagt förslag. [18]
Den familjevårdande socialpolitiken. [17]
Betänkande med förslag rörande den ekonomiska försvarsberedskapens framtida organisation. [19]
Socialvårdskommitténs betänkande. 12. Utredning och förslag ang. moderskapsbidrag. [23] 13. Förslag ang. folkpensioneringens administrativa handhavande m. m. [37] 14. Utredning och förslag ang. ålderdomshem m. m. [52]
Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkande. 1. Förslag till effektiviserad kurators- och arbetsförmedlingsverksamhet för partiellt arbetsföra m. m. [24]
Betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1946/47 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. [27] Bilagor. [28]
Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 6. Tiden juli 1944—juni 1945. [35]
Sakkunniga ang. arbetsförmedlingens organisation. Del 1. Den offentliga arbetsförmedlingen under krigsåren. [44] Del 2. Den offentliga arbetsförmedlingens framtida organisation. Motiv och förslag. [51]
Betänkande om befolkningspolitikens organisation m. m. [53]

Hälso- och sjukvård.

Betänkande ang. den centrala organisationen av det civila medicinal- och veterinärväsendet. [20]

Allmänt näringsväsen.

Betänkande med utredning och förslag ang. rätten till arbetstagares uppfinningar. [21]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Betänkande ang. forsknings- och försöksverksamheten på jordbrukets område i Norrland. [16]
P M ang. utvecklingsplanering på jordbrukets område. [18]
Den svenska växtodlingens utvecklingstendenser samt dess inriktande efter kriget. [39]
Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken. Del 1. [42] Del 2. [46]
Betänkande med förslag till åtgärder för främjande av ridhästaveln m. m. [45]
Rationalitetsvariationerna inom det svenska jordbruket. [47]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Betänkande med förslag till ändrade grunder för flottningslagstiftningen m. m. [3]
Betänkande med förslag till skogsvårdslag m. m. [41]

Industri.

Betänkande med förslag till ordnande av kreditgivnings- och rådgivningsverksamhet för hantverk och småindustri samt bildande av företagarnämnder. [22]
Betänkande ang. hantverkets och småindustriens befrämjande. [40]

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Betänkande ang. rundradion i Sverige. Dess aktuella behov och riktlinjer för dess framtida verksamhet. [1]
Betänkande med förslag till verkstadsorganisation för väg- och vattenbyggnadsväsendet. [43]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Betänkande ang. tjänstepensionsförsäkringens organisation. [26]
Försäkringsutredningen. Förslag till lag om försäkringsrörelse m. m. 1. Lagtext. [33] 2. Motiv. [34]

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

1941 års lärarlönesakkunniga. Betänkande med förslag till boställsordning för folkskolans lärare m. m. [8]
1945 års universitetsberedning. 1. Docentinstitutionen. [9]
1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. IV. Skolpliktstidens skolformer.
2. Folkskolan. A. Allmän del. [11] B. Förslag till undervisningsplaner. [15]
4. Realskolan. Praktiska linjer. [14]
VI. Skolans inre arbete. Synpunkter på fostran och undervisning. [31]
Betänkande om tandläkarutbildningens ordnande m. m. Del 1. [12]
Socialutbildningssakkunniga. 2. Utredning och förslag rörande statsvetenskapliga examina m. m. [30]
Betänkande med förslag till förordning ang. allmänt kyrkomöte m. m. [32]
Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m. Del 2. [50]
Utredning ang. reglering av den territoriella församlingsindelningen i Stockholm. [54]
Utredning rörande sexualundervisningen i högre skolor jämte förslag till handledning i sexualundervisning för lärare i högre skolor. [55]

Försvarsväsen.

Betänkande med förslag ang. uniformspliktens omfattning för viss personal vid försvarsväsendet. [4]
Betänkande och förslag rörande åtgärder för att begränsa antalet kontraktsanställt manskap inom krigsmakten. [7]
Betänkande med förslag till lag med särskilda bestämmelser om uppfinningar m. m. av betydelse för rikets försvar. [25]
Betänkande med förslag rörande officersutbildningen inom armén m. m. [38]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Stockholm 1946 Ivar Hæggströms Boktryckeri A. B.
451292